

הקדמה

אודה לה' בכל לבב על רוב חסדיו שהפליא עימי, ובחסדיו אני זוכה להגיש לפני הלומדים ספר זה, העוסק כולו בסוגית דינא דמלכותא דינא, יסודותיו והמסתעף ממנו. ואשא תפילה בדחילו ורחימו, שיעלו הדברים לרצון לפניו ית"ש, וימצאו חן בעיני הלומדים. ספר זה נכתב כדי לסייע לכל אוהבי התורה בכלל וליושבים על מדין בפרט, ללמוד ולהעמיק בסוגית דינא דמלכותא דינא, כי אע"פ שכמעט אין דין תורה, שאין לו שייכות לסוגית דדמ"ד, לא זכינו בש"ס לסוגיא מיוחדת להלכה חשובה זו. גם רבותינו הרמב"ם והשו"ע, לא קבעו פרק או סימן מיוחד, בו ניתן ללמוד בצורה מרוכזת את כל יסודות הסוגיא, ובכדי ללמוד ולברר את גדרי ההלכה של דדמ"ד, יש צורך לעיין בסוגיות רבות בש"ס, ובביאורי הראשונים והאחרונים, ובנפסק בהם ע"י רבותינו הרמב"ם והשו"ע ונו"כ. ובפרט יש לעיין בספרות השו"ת אשר מלאה בנידונים ששייכים לסוגית דדמ"ד.

עוד קושי יסודי יש בהלכה זו, שכבר העירו בו הראשונים, שלכאורה לאחר שנפסק להלכה כי דינא דמלכותא דינא, מתבטלים כל דיני התורה, וזה בוודאי דבר שאי אפשר שיאמר ח"ו, ולכן יש צורך להגדיר היטב אימתי נאמרה הלכה זו. וכבר כתב בשו"ת הרשב"א (ח"ו סימן רנז, הו"ד ב"י סימן כו) "ואומר אני שכל הסומך בזה לומה, שמותר משום דינא דמלכותא, טועה וגזלן הוא, וגזלה ישיב. ...ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה, ומה לנו לספרי הקודש המקודשים, שחברו לנו רבי, ואחריו רבינא ורב אשי, ילמדו את בניהם דיני הגויים, ויבנו להם במוות טלואות, בבית מדרסי הגויים, חלילה לא תהיה כזאת בישראל, ח"ו שמא תחגור התורה עליה שק". ודבריו הקדושים נוקבים ויורדים עד לתהום.

על הקושי שיש בסוגיא זו, ניתן ללמוד מעדות הרשב"א (שם) אשר כל בית ישראל נשען על דבריו. וז"ל: "במה שכתבתה דינא דמלכותא דינא, יגעת הרבה". והריב"ם מבעלי התוס' (שו"ת חכמי פרוניציה סימן

מט) כתב: "ודאי ראוי הוא חכם כמון, לעמוד על דברים הללו, מצד מה שבהם מן הקושי, וכבר ראיתי המפרשים והפוסקים בענין דינא דמלכותא דינא, בלבול גדול, יארך ענינו". ומחמת כן מהר"י בן לב כתב בשו"ת (ח"ג סימן קט) שהוא חשב לכתוב קונטרס ארוך, כדי לבאר את סוגיא זו. וז"ל: "ואם יגזור הש"ית אני חושב לכתוב קונטרס ארוך בדינא דמלכותא דינא". גם בשו"ת תורת אמת (סימן קמט) כתב: "ואף על פי שבזה הענין דדינא דמלכותא יש להאריך הרבה". ובספר נחלה לישראל להג"ר ישראל משה חזן זצ"ל, נכד בעל החקרי לב (עמוד מב) כתב: "עם כי ידוע ומפורסם כי מקצוע הנהר הגדול הזה, גאו מימיו עד מאוד, ושופעים על כל גדותיו, גם תנינים גדולים יהלכון, למעלה ממאה וחמישים פוסקים, ולא הדרך גוזמא. עכ"ז נחנו נעלה ונלחמנו כי יכול נוכל לו, יען וביען כי נידון שלפנינו רחוק מענין דדמ"ד, כמרחק מזרח ממערב".

ובשו"ת השיב משה לבעל הישמח משה זצ"ל (סימן צ) כתב: "יש מבוכה רבה בין הפוסקים בענין, וסתירות רבות, דלפעמים הרימו דגל המלוכה עדי מרום, ופעמים השפילו עד לעפר. ולא ראיתי שום אחד מהמחברים, שיאמר בזה דבר ברור ויסוד חזק, כהחכם יודע פשר דבר, להשוות כל המקומות שדברו בזה, לבל יהא בו נפתל ועקש, וקושיא ותיובתא, ותקצר היריעה מהכיל לפורטם. והנה עוד חזון למועד אי"ה, לברר הדבר כשמלה לפני כל יודעי דת ודין", ודבריו אלו צוטטו ע"י פוסקים רבים. וז"ל האגרות משה (ח"מ ח"א סימן עב): "קשה לכתוב בענינים אלו משני טעמים. חדא מטעם שכתב בשו"ת השיב משה, שהביא כתר"ה, שיש מבוכה רבה בין הפוסקים וסתירות רבות, וצריך לזה עיון חזמן רב. אולי יעזור ה' להבין לאסוקי להלכה, וכ"ש לקטני ערך כמוני".

הספר נכתב בין כותלי כולל חו"מ המפורסם לשם ולתהלה 'אוהל יוסף' ירושלים, שבראשות הג"ר יוסף פלישמן שליט"א ובנשיאות הג"ר נפתלי נוסבוים שליט"א, הם ראשי בי"ד 'נתיבות חיים' שע"י הכולל, שם זכיתי ללמוד שו"ע חו"מ ולהיסמך לדיינות, ותודתי נתונה להם. תודה מיוחדת להג"ר בצלאל ברוקובסקי שליט"א שצירף אותי

לקרן להכשרת דיינים שע"י בית הדין 'הישר והטוב'. כן אודה למורי ורבותי הגאונים ראשי ישיבת 'אורחות תורה', מהם למדתי תורה ויראה, ובראשם מרן רה"י הגר"א שליט"א שטיינמן שליט"א. אודה לידידי הג"ר יעקב מנשה שליט"א שסייע רבות בראשית הכתיבה. וכמו"כ אודה לחברותא של שנים רבות הג"ר עובדיה יוסף שליט"א ראש ישיבת 'אוהל יוסף'.

והכל מכח עזרתו של מו"ר אבי שליט"א, שהשקיע זמן זמנים טובא מזמנו היקר, ולווה הכתיבה מראשיתה ועד סופה. אין במלים היכולת לבטא את הכרת הטוב הראויה על כך. ה' אלוקי ישראל יברך את אבי ואמי שיזכו לראות רוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם. כאן המקום להודות לחמי מו"ר רב פעלים לתורה ולתעודה הג"ר אלימלך טירנואר שליט"א ולחמותי תליט"א, המסורים בכל לבם לסייע ולתמוך כל היכן שרק ניתן, ובכך מאפשרים לשקוד על דלתות התורה, יברכו מפי עליון בכל הברכות הכתובות בתורה, ויזכו לראות רוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם.

הספר יוצא לאור במסגרת קרן 'נופת צופים' שע"י הוצאת 'צוף', שבראשות ברוך הכישרון והמעש הר"ר נתן פלדמן שליט"א, ברכה מיוחדת לראש משביר הנגיד הנכבד הר"ר חיים הערש פריעדמאן שליט"א שלקח על עצמו את החסות הכלכלית של פרוייקט חשוב ונכבד זה, ברכותי שימשיכו בדרכם הברוכה להרבות תורה בישראל, ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, אמן.

מנשים באוהל תבורך נוות ביתי החשובה שתחי', שלקחה על עצמה את עול הפרנסה, ובכך מאפשרת לי ללמוד תורה ללא טרדות. ואסיים בתפילה מעומק לב, שנזכה יחד לראות רוב נחת דקדושה מבנינו ובנותינו, ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וזרענו עד עולם, אמן כן יהי רצון.

דוד שלמה שור

פתיחה

הקדמה קצרה לבאר את דרכו של הספר.

השתדלנו מאוד להעתיק את לשונות הפוסקים, כדי שכל לומד יוכל להתבונן בעצמו בכוונת דבריהם. ועוד שפעמים רבות אלו היו נכתבים בדבריהם בלשון זמנינו, היה הנכתב מרובה, ודווקא ע"י השימוש בלשון הזהב של הראשונים נתקצרו הדברים. כמו כן כדי לקצר ולשמור על הרצף, כשהובאו דברי הפוסקים, לא נכתבו צדדים רחוקים שניתן לבאר בדבריהם, אלא רק הנראה עיקר לאחר העיון בכוונתם, והמעייין הישר יבחר.

והנה כדרכם של ספרים הערוכים על נושא אחד, הפרקים משלימים אחד את השני, ולכן כדי לקבל מבט שלם על ענין אחד, יש להקיף את כל השייך לאותו ענין בכל מקום שבו הוא מופיע בספר. ולזה אקדים בקצרה את הסדר על פיו נערך הספר. בראשית הספר (חלקים א-ה) מתבארים יסודות ההלכה של דמ"ד. כאשר בתחילה (חלקים א-ג) נידונים שיטות הראשונים בסוגיא, והכרעת הפוסקים לדינא נדון בנפרד (חלק ה), וזאת בכדי לשמור על רצף דברי הראשונים, ובכך לאפשר לקבל מבט בהיר ושלם בדבריהם. הנידון אימתי אמרינן דמ"ד, כגון מה נחשב אינו נחשב לדינא דמלכותא, אלא לדינא דגזלותא שאינו דינא, והנידון האם בכח דמ"ד לבטל דיני תורה, נתבאר ע"פ הראשונים וגדולי הפוסקים (בחלק ז). ובזה תלוי נידון חשוב נוסף, אימתי חל פסק הערכאות מכח דמ"ד (פרקים לד לה).

שני נידונים מהותיים בדינא דמלכותא, נחלקו לכמה פרקים. א: האם כח דמ"ד נאמר רק במה שנוגע למלכות, או גם בדין ודברים שבין אדם לחבירו, (בדברי הראשונים ח"ג פרק כז, בהכרעת הפוסקים ח"ה פרקים לח מז), ב: האם בכח דמ"ד לבטל דיני תורה, (בדברי הראשונים ח"ג, בח"ד פרק לג, הכרעת הפוסקים ח"ה פרק מא, והכרעת פוסקי דורינו בפרק מב).

בחלק ו' מתבאר: כח המלכות בדין הפלילי להעניש הפושעים. בחלקים ז'- ח' מתבארים: דדמ"ד בדמוקרטיה, דדמ"ד באר"י, כח מלך ישראל, כח הערכאות מכח דדמ"ד. בחלקים ט'- י' מתבארים: מקורות נוספים לחיוב לדון ע"פ חוק המלכות, וחיובי המיסים. ובחלק י"א מתבאר: כח דדמ"ד על מי שאינו בארץ המלך.

וכיון שחוקי המלכות מרובים, וגם משתנים ממדינה למדינה ומזמן לזמן, לא נידונו בספר זה אלא רק הכללים, שעל פיהם ניתן לדון את המציאות המשתנה. ופרטי החוקים נידונו בספר במה שכבר נידון בפוסקים, והדברים רוכזו בחלק יב. והואיל וכדי ללבן כמה נקודות חשובות בסוגית דדמ"ד, יש צורך לדעת את דין ממון הגוי, (והדבר נוגע גם לדין של ישראל הבא מכח מגוי), צורך לספר קונטרס הנקרא בשם דין ממון הגוי, ובו בירור מקיף בכל מה שנוגע לדין ממון שבין גוי לישראל.

הרוצה למצא ענין בספר יחפש את הנושא בתוכן ענינים המקוצר, ולפי"ז ימצא בתוכן ענינים הארוך את אשר יבקש. כיון שהרבה מהענינים שנדונים בספר בגדר דברים הנתונים לשיקול דעת, אין הכותב אלא כמציע הדברים לפי המלכים - 'מאן מלכי דרבנן', והם ידונו בהלכה ויכריעו בסייעתא דשמיא הנראה להם נכון ע"פ האמת. ואסיר תודה אהיה למי שיאיר את עיני ויעמדני על האמת.

תוכן ענינים מקוצר

חלק א:

שיטות הראשונים בטעם דדמ"ד

א	סוגיות הגמרא	פרק א
ז	שיטות הראשונים, ודדמ"ד במלך ישראל במטלטלין ובאר"י	פרק ב
טז	דדמ"ד במלך ישראל בחו"ל ומלך גוי באר"י	פרק ג
כא	בירור שיטת הרשב"א	פרק ד
כד	בירור שיטת הרא"ם והרא"ש	פרק ה
כח	מקור זכות המלך באדמת ארצו	פרק ו
לג	שיטת הרשב"ם והרמב"ן וסיעתם	פרק ז
לז	שיטת הרמב"ם וסיעתו	פרק ח
מ	שיטת רבינו תם	פרק ט
מב	האם דדמ"ד במלך גוי מכח פרשת מלך ישראל	פרק י
מו	האם דדמ"ד לדעת רש"י מצד דינים דבני נח	פרק יא
נ	כיבוש מלחמה ודינא דמלכותא	פרק יב
נה	האם דדמ"ד מדין קנין כיבוש מלחמה	פרק יג
סג	מקורות מהמדרשים לדינא דמלכותא	פרק יד
סז	מדוע מהני קבלת העם לדדמ"ד, והאם צריך את הסכמת כל העם	פרק טו
פא	שיטות נוספות וסיכום השיטות	פרק טז

חלק ב

מו"מ בגדר דדמ"ד

פה	האם דדמ"ד מדאורייתא או מדרבנן	פרק יז
צ	האם דדמ"ד מועיל לגבי איסורי תורה	פרק יח
ק	האם דדמ"ד הוא רק חיוב לקיים החוקים, או חלות ממונית בחפץ	פרק יט
קה	האם דדמ"ד קובע בעלות בעצם או הנהגה בדיני הממונות	פרק כ

האם דינא דמלכותא מועיל רק להפקיר או גם להקנות לאחרים	פרק כא
גדר בעלות המלך ותושבים בקרקע, והנפק"מ לירושת בכור תרו"מ עירובין ועוד . . .	פרק כב
דינא דמלכותא, לחדש דינים או מיסים חדשים	פרק כג
האם דדמ"ד להנאת המלך או גם בין אדם לחבירו	פרק כד

חלק ג:

דדמ"ד בדין שבין ישראלים

דינא דמלכותא בדין שבין ישראל לישראל	פרק כה
מותי אמרינן דדמ"ד בין הישראלים	פרק כו
מותי נחשב שהמלך מקפיד שיעשו כדיני המלכות	פרק כז
גדרי דיני המלכים ודיני הערכאות	פרק כח

חלק ד:

גדרי דינא דגזלנותא, וגדרי ערכאות, והמסתעף

דינא דגזלנותא	פרק כט
גדר וטעם דינא דגזלנותא	פרק ל
דין נאמנות גוים וערכאות מכח דד"מ	פרק לא
שיטת גדולי האחרונים בגדר דינא דמלכותא ודינא דגזלנותא	פרק לב
האם בכח דד"מ לבטל דיני התורה	פרק לג
האם בדיעבד יש בפסק הערכאות משום דדמ"ד	פרק לד
דין ערכאות בזה"ז, ודין הדנים בערכאות בהסכמה	פרק לה
דין חוק שמפלה בין אנשים	פרק לו
האם בסמכות המלכות למנות דיינים	פרק לז

חלק ה:

שיטת השו"ע הרמ"א וגדולי האחרונים

שיטת השו"ע וגדולי ספרד, האם דדמ"ד רק במה שנוגע למלך	פרק לה
שיטת השו"ע בדדמ"ד בין ישראלים, והאם אפשר לשנות חוקים/מיסים	פרק לט

דינא תוכן ענינים מקוצר דמלכותא 3

פרק מ	ביאור שיטת הרמ"א בסוגיות דדמ"ד	רפא
פרק מא	מחלוקת הרמ"א והש"ך האם דדמ"ד חל לבטל דיני תורה בין ישראלים	רצא
פרק מב	שיטות הפוסקים בדדמ"ד בדין שבין ישראלים	שיד

חלק ו:

סמכות המלכות בדין הפלילי

פרק מג חלק א	סמכות המלך למנוע ולהעניש על פשעים	שכג
פרק מו חלק ב	אופן קבלת העדות בדין הפלילי	שלז
פרק מד חלק א	איסור מסירה בדין הפלילי	שמב
פרק מז חלק ב	מסירה לגוים כדי להפסיק הזק, ונספחים	שנח

חלק ז:

דדמ"ד בדמוקרטיה, גדר קבלת החוק, ופרשנות בית המשפט

פרק מה	האם בממשל דמוקרטי אמרין דדמ"ד	שסט
פרק מו	שיטת החתם סופר	שפא
פרק מז	גדר קבלת החוק ע"י אזרחי מדינה דמוקרטית	שפח
פרק מח	מעמד בתי המשפט	שצא

חלק ח:

כח מלכות ישראל, ודדמ"ד בארץ ישראל

פרק מט	דדמ"ד במלך גוי באר"י, והכרעת השו"ע והרמ"א	שצט
פרק נ	כח מלכות ישראל	תג
חלק א	דין פרשת מלך ישראל	תג
חלק ב	סמכות הנהגת המלכות או השלטון בעם ישראל	תיד
חלק ג	גדר כח ההנהגה בשלטון דמוקרטי	תכד
פרק נא	חלק א דין מלכות של יהודים שאינם שומרים תו"מ	תכט
פרק נב	חלק ב דעת פוסקי הדור בענין דדמ"ד באר"י	תלד

חלק ט:

מקורות נוספים לכח חוק המלכות, ולחייב המיסים

פרק נב	חייב מיסים מדינא דכופין בני העיר זא"ז תמט
פרק נג	סמכות המלכות מדינא דטובי העיר, (ודין בני אומנות) תסג
פרק נד	דין חוק שפשט למנהג המדינה תפא
חלק א	תוקף קבלת דיני הערכאות בקנין או מכח המנהג תפא
חלק ב	האם בחוק שפשט למנהג אמרין מנהג מבטל הלכה תצו
חלק ג	האם חוק שפשט למנהג נחשב כתנאי בני העיר תקג
פרק נה	המדינה כקופה משותפת של בני המדינה, ודעת פוסקי הדור בנידון תקיז

חלק י:

חייב מיסים, ודין ת"ח

פרק נו	חייב תשלום מיסים למדינה ולעיריה תקכא
פרק נז	דרך חלוקת עול המיסים לפי דין התורה תקל
פרק נח	מיסים ודין הפקעת הלוואתו במלך גוי תקנד
פרק נט	פטור ת"ח ממיסים תקסד
פרק ס	פטור ת"ח ממיסי שמירה תקצ

חלק יא:

דדמ"ד בארץ כבושה, ובאדם או רכוש שלא נמצאים בארצם

פרק סא	איזה דדמ"ד חל על אדם או רכוש שאינם בארצם תקצה
פרק סב	האם יש חייב מיסים על רכוש או אדם שנמצאים בארץ אחרת תקצט
פרק סג	דין היוצא מארצו לגבי חייב מיסים, ולגבי דד"מ שכבר חל על ממונו תריד
פרק סד	דדמ"ד בארץ כבושה, או בעם שגולה בארץ אחרת תרכג

חלק יב:

דדמ"ד בכמה דינים

פרק סה	דדמ"ד לדינא בחוקים שבין אדם לחבירו תרלא
--------	---

חלק יג:

בירורים ונספחים

נספח א	גדר טובי העיר, והאם צריכים הסכמות כל בני העיר	תרסב
נספח ב	אופן חלוקת עול המיסים שהמלך מטיל על העיר	תרעד
נספח ג	תקציב המדינה וחלוקת עול המיסים באר"י	תרפט
נספח ד	כת"י חדשים מהראשונים להלכה, וטענת אילו ראה היה מודה	תרצט
נספח ה	דין מסור	תשה
נספח ו	דעת ויואל מושה במלך אחאב	תשטז
נספח ז	השתעבדות לעבדות ולצבא המלך מכח דדמ"ד	תשכב
נספח ח	תשובת הראל"צ הגאון הגדול הרב מושה שלמה עמאר שליט"א בדין דדמ"ד	תשכה

קונטרס

דין ממון הגר

פרק א	גזל הגוי	תשנג
פרק ב	דין הפקעת הלוואתו	תשסב
פרק ג	דין ממון הגוי	תשע
פרק ד	כיצד דנים בין ישראל לגוי	תשעט
פרק ה	כיצד דנים מעיקר הדין בין ישראל לגוי	תשצג
פרק ו	דין עדות לגוי על ישראל בערכאות	תתיא
פרק ז	דין ישראל הבא מחמת גוי	תתכ
פרק ח	הכרעת השו"ע בדין ישראל הבא מחמת גוי	תתמב

תוכן ענינים מורחב

חלק א:

שיטות הראשונים בטעם דדמ"ד.

- פרק א:** סוגיות הגמרא א
- פרק ב:** שיטות ר"ת, הרא"ם והרא"ש, הרשב"א והר"ן, ודדמ"ד במלך ישראל במטלטלין ובאר"י ז
- א. שיטת הרא"ם שאין דד"מ בארץ ישראל. ב. שיטת ר"ת שאין דדמ"ד במלך ישראל. ג. ביאור מחלוקת ר"ת והרא"ם. ד. דדמ"ד במטלטלין תלוי במחלוקת ר"ת והרא"ם. ה. סתירה בדעת הרשב"א שסבר כרא"ם ופסק דדמ"ד במטלטלין. ו. שיטת רשב"א ריטב"א ור"ן שיש דדמ"ד גם במטלטלין מכח שיכול לגרש מארצו.
- פרק ג:** דדמ"ד במלך ישראל בחו"ל ומלך גוי באר"י טז
- פרק ד:** בירור שיטת הרשב"א, האם דדמ"ד מכח שיכול המלך לגרש מארצו או גם מצד קבלת העם כא
- פרק ה:** בירור שיטת הרא"ם והרא"ש, האם דדמ"ד מכח שהארץ של המלך או בצירוף עם קבלת העם כד
- פרק ו:** מקור זכות המלך באדמת ארצו כח
- א. שיטת הדב"א והחזו"א דהארץ של המלך מכח כיבוש מלחמה, ודלא כהראשונים. ב. כיצד זכה המלך בקרקע הארץ. ג. הטעם שהארץ קנויה למלכים.
- פרק ז:** שיטת הרשב"ם והרמב"ן וסיעתם לג
- פרק ח:** שיטת הרמב"ם וסיעתו לז
- פרק ט:** שיטת רבינו תם מ
- פרק י:** האם דדמ"ד במלך גוי מכח פרשת מלך ישראל מב
- פרק יא:** האם דדמ"ד לדעת רש"י מצד דינים דבני נח מו
- פרק יב:** כיבוש מלחמה ודינא דמלכותא נ
- א. סוגיות הגמרא בגיטין וסנהדרין. ב. האם קנין כיבוש מלחמה חל מצד קנין גזילה, או שבדרך מלחמה לא נחשב לגזילה. ג. קנין כיבוש מלחמה אינו מכח דדמ"ד. ד. דעת הרמב"ם והשו"ע. ה. ביאור דעת המחנה אפרים ושו"ע הרב.

פרק יג: האם דדמ"ד מדין קנין כיבוש מלחמה..... נה

א. שיטת הדב"א והחזו"א שדדמ"ד מטעם כיבוש מלחמה. ב. דברי הרשב"א שדדמ"ד אינו מכח כיבוש מלחמה. ג. מחלוקת רש"י והרשב"א האם גוי קונה ישראל לעבד עברי בכיבוש מלחמה. ד. דעת הריטב"א בנידון. ה. עבדות מכח דינא דמלכותא דינא.

פרק יד: מקורות מהמדרשים לדינא דמלכותא..... סג

פרק טו: מדוע מהני קבלת העם לדדמ"ד, והאם צריך את הסכמת כל העם..... סז

א. מפני מה מהני קבלת העם. ב. משום מתנה שומר חנם להיות כשומר שכו. ג. התורה קבעה כח להנהגת העם. ד. גדר כח הנהגת בני העיר. ה. דדמ"ד מצד עשו שאינו זוכה כזוכה. ו. דדמ"ד ללא קבלה מפורשת של החוק. ז. האם צריך קבלת כל העם. ח. האם בביטול הסכמת העם, סר כח המלך.

פרק טז: שיטות נוספות, וסיכום השיטות..... פא

א. שיטת רבי משה ב"ר חנוך ונתיבות המשפט. ב. שיטת מלמד התלמידים. ג. סיכום.

חלק ב:

מו"מ בגדר דדמ"ד

פרק יז: האם דדמ"ד מדאורייתא או מדרבנן..... פה

א. שיטת ר"ת והבית שמואל שדדמ"ד מדרבנן. ב. משמעות הראשונים שדדמ"ד מדאורייתא. ג. ביאור שיטת הבית שמואל כראשונים שדדמ"ד מדאורייתא. ד. דין ספק דדמ"ד.

פרק יח: האם דדמ"ד מועיל לגבי איסורי תורה..... צ

א. האם דדמ"ד מועיל לגבי איסורי תורה. ב. שיטת האחרונים דלא מהני לאיסורים. ג. שיטת האחרונים דמהני לאיסורים. ד. שיטת הרשב"א. ה. שיטת הראשונים בנידון. ו. שיטת האחרונים בנידון. ז. סיכום.

פרק יט: האם דדמ"ד הוא רק חיוב לקיים החוקים, או חלות ממונית בחפץ..... ק

א. טעם הראשונים לדדמ"ד מורה כי דד"מ קובע בעלות בממון.

פרק כ: האם דדמ"ד קובע בעלות בעצם או הנהגה בדיני הממונות..... קה

א. דדמ"ד קובע הנהגה בממון ואינו משנה את עצם הבעלות. ב. ג' דרגות בבעלות על ממון והנפק"מ. ג. סוגיא דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. ד. משא ומתן בראשונים האם קנין דרבנן מהני לדאורייתא. ה. הראשונים נחלקו מתי תקנו רבנן בגדר הפקר ב"ד. ו. תקנת טובי העיר מהני לגבי איסורים. ז. דד"מ ממלך ישראל מהני לגבי איסורים. ח. דעת הדבר אברהם ומעדני ארץ.

פרק כא: האם דינא דמלכותא מועיל רק להפקיר או גם להקנות לאחרים..... קטז

א. שיטת רבינו יונה שדדמ"ד מהני רק להפקיר. ב. משמעות הרמב"ם הסמ"ג הריב"ם ר"ת ור' ירוחם

כרבינו יונה. ג. האם דדמ"ד מהני להקנות ע"פ טעמי הראשונים בדדמ"ד. ד. מהראשונים נראה שחלקו על רבינו יונה. ה. חילוק בין זכות המלך לעצמו, לבין החוקים לעם.

פרק כב: גדר בעלות המלך ותושבים בקרקע, והנפק"מ לירושת בכור תרו"מ עירובין ועוד קבב

א. מחלוקת הרשב"א והרא"ש בגדר זכות המלך בקרקעות ארצו. ב. ביאור שיטת הרשב"א. ג. בעלות המלך ברשות הרבים. ד. ביאור שיטת הרא"ש. ה. זכות המלך בארצו כבעלות כוללת, ולא קנין מוחלט. ו. נפק"מ מבעלות המלך בקרקע פרטית לגבי עירוב. ז. זכות התושבים בקרקעות ובמטלטלין לגבי ירושת בכור. ח. כח המלך לגבות קרקע ללא שומא והכרזה, מפקיע חוקת האדם, ונפק"מ לירושת בכור. ט. האם מלך גובה כל הקרקע עבור המס או רק כנגד המס. י. כאשר יש למלך זכות במטלטלין של חייב הכרגא, המטלטלין נחשבים לראוי. יא. האם חיוב המס מפקיע הממון בזמן החיוב או בעבר זמן הפרעון. יב. חיוב תרו"מ בקרקע שיש עליה חיוב מס. יג. האם חיוב מס פוטר קרקע מתרו"מ. יד. גדר הבעלות לר"ת בקרקע שיש חיוב מס. טו. איסור לא תחנם בהשכרת בתים שחייבים בטסקא. טז. זכות טסקא כבעלות לגבי דינא דבר מצרא. יז. סיכום.

פרק כג: דינא דמלכותא, לחדש דינים או מיסים חדשים קלז

א. שיטת הרמב"ם והר"י מיגש שדדמ"ד נאמר גם בדינים חדשים. ב. שיטת הרמב"ן שדדמ"ד נאמר רק בדינים הישנים. ג. לכו"ע המלך יכול לחדש דינים מכח הדינים הישנים. ד. שיטת הר"י מיגש. ה. שיטת ר"י, בעה"ת, הרשב"א, המאירי, הריטב"א, ועוד ראשונים. ו. מו"מ בשיטת הטור בשם רמ"ה. ז. מו"מ בשיטת הטור בשם הרא"ש. ח. שיטת הנמוק"י. ט. סיכום ופסק השו"ע.

פרק כד: האם דדמ"ד להנאת המלך או גם בין אדם לחבירו קמח

א. מחלוקת בעה"ת והרמב"ן האם דדמ"ד רק להנאת המלך. ב. הסכמת רוב הראשונים שדדמ"ד נאמר גם בבין אדם לחבירו. ג. שיטת הרמב"ם ע"פ המ"מ והב"י. ד. קושיות על המ"מ והב"י בדעת הרמב"ם. ה. ביאור שיטת הרמב"ם ע"פ הרי"ף הר"י מיגש ופירוש המשניות. ו. החילוק שבין שטר מכירה לשטר מתנה. ז. האם לדעת הרמב"ם אמרינן דדמ"ד במה שאינו להנאת המלך. ח. שיטת הרי"ף. ט. מה נחשב להנאת המלך. י. האם לבעה"ת בדין שבין גוים או שבין גוי לישראל יש דדמ"ד. יא. שיטת בעה"ת בטעם דדמ"ד. יב. ראשונים הסוברים כבעה"ת. יג. סיכום.

חלק ג:

דדמ"ד בדין שבין ישראלים.

פרק כה: דינא דמלכותא בדין שבין ישראל לישראל קע

א. מברא. ב. מו"מ בסוגיות הש"ס. ג. הוכחות מדברי הראשונים. ד. סיכום.

פרק כו: מתי אמרינן דדמ"ד בין הישראלים קעח

א. הגבלה ראשונה: כאשר המלך מקפיד שיעשו כדינו. ב. הגבלה שניה: בדיני המלכים ולא בדיני הערכאות. ג. כאשר המלך קובע את דיני הערכאות. ד. כאשר המלך מבטל לגמרי דין ישראל.

פרק כז: מתי נחשב שהמלך מקפיד שיעשו כדיני המלכות..... קפח

א. שיטת רבינו יונה ושיטת הראשונים. ב. ביאור מחלוקת רבינו יונה והראשונים. ג. יישוב דעת רבינו יונה כדעת הראשונים. ד. שיטת הדרכי משה בביאור רבינו יונה. ה. מחלוקת רבינו יונה והראשונים בגדר הקפדת המלך. ו. האם דיני תקנה בכלל דיני המלכים.

פרק כח: גדר דיני המלכים ודיני הערכאות..... קצה

א. מה הם דיני המלכים ומה הם דיני הערכאות. ב. עדיפות דיני המלכות שא"צ כפיה. ג. הרשות המחוקקת בזה"ז. ד. הדין בחוקי תקנה בזה"ז.

חלק ד:

גדרי דינא דגזלנותא, וגדרי ערכאות, והמסתעף.

פרק כט: דינא דגזלנותא רא

א. גדר דינא דגזלנותא. ב. שיטת השיטמ"ק דנחלקו בזה הראשונים. ג. הוכחות דאינה במחלוקת. ד. דעת הראשונים.

פרק ל: גדר וטעם דינא דגזלנותא..... רו

א. הטעם דדינא דגזלנותא לאו דינא. ב. גדר דינא דגזלנותא. ג. כח המלך מוגבל למה שהעם האציל לו. ד. דין מוכס שגובה ללא קצבה, מעצמו או בשליחות המלך.

פרק לא: דין נאמנות גוים וערכאות מכח דר"מ..... רטז

א. האם חל דר"מ להאמין לערכאות כשיש חשש על נאמנותם. ב. שיטת התומים שהרמב"ם והרא"ש נחלקו האם יכול המלך לחייב להאמין לחשודים. ג. מהראשונים מבואר דלכו"ע אין כח לחייב להאמין לחשודים. ד. הטעם שדרמ"ד לא מהני להאמין לחשודים.

פרק לב: שיטת גדולי האחרונים בגדר דינא דמלכותא ודינא דגזלנותא..... רכב

א. שיטת תרומת הדשן. ב. שיטת הריב"ש. ג. שיטת תשב"ץ. ד. שיטת מהרי"ק.

פרק לג: האם בכח דר"מ לבטל דיני התורה..... רכז

א. דר"מ לדון משומד בדיני הגוים. ב. שיטת הריב"ש ותשב"ץ בדד"מ באנוסים לשמד, ובמנהג לדון בדיני הגוים. ג. דעת הריב"ש ותשב"ץ שדרמ"ד חל לבטל דין תורה. ד. ביאורים נוספים בדעת הריב"ש.

פרק לד: האם בדיעבד יש בפסק הערכאות משום דדמ"ד..... רלד

א. שיטת מהרי"ק בשטר שנכתב בערכאות. ב. הכרעת השו"ע והרמ"א במי שדן בערכאות. ג. הטעם דאמרינן בפסק הערכאות דדמ"ד. ד. דעת רבינו יונה שהמלכות מקפדת על קיום פסקם. ה. האם לחולקים על רבינו יונה המלכות מקפדת בדבר. ו. שיטת תשב"ץ ע"פ הרמב"ן שאין המלכות מקפדת בדבר. ז. ביד מחזירים דין ערכאות רק כאשר יש ביטול מהותי של דיני התורה. ח. שיטת התומים ונתיבות המשפט מדוע אין ביד מחזירים דינם. ט. שיטת הש"ך שפסקם חל כי קבלהו ע"ע.

פרק לה: דין ערכאות בזה"ז, ודין הדנים בערכאות בהסכמה רמז
א. הדין בדיעבד במי שדן בערכאות. ב. ההלכה בזה"ז. ג. דין המקבל עליו בקנין לדון בערכאות.
ד. שיטת הרא"ש והט"ז. ה. שיטת הברכת יוסף. ו. אחרי שכבר דנו בערכאות אין איסור לעשות כדין
הערכאות.

פרק לו: דין חוק שמפלה בין אנשים רנו
א. חוק המפלה בין אנשים. ב. חוק המוגבל למדינה או עיר אחת. ג. חוק מיוחד על היהודים.
ד. ענישה קבוצתית (קולקטיבית). ה. כח המלך לקנוס לעובר על דבריו.

פרק לז: האם בסמכות המלכות למנות דיינים רסד
א. שיטת הריב"ש שבסמכות המדינה למנות דיינים. ב. סוגית מנוי דיינים ע"י המלכות. ג. שיטת
תשב"ץ שאין בסמכות המדינה למנות דיינים. ד. הכרעת הרמ"א כדעת הריב"ש. ה. הכרעת
הפוסקים. ו. סיכום.

חלק ה:

שיטת השו"ע הרמ"א וגדולי האחרונים.

פרק לח: שיטת השו"ע וגדולי ספרד, האם דדמ"ד רק במה שנוגע למלך רעא
א. בירור דעת השו"ע האם דדמ"ד נאמר בדין שבין אדם לחבירו או רק במה שנוגע למלך. ב. סתירות
לכאורה בשו"ע. ג. האם בקרקעות לכו"ע יש דדמ"ד תמיד. ד. עוד סתירות לכאורה בדעת הב"י
משו"ת שלו. ה. סיכום.

פרק לט: שיטת השו"ע בדדמ"ד בין ישראלים, והאם אפשר לשנות חוקים/מיסים... רעח
א. האם לדעת השו"ע בכח המלך לשנות חוקים או גובה תשלום המיסים.

פרק מ: ביאור שיטת הרמ"א בסוגיות דדמ"ד רפא
א. שיטת הרמ"א בדדמ"ד שבין אדם לחבירו. ב. הטעם לדדמ"ד, דדמ"ד במטלטלין, ובאר"י.
ג. הכרעת הרמ"א בדיעבד אחרי שירד לערכאות מאונס או מרצון. ד. דדמ"ד בכפיה לבטל דין התורה.

פרק מא: מחלוקת הרמ"א והש"ך האם דדמ"ד חל לבטל דיני תורה בין ישראלים.. רצא
א. מבוא. ב. שיטת הרמ"א שדדמ"ד חל בין ישראלים. ג. שיטת הש"ך שאין דדמ"ד בין ישראלים.
ד. יישוב שיטת הרמ"א. ה. הרמ"א לשיטתו פסק כן בכל מקום, והש"ך וסיעתו נדחקו בביאורו.
ו. ביאור קצוה"ח בדעת הרמ"א שהשבת אבידה לאחר יאוש מכח תקנה. ז. ביאור התומים והחזו"א
בדעת הרמ"א שגובים מהמשכון מכח המנהג. ח. הטעם דאמרין דדמ"ד בגביית משכון לדעת הרמ"א
והגר"א. ט. תשובת הרמ"א אימתי אמרין דדמ"ד בדין שבין ישראלים. י. דדמ"ד בין הישראלים
כאשר המנהג כן מחמת התקנה. יא. סיכום שיטת הרמ"א. יב. שיטת התומים שדדמ"ד חל בין
ישראלים בדיני תקנה ובמה שנוגע למלך. יג. שיטות הסמ"ע הב"ח קצוה"ח ונתיבות המשפט בנידון.

פרק מב: שיטות הפוסקים בדמ"ד בדין שבין ישראלים..... שיד
א. הכרעת הפוסקים במחלוקת הרמ"א והש"ך. (וענין רישום מקרקעין בטאבו). ב. שיטות אבן האזל, טוב טעם ודעת, חזו"א, ואגרות משה. ג. סיכום שיטות הפוסקים. ד. שיטת מלמד התלמידים, שו"ת אבקת רוכל, שו"ת מהראנ"ח.

חלק ו:

סמכות המלכות בדין הפלילי.

פרק מג חלק א: סמכות המלך למנוע ולהעניש על פשעים..... שבג
א. סמכות המלך בדין הפלילי, וכחו להעניש יותר מדין תורה. ב. כח ב"ד למיגדר מילתא. ג. כח גדול הדור למיגדר מילתא. ד. לכתחילה יש לדון את הדין הפלילי בב"ד ישראל. ה. אורח שפשע בארץ אחרת, הסכם הסגרה, ובי"ד בין לאומי.

פרק מג חלק ב: אופן קבלת העדות בדין הפלילי..... שלז
א. מלכות דנה בידיעת האמת ללא עדות עדים. ב. מסירת חשוד שיצא עליו קול שפשע. ג. ייסור חשוד לברר האמת.

פרק מד חלק א: איסור מסירה בדין הפלילי..... שמב
א. איסור מסירה בדין הפלילי. ב. חילוק בין מצער לחוד ובין מזיק. ג. חילוק בין מצער יחיד למצער ציבור. ד. טעם איסור מוסר בדין הפלילי. ה. דעת פוסקי דורינו בנידון. ו. דעת האגרות משה והפתחי חושן. ז. דעת חלקת יעקב ומשנה הלכות. ח. מסירת תושב שאינו משלם מיסים כראוי. ט. מסירת לוח המשתמט מפריעת חובו. י. מסירה בעבירות תנועה. יא. חובת סיוע לפושע שלא יזיק. יב. סיכום דין מסירה בדין הפלילי.

פרק מד חלק ב: מסירה לגוים כדי להפסיק הזק, ונספחים..... שנח
א. עביד איניש דינא לנפשיה ע"י גוים וערכאות. ב. עביד אינש ע"י גוים וערכאות ברשות ב"ד. ג. מסירת מכה ע"י המוכה בשעת הזעם. ד. נספח: מסירת חייב מיתה בדיני ישראל להצלת בני העיר. ה. נספח: מסירת יחיד הרודף לבני העיר.

חלק ז:

דמ"ד בדמוקרטיה, גדר קבלת החוק, ופרשנות בית המשפט.

פרק מה: האם בממשל דמוקרטי אמרינן דמ"ד..... שסט
א. דמ"ד בדמוקרטיה ע"פ שיטות הראשונים בדמ"ד. ב. האם שייך בדמוקרטיה הנאת מלך. ג. האם בדמוקרטיה יש בעלים לארץ. ד. הסכמת הפוסקים שיש בדמוקרטיה דמ"ד. ה. דמוקרטיה בעם ישראל.

פרק מז: שיטת החתם סופר שפא

א. שיטת החתם סופר שיש שני דינים בדמ"ד. ב. הסכמת הפוסקים כדבריו. ג. משא ומתן בדבריו. ד. דעת הרשב"א ומהרי"ק. ה. האם לדעת הרשב"א והרא"ש יש לדון בדיני תקנה מצד קבלת העם. ו. האם בדמוקרטיה לכו"ע חל דינא דמלכותא מכח קבלת העם.

פרק מז: גדר קבלת החוק ע"י אזרחי מדינה דמוקרטית שפח

א. חיוב מיסים מלא, כשאחרים אינם משלמים כל חלקם. ב. פרשנות החוק ככוונת המחוקקים או כפרשנות הסבירה. ג. דינא דגולנותא בחוק שבאופן מסוים אינו הגון. ד. ספק זכות כספית מהמדינה.

פרק מה: מעמד בתי המשפט שצא

א. האם בפרשנות בתי המשפט אמרין דדמ"ד. ב. בית משפט שמרחיב סמכויות מעבר לכח שנמסר לו מהעם. ג. שיטת הדברי חיים שספק בפרשנות החוק זה כספיקא דדינא. ד. דעת השבות יעקב בספק בפרשנות. ה. שיטת המשנה הלכות שבמשטר דמוקרטי אין לבתי משפט דמ"ד. ו. חוק שנקבע מכח תקדים פסיקה, (שיטת המשפט האנגלית).

חלק ח:

כח מלכות ישראל, ודמ"ד בארץ ישראל.

פרק מט: דמ"ד במלך גוי באר"י, והכרעת השו"ע והרמ"א שצט

פרק נ: כח מלכות ישראל

חלק א: דין פרשת מלך ישראל תג

א. דין פרשת מלך ישראל. ב. להלכה מלך מותר בכל האמור בפרשה. ג. דמ"ד ופרשת מלך. ד. דין מלך ישראל כמבואר בפרשת מלך, ודין מלך גוי כהסכמת העם. ה. דעת הרמב"ם בחילוק שבין מלך ישראל ומלך גוי. ו. לטובת העם לכ"ע שרי. ז. דין מלך שמינוחו שלא כדין תורה. ח. שיטת מעדני ארץ בדעת הרמב"ם. ט. פרשת מלך בשלטון דמוקרטי.

חלק ב: סמכות הנהגת המלכות או השלטון בעם ישראל תיד

י. כח המלך להנהגת העם. יא. כח הסנהדרין. יב. חילוק בין הנהגת מלך והנהגת הסנהדרין. יג. בכח מלך לבטל דיני תורה רק לצורך תקנה. יד. כח שופטי ישראל. טו. שופט עם הארץ. טז. כח טובי העיר.

חלק ג: גדר כח ההנהגה בשלטון דמוקרטי תכד

יז. פרשת מלך ישראל נאמרה דווקא במלך. יח. חילוק בין כח הנהגה בדמוקרטיה ובדמ"ד. יט. גדר החילוק שבין מלך ישראל ובין הסנהדרין. כ. האם כח הנהגה מדינית דומה למלך או לשופט וסנהדרין כא. אופן הבחירה של הנהגה דמוקרטית

פרק נא חלק א: דין מלכות של יהודים שאינם שומרים תו"מ..... תכט

א. דין מלך יהודי שאינו שומר תו"מ. ב. ראייה מהראשונים שדנו דין פרשת מלך באחאב. ג. כח ההנהגה במלכות שאינה שומרת דין תורה. ד. ראייה מגדולי האחרונים שדנו דדמ"ד במלכות ספרד הרשעה. ה. דדמ"ד במלך ישראל.

פרק נא חלק ב: דעת פוסקי הדור בענין דדמ"ד באר"י..... תלד

א. דעת מרן החזו"א. ב. דעת שו"ת מנחת יצחק, שבט הלוי, קנה בושם, ותשובות והנהגות. ג. דעת שו"ת אגרות משה. ד. דעת הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל ובית דינו. ה. דעת הג"ר שלמה זלמן אוירבך זצ"ל. ו. דעת הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל. ז. דעת הפתחי חושן.

חלק ט:

מקורות נוספים לכח חוק המלכות, ולחייב המיסים.

פרק נב: חיוב מיסים מדינא דכופין בני העיר זא"ז..... תמט

א. על מה כופים. ב. כפיה על צדקה. ג. כפיה לצרכים שאינם מצווה. ד. פעמים שיחיד כופה את הרבים. ה. פעמים שרק רוב העיר כופים. ו. האם צריך שיהיה בדבר צורך של כל העיר. ז. גדר השיעבוד. ח. שורש החיוב. ט. כח בני העיר בעיר שיש בה גוים. י. סיכום.

פרק נג: סמכות המלכות מדינא דטובי העיר, (ודין בני אומנות)..... תסג

א. שבעה טובי העיר. ב. כופים בני אומנות זא"ז, (ארגוני עובדים). ג. הסכמת חכם העיר. ד. שיהיו מעשיהם לשם שמים. ה. פסול קרובים ורשעים, וקבלת פסולים לטובי העיר. ו. גדר פסול רשעים. ז. טובי העיר פסולים בזה"ז. ח. טובי העיר בתקנה ליחיד. ט. טובי העיר למיגדר מילתא. י. טובי העיר למיגדר מילתא ביחיד פרוץ.

פרק נד: דין חוק שפשט למנהג המדינה

חלק א: תוקף קבלת דיני הערכאות בקנין או מכח המנהג..... תפא

א. שיטת הרשב"א שקבלה לדון בדיני הערכאות לא חלה. ב. האם בעה"ת והרא"ש נחלקו על שו"ת הרשב"א. ג. שיטת הלבוש בהתנאה מפורשת. ד. שיטת הלבוש בקבלת דיני הגוים לתקנת המסחר. ה. שיטת התומים. ו. דעת האחרונים לחלק בין דיני הערכאות לדיני הסוחרים. ז. חילוק בין דייני ערכאות לדייני סוחרים. ח. הסכם נישואין שהאשה תירש בנכסי בעלה. ט. ריב ממון שהוכרע בזמן שנהגו האנוסים כדיני הגוים. י. דעת הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א. יא. דעת הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל והג"ר נסים קרליץ שליט"א.

חלק ב: האם בחוק שפשט למנהג אמרינן מנהג מבטל הלכה..... תצו

יב. מנהג שפשט מחמת החוק. יג. מנהג מבטל הלכה רק כאשר הונהג ע"י וותקין. יד. מנהג שיש בו תקנה לרבים. טו. מנהג בעניני מסחר חל שלא ע"י וותקין. טז. מנהג הנלמד מחוקי המדינה בזה"ז. יז. האם מנהג לקבל את עיקר החוק כולל קבלת פרטיו. יח. מי מוסמך לפרש את החוק.

חלק ג: האם חוק שפשט למנהג נחשב כתנאי בני העיר.....תקג

יט. האם חוק שפשט כמנהג נחשב כתנאי בני העיר. כ. מנהג שלא נתקבל בהדיא ע"י בני העיר, שיטת הרי"ף והרמב"ן. כא. טעם הרי"ף משום שמנהג לבטל התורה נקבע בטעות. כב. שיטת הרשב"א שכל מנהג שפשט מהני. כג. מנהג שנקבע מחוסר ידיעת התורה, נחשב לטעות. כד. הרי"ף והרמב"ן מודו במנהג הסוחרים, שותפות של רבים, מנהג של תקנה לבני העיר. כה. מחלוקת הריב"ש ותה"ד במנהג הסוחרים שלא נקבע להדיא. כו. בכח הגוים לתקן לעצמם תנאי בני העיר, וחל גם על הישראלים. כז. חוקים שנעשו מנהג בני העיר בזה"ז. כח. נספח: קנין סיטומתא מכח תנאי בני העיר.

פרק נה: המדינה כקופה משותפת של בני המדינה, ודעת פוסקי הדור בנידון.....תקיז

חלק י:

חייב מיסים, ודין ת"ח.

פרק נז: חייב תשלום מיסים למדינה ולעיריה.....תקכא

א. זכות מלך גוי ומלך ישראל בגביית המיסים. ב. מקורות נוספים לחייב מיסים. ג. טענת פטור משום שהגביה אינה כפי דין תורה. ד. טענת פטור מדין הפקעת הלוואתו. ה. טענת פטור משום שהמדינה מקפחת בחלוקת המשאבים. ו. טענת פטור משום שהמלכות אינה מקפדת. ז. טענת פטור משום שהרבה אינם משלמים מיסים כחוק. ח. טענת פטור משום שהמדינה מממנת איסורים. ט. דין ספק בחייב המיסים. י. חילוק בין חזקת המלך לחזקת הקהל. יא. הערמה להפטר מחייב המיסים. יב. ניצול פרצות בחוק להפטר ממסים.

פרק נז: דרך חלוקת עול המיסים לפי דין התורה.....תקל

א. סוגית הגמרא. ב. לפי נפשות או לפי ממון. ג. שיטת הרשב"א הרא"ש הר"י מיגש והריטב"א. ד. שיטת רב האי גאון ומהר"ם מרוטנבורג. ה. שיטת מהרי"ל. ו. שיטת השו"ע. ז. שיטת הרמ"א. ח. שיטת הצמח צדק דבאין חשש נפשות גובים לפי ממון. ט. כשאין צורך בני העיר שווה. י. כשאין הנאתם שווה. יא. דרך הגביה לפי ממון ולפי נפשות. יב. קופת צדקה של העיר ניגבת לפי ממון. יג. סכום דרך גבית המיסים ע"פ התורה. יד. צורת הגבייה בזה"ז. טו. גביית מיסים בזה"ז מכח מנהג.

פרק נח: מיסים ודין הפקעת הלוואתו במלך גוי.....תקנד

א. האם התר הפקעת הלוואתו חל במקום דדמ"ד. ב. שיטת השו"ע והרמ"א בהפקעת הלוואתו. ג. הדין בספק התר הפקעת הלוואתו. ד. הפקעת הלוואתו במיסים לדינא בפוסקים. ה. המיסים בזה"ז. ו. סכום.

פרק נט: פטור ת"ח ממיסים.....תקסד

א. פטור ת"ח ממיסים. ב. ה' שיטות ראשונים בטעם הפטור. ג. נפק"מ בין הטעמים. ד. האם הפטור גם ממס פרטי. ה. גדר תלמידי חכם. ו. בספק פטור ת"ח מהמיסים. ז. ביאור הסוגיא דנדרים. ח. האם נפטר מכל חיובי הציבור. ט. גדר תורתו ואומנותו. י. אברכי כולל בזה"ז. יא. הפטור דוקא לת"ח ירא שמים. יב. פטור ממיסי מלכות ושמירה בזה"ז. יג. סכום.

פרק ס: פטור ת"ח ממיסי שמירה..... תקצ
א. טעם הפטור. ב. שמירה שעיקרה לצורכו. ג. שיעור חיוב העם תמורתו. ד. דעת החתם סופר.
ה. גדר ת"ח לפטור.

חלק יא:

דדמ"ד בארץ כבושה, ובאדם או רכוש שלא נמצאים בארצם.

פרק סא: איזה דדמ"ד חל על אדם או רכוש שאינם בארצם..... תקצה
פרק סב: האם יש חיוב מיסים על רכוש או אדם שנמצאים בארץ אחרת..... תקצט
א. חיוב מיסים בארצו על ממון שבארץ אחרת. ב. דעת שו"ת הרשב"א. ג. חיוב מיסים למלך שהאדם או רכושו בארצו. ד. רק על ממון הנמצא קבוע בארץ אפשר לחייב במיסים. ה. חיוב בשני מדינות אלא על אותו ממון (כפל מס). ו. ההלכה בממון שנמצא בארץ אחרת. ז. אפשר שהרשב"א ומהר"ם פסקו כמנהג מקומם. ח. האם יש ראייה מלשונם דלא פליגי. ט. מאימתי נחשבים לבני העיר לגבי מיסים. י. האם יש חילוק בין הבא להשתקע לבא לגור. יא. מאימתי נחשבים לבני המלכות לגבי מיסים. יב. מאימתי נחשבים לבני המלכות לגבי דד"מ שבין אדם לחבירו.

פרק סג: דין היוצא מארצו לגבי חיוב מיסים, ולגבי דד"מ שכבר חל על ממונו..... תריד
א. מבוא. ב. מחלוקת ר"ת ור"י האם בורח נפטר מחיוב המיסים. ג. שיטת מהר"ם מרוטנבורג בבורח מחמת הקנס. ד. שיטת מהר"ק בדעת ר"ת. ה. האם מהגמרא בב"ב מוכח שבורח נפטר מהמיסים. ו. סיכום דין חיוב מיסים בבורח.

פרק סד: דדמ"ד בארץ כבושה, או בעם שגולה בארץ אחרת..... תרכג
א. האם דדמ"ד נאמר בארץ כבושה. ב. דדמ"ד בשבויים ועם שהוגלה לארץ אחרת. ג. דדמ"ד למלך ישראל על גוים הכבושים תח"י. ד. דדמ"ד בגוים הגרים ביהודה שומרון וברמת הגולן. ה. דדמ"ד לכוף נוצרים לדון בדיני ישמעאלים, ולהפך.

חלק יב:

דדמ"ד בכמה דינים.

פרק סה: דדמ"ד לדינא בחוקים שבין אדם לחבירו..... תרלא
א. מבוא לכרעת הפוסקים. ב. אבידה. ג. דבר שלא בא לעולם, שאינו ברשותו, ושאין בו ממש. ד. דיני שכנים והרחקת נזיקין. ה. זכויות יוצרים. ו. חוק הגנת הדייר. ז. חוק ההתיישנות. ח. חיוב מזונות לבניו ולאשתו. ט. חלוקת ממון בגירושין (הלכת השיתוף). י. חוקי כלכלה ומסחר. יא. טאבו. יב. ירושה, ירושת הבת וירושת האשה. יג. ספק בדדמ"ד. יד. עבדות/טיהור ממזרים. טו. עד מדינה. טז. פיקוח מחירים. יז. פצווי נזיקין ורשלנות רפואית. יח. פשיטת רגל. יט. צוואות. כ. צ'ק המחאה (שטר ממרני). כא. קנסות. כב. רישיון. כג. רשות הרבים. כד. שטרות/חוזים

חלק יג:

בירורים ונספחים.

נספח א: גדר טובי העיר, והאם צריכים הסכמת כל בני העיר תרסב
 א. מבוא. ב. מקור תקנות בני העיר. ג. שיטת ר"ת וסיעתו שצריך הסכמת כל בני העיר. ד. תמיה
 על הדרכי משה בדעת ר"ת. ה. ביאור דעת ר"ת בדינא דהפקר ב"ד. ו. הטעם דאין צריכים קנין לר"ת
 א: בההיא הנאה, ב: הפקר ב"ד הפקר, ג: מעשה של רבים. ז. שיטת ראבי"ה שהרוב כופה על המיעוט.
 ח. שיטת הרי"ף הרמב"ן הרשב"א הרא"ש הריטב"א ורבינו יונה כדעת הראבי"ה. ט. מתי לכו"ע אין
 בכח הרוב לכוף המיעוט. י. סכום דעת הסוברים כר"ת.

נספח ב: אופן חלוקת עול המיסים שהמלך מטיל על העיר תרעד
 א. כפי מנהג בני העיר. ב. מעיקר הדין חלוקת עול המס כפי מה שגרם עין לבני העיר. ג. עושה עין
 כרודף לממון בני העיר. ד. מחלוקת ראשונים האם מותר לאבד ממון הרודף ממנו. ה. שיטת רש"י
 ומהר"ם מרוטנבורג בדין ממון הרודף. ו. שיטת מהר"ם מרוטנבורג א: גובים לפי רבוי ממון, שכך כוונת
 המלך. ז. שיטת מהר"ם מרוטנבורג ב: גובים גם לפי נתינת עין, כי הגורם למס מחויב יותר. ח. הטעם
 דאזלינן בתר כוונת המלך בחיוב המס. ט. שיטת תרומת הדשן הגביה רק לפי רבוי ממון. י. שיטת
 מהר"ם מריזבורק שהגביה לפי נתינת העין. יא. ביאור שיטת הנמוק"י. יב. סיכום חלוקת עול המיסים.

נספח ג: תקציב המדינה וחלוקת עול המיסים באר"י תרפט
 א. תקציב המדינה. ב. חלוקת עול המיסים במדינת ישראל. ג. המיסים כמצוות צדקה ומעשר
 כספים. ד. חלוקת משאבי המדינה שלא ביושר. ה. חלוקת משאבי המדינה לפי אזורים ומגורים.
 ו. טענת קיפוח המגזר החרדי. ז. השוק השחור.

נספח ד: כת"י חדשים מהראשונים להלכה, וטענת אילו ראה היה מודה תרצט
 א. יסוד מהרי"ק. ב. דעת החזו"א. ג. דעת יביע אומר. ד. דעת כפי אהרן.

נספח ה: דין מסור תשה
 א. איסור מסירה לגוים בתוספתא ובגמרא. ב. שיטת רבי יצחק ב"ר שמואל. ג. שיטת הראב"ד.
 ד. שיטת הר"ח, שיטת הרא"ש בדעת הר"ח, ושיטת רש"י. ה. שיטת מהר"ם מרוטנבורג. ו. שיטת
 הרמב"ם. ז. שיטות נוספות. ח. שיטת הטור והשו"ע.

נספח ו: דעת ויואל משה במלך אחאב תשז
 א. דעתו שאחאב האמין בה' וקיים את כל התורה, מלבד איסור ע"ז. ב. מקורותיו, ומ"מ בדבריו.
 ג. ראיות שאחאב כפר והרשיע בכל התורה. ד. האם אחאב נתמנה ע"י נביא.

נספח ז: השתעבדות לעבדות ולצבא המלך מכח דדמ"ד תשכב

נספח ח: מאמר מרן הראשל"צ רבי שלמה משה עמאר שליט"א תשכה

קונטרס דין ממון הגוי

פרק א: גזל הגוי תשנג

א. סוגיות הגמרא. ב. שיטת הראשונים דגזל הגוי אסור מדאורייתא, והאם האיסור בכלל הלאו הנאמר בישראל. ג. האם חלוק גזל הגוי מגניבתו. ד. שיטת ראשונים דגזל הגוי אסור מדרבנן. ה. שיטת רש"י בגזל הגוי. ו. שיטת ראשונים דגזל הגוי מותר. ז. שיטת פסקי הרי"ד וכפתור ופרח. ח. האם למ"ד גזל הגוי מותר דווקא בצינור לישראל. ט. האם למ"ד גזל הגוי אסור דווקא כשיש חילול השם. י. הכרעת השו"ע והרמ"א יא. הכרעת הפוסקים.

פרק ב: דין הפקעת הלוואתו תשסב

א. התר הפקעת הלוואתו. ב. גדר הפקעת הלוואתו. ג. ספק הפקעת הלוואתו. ד. האם צריך כוונה להפקיע את החוב. ה. האם החוב בטל או שרק איסור הגזל בטל.

פרק ג: דין ממון הגוי תשע

א. איסור גניבת דעת גוי. ב. גניבת דעת במכר, במתנה, ובדברים. ג. דין טעות גוי, וגדר איסור גניבת דעת גוי. ד. השבת גזל הגוי. ה. חזקת ממון בגוי.

פרק ד: כיצד דנים בין ישראל לגוי תשעט

א. מזכים לישראל כדיני ישראל או כדיני הגוים. ב. טעם הדבר, והדין בלהוציא ממון מגוי. ג. ישראל הבא מכח גוי. ד. האם הקנס חל מאליה, או שבי"ד קונסים. ה. הקנס חל בעיקר ממון גוי. ו. אין להפסיד הגוי ללא דין. ז. האם נלמד מ'ראה ויתר גוים'. ח. האם הקנס רק בנוזיקין. ט. דינא דמזכים לישראל במקום דדמ"ד.

פרק ה: כיצד דנים מעיקר הדין בין ישראל לגוי תשצג

א. באיזה דינים נצטוו בני נח. ב. כיצד דנים מעיקר הדין בין ישראל לגוי, והנפק"מ מכך. ג. דעת החזו"א ואבן שאול שבין ישראל לגוי דנים כדיני הגוים. ד. דעת הרמב"ם שיש לדון כדיני התורה, אלא שהגוים לא נצטוו בהם. ה. דעת הראשונים שהעיקר כדיני התורה. ו. דעת האחרונים שהעיקר כדיני התורה. ז. ראיות ממדרשים. ח. סיכום.

פרק ו: דין עדות לגוי על ישראל בערכאות תתיא

א. סוגית הגמרא. ב. עדות לגוי בערכאות על חוב ברור. ג. עדות כשניתן להפקיע הלוואתו. ד. עדות על ישראל מכח דדמ"ד. ה. עדות לגוי לאור הנידון מה הדין בין ישראל לגוי. ו. עדות לגוי משום חילול ה' או הפסד ממון.

פרק ז: דין ישראל הבא מחמת גוי תתכ

א. החקירה והעמדת הצדדים. ב. סוגיות הגמרא. ג. ישראל הבא מכח גוי בחזקת חלונות. ד. שיטת העיטור שנידון כשני הדינים לרעתו. ה. שיטת הרשב"א שנידון כדיני התורה, אא"כ קם דינא. ו. חילוק בין דיני גוים שמגדירים בעלות, לדינים שרק מתירים או אוסרים. ז. שיטת הריב"א כהעיטור

או כהרשב"א. ח. שיטת רב מתתי' ורב צמח גאון כהרשב"א, אך יש ראייה משתיקת גוי. ט. שיטת הראשונים דבמקום דדמ"ד ישראל הבא מכח גוי נידון כדד"מ גם לטובתו. י. שיטת מהר"ם והרא"ש דישאל זוכה בפתיחת חלון לגוי כדיניהם, ודלא כרשב"א. יא. חילוק בין דד"מ שקובע דין הממון, לדד"מ שקובע לדון בדיני הגוים. יב. הקנס לדון גוי לטובת ישראל כדיננו, במקום דד"מ לדון גוי כדיניהם. יג. האם טעם הבא מכח גוי כגוי משום מהדרנא שטרא למרא. יד. דין גוי שמכר חוב ישראל לישראל, ואח"כ מחלו. טו. סכום שיטות הראשונים בחזקת חלונות.

פרק ח: הכרעת השו"ע בדין ישראל הבא מחמת גוי.....תתמב

א. שיטת השו"ע והרמ"א בישראל הבא מכח גוי בפתיחת חלונות. ב. ביאור שיטת השו"ע סימן קנד סעיף יט. ג. שיטת השו"ע והרמ"א שהבא מכח גוי נידון כדיניהם גם לטובתו. ד. שיטת הסמ"ע בדעת השו"ע והרמ"א. ה. שיטת באר הגולה בדעת השו"ע. ו. שיטת הט"ז והתומים בדעת השו"ע והרמ"א. ז. שיטת השבות יעקב בספק פרשנות החוק. ח. סכום שיטת השו"ע והרמ"א.

חלק א: שיטות הראשונים בטעם דדמ"ד

פרק א סוגיות הגמרא

קמיהו, לא הווי מרעי נפשיהו וכתבין ליה שטרא, אלא מתנה במאי קא קני, לאו בהאי שטרא, והאי שטרא חספא בעלמא הוא, אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ואב"א תני חוץ מכגיטי נשים".

להלכה של דינא דמלכותא דינא לא נמצא כל מקור במשנה או בברייתא מהתנאים, המקור הראשון לדינא דמלכותא דינא הוא מדברי שמואל בכמה מקומות בש"ס (הו"ד לקמן).

ולבאורה נראה שהתירוצ השני שבגמרא חולק על דברי שמואל, ולא סבירא ליה לדדמ"ד, ולפי"ז קשה דידוע הכלל שההלכה כתירוצ השני, ומאידך קי"ל בכל הש"ס כדבר פשוט לפסוק כשמואל דדינא דמלכותא דינא".

הסוגיא הראשונה: במסכת גיטין (י:), "תנן כל השטרות העולים בערכאות של עובדי כוכבים, אע"פ שחותמיהם עובדי כוכבים, כשרים, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים, ר"ש אומר אף אלו כשרים, לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט", והגמרא מקשה: "קא פסיק ותני, לא שנא מכר ל"ש מתנה, בשלמא מכר מכי יהיב זוזי קמיהו הוא דקנה, ושטרא ראה בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי

מכח שאלה זו כתבו הראשונים שודאי גם לפי התירוצ השני אמרינן דדמ"ד, אלא

שהתרצן השני סבר שיש אופנים שבהם אין דדמ"ד, ובזה נחלקו התירוץ הראשון והשני שבגמרא, הרמב"ן מבאר כי בתרוץ השני מדובר באופן שבאותה המלכות אין דינא דמלכותא להכשיר שטרות העולים בערכאות של גוים, אבל יש מהראשונים שפירשו שהחילוק שלתרוץ השני דינא דמלכותא דינא נאמר רק במה שנוגע להנאת המלך עצמו, א"נ רק כאשר המלך מקפיד להדיא גם על הישראלים שיעשו כדינו (אע"פ שאין זה מהדברים שהם להנאת עצמו), ומהתירוצים לשאלה הנ"ל עולה חילוקים יסודיים בהלכה של דינא דמלכותא דינא.

יש להעיר שלכאורה עיקר דברי שמואל נאמרו בסוגיא זו, שהרי כאן הלשון 'אמר שמואל', ובשאר הסוגיות שהובאו לקמן הלשון הוא 'והאמר שמואל', או 'גופא אמר שמואל', כלומר שכבר נאמרה הלכה במקום אחר, (שוב מצאתי שדייק כן בשו"ת לחם רב סימן קנז), אמנם האור זרוע (גיטין סימן תשה, תשובה לרבי אביגדור) כתב שלדעת הרמב"ם הרי"ף והר"ח שאין הלכה כלישנא קמא, אין זה מדברי שמואל עצמו, אלא שהגמרא תירצה כן ע"פ שיטת שמואל².

עוד יש לציין למחלוקת שבין רב לשמואל (סנהדרין כ:), האם כל מה שנאמר בפרשת מלך (שמואל א פרק ח, ששמואל ביאר לבני ישראל את דיני המלוכה, כאשר ביקשו שימנה עליהם מלך), מלך מותר בה, או שפרשה זו נאמרה רק כדי לאיים עליהם שיחזרו מבקשתם למינוי מלך, אבל באמת המלך אסור באמור בפרשת מלך, שמואל סובר שמלך מותר בו, ורב סבר דמלך אסור בו, ונראה ששמואל סבר ליתן כח לכל המלכיות בין למלך ישראל בין למלך מאומות

העולם, אך אין דין "מלך מותר בו" ו"דינא דמלכותא דינא" תלויים זה בזה, שהרי לא מצאנו שרב (או אמורא אחר) חולק על דדמ"ד, וגם להלכה אמרינן דדמ"ד לכו"ע, ובמחלוקת רב ושמואל זו אי מלך מותר בו, נחלקו הראשונים כיצד ההלכה, וכפי שיתבאר להלן.

הסוגיא השניה: במסכת ב"ב (דף נד:), "אמר רב יהודה אמר שמואל נכסי עובד כוכבים הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן, מ"ט עובד כוכבים מכי מטו זוזי לידיה אסתלק ליה, ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה, הלכך הרי הן כמדבר וכל המחזיק בהן זכה בהן, א"ל אביי לרב יוסף: מי אמר שמואל הכי, והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא, ומלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באגרתא".

הסוגיא עוסקת בגוי שמוכר קרקע לישראל, וכיון שקנין גוים בקרקעות נעשה ע"י קנין כסף, א"כ בכסף שהגוי מקבל מהישראל בעד הקרקע, מקנה לו הקרקע, אבל ישראל הקונה מהגוי אין קנינו נגמר בכסף לחוד ללא שטר או חזקה, וכיון שהקרקע כבר יצאה מרשות הגוי שקנינו נשלם, ולא נכנסה לרשות הישראל, בזמן זה הקרקע הפקר, וכל הרוצה יכול לזכות בה, ועל כך הגמרא שואלת מדוע לשמואל הקרקע הפקר, והרי המלך אמר שקונים קרקעות רק בקנין שטר, וכיון שלהלכה דדמ"ד, א"כ הגם שלפי דין התורה גוי מקנה בקנין כסף לחוד, א"א לקנות קרקעות אלא בשטר מכר, וא"כ גם אחרי שנתן הישראל כסף, עדיין הקרקע ברשות הגוי המוכר ואינה הפקר, והנה לכאורה מגמרא זו מוכח שדדמ"ד נאמר גם בדבר שאינו נוגע להנאת המלך עצמו, (ונפק"מ למחלוקת הראשונה שהובאה בסוגיא הראשונה).

בתוספות דא"נ דהיה פשיטא לגמרא דדמ"ד, רק השאלה היא עד כמה נאמר דדמ"ד, וכמו שתירצו שם הרמב"ן ושאר המפרשים, כדלקמן.
ב. וכן כתב במלמד לתלמידים (רבי יעקב בן אבא - מהראשונים, פרשת משפטים, ד"ה ואל זה הענין).

הסוגיא השלישית: במסכת ב"ב (דף נה.),

"אמר רבה, הני תלת מילי אישתעי

לי עוקבן בר נחמיה ריש גלותא משמיה דשמואל: דינא דמלכותא דינא, ואריסותא דפרסאי עד מ' שנין, והני זהרורי דזבין ארעא לטסקא זבינהו זביני, וה"מ לטסקא, אבל לכרגא לא, מ"ט כרגא אקרקף דגברי מנח, רב הונא בריה דרב יהושע אמר אפילו שערי דכדא משתעבדי לכרגא"

וביאר הראשונים (שם) 'אריסותא דפרדסאי

עד מ' שנים', דבפרס היה דין המלכות שאחרי ארבעים שנה יש חזקה על הקרקעות, והמחזיק בקרקע שלו היא, ונאמן בדבריו שקנה הקרקע, אך נחלקו הראשונים האם דדמ"ד בחזקת קרקעות נאמר בחזקת ישראל על גוי, או גם בחזקת ישראל על ישראל חבירו, שאלה זו תלויה בספק האם ההלכה של דדמ"ד נאמרה באופן כללי בדין שבין הישראלים, או רק בדין שבין ישראל לגוי, ובהמשך (פרק כה) בע"ה נאריך בזה.

הסוגיא הרביעית: במסכת נדרים (דף כה.)

במשנה: "נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה, אע"פ שאינו תרומה, שהן של בית המלך, אע"פ שאינן של בית המלך", ומקשה הגמרא כיצד ניתן לשקר וגם להשבע לשקר, "והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא", ותירצה: "אמר רב חיננא א"ר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה, דבי רבי ינאי אמר במוכס העומד מאליו".

התרוין הראשון נאמר בשם שמואל (שהוא

מרא דשמעתא דדמ"ד), שהמשנה עוסקת במוכס שאין לו קצבה, והיינו שאינו גובה סכום מסויים לכל, ונחלקו הראשונים (שם), האם מדובר שהמלך עצמו אמר לו לגבות מכס ללא קצבה, או שהמלך אמר לו לגבות כדין, והמוכס מדעתו גבה ללא קצבה, ועכ"פ מסוגיא זו עולה שגביית מיסים ללא קצבה אינה בסמכות המלך,

והטעם כי גם דין המלכות צריך להיות בצדק וביושר, ומתרוין זה של שמואל למדנו כי 'דינא דגזלנותא' לאו דינא.

התרוין השני (דדבי רבי ינאי) מבאר שהמשנה

מדברת במוכס שאינו מכח מלך שהתקבל ע"י רצון העם, אלא אדם שמושל בכח הזרוע, ומתרוין זה למדנו כי דינא דמלכותא נאמר רק בשלטון שהתקבל בהסכמת העם, ולא בכל מי שאצלו הכח והשלטון, ובראשונים (הו"ד בפרק כט) נחלקו האם שני תירוצים אלו נפסקים לדינא.

וי"ש לברר דברים אלו, שהרי בוודאי שלא לכל אדם ואדם נמסר להחליט אם הוא רוצה לקבל את המלך ע"ע או לא, וכדמוכח מהא דמצאנו כח דדמ"ד בארץ כבושה למלכות הכובשת, אף שכולם או רובם אינם מקבלים הכובשים למלוך עליהם (וכמבואר בפרק סד), ולקמן נדון בזה.

הסוגיא החמישית: במסכת ב"ק (דף קיג.)

והיא דומה לסוגיא בנדרים, אלא שנוסף בה הדין שסתם כסף שביד המוכס אינו בחשש גזל, כי דדמ"ד, עוד נתחדש בה היתר ללבוש כלאים בכדי להברית המכס, וזאת כאשר המכס הוא בכלל 'דינא דגזלנותא' וכנ"ל, כמו כן נידון שם האם מכח התר הפקעת הלוואתו בגוי, מותר שלא לשלם מיסים.

הסוגיא השישית: במסכת ב"ק (דף קיג.)

והיא המשך הסוגיא הקודמת, "גופא אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, אמר רבא תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עליהו, א"ל אביי ודלמא משום דאייאוש להו מינייהו מרייהו, אמר ליה: אי לא דדמ"ד היכי מייאשי", ומקשה הגמרא: "והא לא קא עבדי כדאמר מלכא, מלכא אמר זילו וקטלו מכל באגי (מכל האנשים שבבקעה), ואינהו אזלו וקטלו מחד באגא, שלוחא דמלכא כמלכא ולא טרח,

ואינהו אפסיד אנפשיהו, דאיבעי להו דאינקוט מכוליה באגי ומשקל דמי, אמר רבא: מאן דמשתכח בבי דרי פרע מנתא דמלכא".

בסוגיא זו רבא מביא מקור או ראייה לדדמ"ד, ממה שמשתמשים ונהנים מההפקעות המלך, והלא אם אין זכות למלכות להפקיע, נכסים אלו הם גזולים, וכיצד משתמשים ונהנים מהם, אלא ע"כ שדינא דמלכותא דינא, אמנם אביי דחה שההיתר הוא מפני שהבעלים מתיאשים בגלל כח המלכות, ונקנה למלכות מצד יאוש, ורבא דוחה שאלמלא דאמרינן דדמ"ד לא היו בני האדם מתיאשים ממונם הגזול, אך לא נתבאר בגמרא כיצד ההלכה של דדמ"ד גורמת שהאנשים מתיאשים מרכושם.

ובביאור הדבר נחלקו הראשונים, רש"י (ד"ה היכי מיאשי) פירש: "ואין כאן שנוי רשות שברה"ר הן, ושנוי מעשה נמי ליכא, דהשתא נמי גובא דדיקלא מקרו",

כלומר שיש רק יאוש בעלים ותו לא, וכאשר יש רק יאוש בעלים ללא צירוף שינוי רשות או שינוי השם, החפץ עדיין שייך לבעלים ולא נקנה לגזלן, ועל כרחך שהמלך זוכה בנכסים מצד דדמ"ד, (ולא מצד יאוש), אבל בתוספות (ד"ה היכי מיאשי) פירשו: "והיה להם לתבוע בדין את כל אדם העוברים עליהם, אלא ודאי לכך מתיאשים, לפי שבדין אין משלמין להם כלום, משום דדדמ"ד".

והדברים צריכים תלמוד, דהנה רבא מביא מקור (אמר רבא 'תדע') לדין המחודש של שמואל, מהעובדה שאנשים נוהגים לעשות כך, ויש לעיין בדבר, כי כמדומה שלא מצאנו בגמרא שתביא ראייה לדיני ממונות ממעשי האנשים^ג, וכאשר יש ספק בהלכה יש לברר ההלכה בסברה ובמקורות, ולא להביא ראייה ממעשי האנשים, ואף אם נאמר שגם התלמידי חכמים היו משתמשים, או שראו לאחרים ולא מחו, ומכך הראייה, עדיין תימה שלא

ג. כלומר דלרש"י ביאור הלשון "היכי מיאשי", איך חל היאוש, ולתוספות אמאי מתיאשי. ד. אמנם מצאתי בדומה לזה בגמרא (ע"ז ע"א). "אמר אמימר: משיכה בעובד כוכבים קונה; תדע, דהני פרסאי משדרי פרדשני להדדי ולא הדרי בהו, רב אשי אמר, לעולם אימא לך משיכה בעובד כוכבים אינה קונה, והאי דלא הדרי בהו, דרמות רוחא הוא דנקיטא להו", ובתוספות (ד"ה אמר) פירשו: "דאין זה עיקר הטעם... ומה שמביא ראייה מפרדשני דפרסאי, אין זה כ"א אמתלא בעלמא, שמנהג אבותיהם מן הפרסיים שאינם חוזרים אחר המשיכה, ש"מ שכך הדין", וכ"פ רבי יהודה מפריז (שם), והרשב"א (שם ד"ה הא), ז"ל: "וכל שאנו רואים אותם נוהגין כן, ואיפשר לנו לומר שהנהגתם מחמת הדין שנתנה להם התורה, יש לנו לומר שמחמת כך הם נוהגין כן, ואמר ליה רב אשי לא, דהנהגתם אינה ראייה על דין תורה, דדילמא רמות רוחא הוא דנקיטא להו", אבל בריטב"א (שם ד"ה תדע) פירש: "מיייתי אמימר מן המנהג שלהם כעין סמך דגמרי ומקנו במשיכה", וא"כ אפשר לפרש בגמרא דגן שרבא הביא ראייה משתיקת בני האדם, שאכן כך זכות המלך, אלא שיש לחלק, דבשלמא את דיני הגוים אפשר ללמוד ממעשי הגוים, אך מנלן ללמוד את דין התורה בזכות המלך ממעשי בני אדם.

גם בגמרא (ב"מ טו.) רבא לכאורה הביא ראייה ממעשי האנשים לקביעת דין, "אמר שמואל בעל חוב גובה את השבח, אמר רבא תדע, שכך כותב לו מוכר ללוקח, אנא איקום ואשפי ואדכי ואמריק זביני אילין אינון ועמליהון ושביהון", אמנם תוס' (שם ד"ה תדע, ותוס') רבינו פרץ בשיטה מקובצת) מבארים שרבא לא הביא ראייה לדין של שמואל ממעשי בני האדם, אלא ראייה שיש טעם בדברי שמואל, שכיון שיש ללוקח ממי לגבות את מה שיגבה ממנו, ראוי לאפשר למלווה לגבות גם את שבח הקרקע, (ובגליון תוס' בשיטה מקובצת כתב כי לפי ביאור תוס' לא נתיישב לשון 'תדע', וע"ע שם בדברי תוס' שאנץ, ובתוס' הרא"ש), אבל בר"ן (שם) כתב שרבא הביא גם ראייה וגם טעם לדין של שמואל, אך יש לחלק בין שטרות שנעשים ע"פ סופרי הדיינים והנוסח שלהם נמשך אחרי דין תורה, לבין סוגיא דהכא.

מצאנו ראייה כזו בשום מקום, וביותר קשה לדעת תוספות שהראיה ממה שהנגזלים אכן מתיאשים, והרי כל יאוש הוא החלטה של הבעלים להתיאש מהחפץ, ואיך מוכיחים ממעשי אנשים, אשר חשבו לתומם שיש כח למלכות.

אמנם יש ליישב ע"פ מה שיתבאר בע"ה (לקמן פרקים ד,ה,ו,ח) מהראשונים בע"ה שדדמ"ד תלוי בהסכמת האנשים לתת למלך את הסמכות בארצו, וראית רבא באה לומר שאכן העם מבין שזכות זו שייכת למלך, וזה עצמו מעניק למלך את הכח לדדמ"ד.

עוד מוכח מהגמרא בגדר דינא דגזלנותא, דאף שלומדים ממוכס שאין לו קיצבה שדינא דגזלנותא לא מהני, מ"מ דין מלך שונה מסתם אדם, שהרי אם ילך ראובן ויגבה חוב ששמעון חייב לו מלוי, ויאמר ללוי לך אתה ותגבה חובך משמעון הוי גזל גמור, ומ"מ במלך או אפילו בשלוחו של מלך זה מעשה ישר, ובכלל דינא דמלכותא ולא דינא דגזלנותא, והחילוק בזה כי מלכות שונה בהנהגתה משאר בני אדם, ולכך יש לה הגדרות אחרות מה נחשב ישר, וכמבואר בגמרא 'כי מלכא לא טרח'.

ובך סיום הדברים שם: "אמר רבא מאן דמשתכח בבי דרי פרע מנתא דמלכא, וה"מ שותפא, אבל אריסא אריסותיה הוא דקא מפיק, ואמר רבא בר מתא אבר מתא מיעבט", ופירש רש"י (ד"ה בר מתא): "בר מתא אבר מתא מיעבט, רשות ביד ישראל גבאי המלך למשכן בן העיר על מס בן עיר חבירו, דדינא דמלכותא דינא".

הסוגיא השביעית: במסכת יבמות (דף מו.), "א"ל רב פפא לרבא, חזי מר הני דבי פפא בר אבא דיהבי זוזי לאינשי

לכרגייהו ומשעבדי בהו, כי נפקי צריכי גיטא דחירותא או לא, א"ל 'איכו שכיבי', לא אמרי לכו הא מילתא, הכי א"ר ששת: מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח, ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא משתעבד למאן דיהיב כרגא", ופירש רש"י (ד"ה דיהבי זוזי): "כשאין (האנשים) נותנין כסף גולגולת למלך תופסים אותם גבאי המלך, והני דבי פפא עשירים היו ופורעים המס לגבאי המלך, וקונין אותם לעבדים מהם, ועובדי כוכבים היו אותן הנקנין, וקא מיבעיא ליה, אי הוי קנין, דלכי נפקי מיניה ליבעי גיטא דחירותא או לא. ומלכא אמר וכו', הילכך מכר הוא, ובעו גיטא דחירותא אי בעו לאיגיורי ולאשתרווי בבת ישראל".

ומוכח בגמרא זו: שכאשר אדם שלא משלם המס שמוטל עליו, יכול המלך למכרו לעבד, ומכירתו מועילה לא רק לשעבדו לעבד, אלא שיהיה לו שם "עבד" לכל דבר, ויצטרך גט שיחרור, ולקמן (פרק יג) תתבאר בע"ה גמרא זו.

ובעין סוגיא זו גם בירושלמי ב"ק (פרק י הלכה ו), "רבי יהושע בן לוי אמר אין אדם נתפש על חבירו חייב ליתן לו אלא בארנון וגולגולת", ופירשו האור זרוע (ח"ג ב"ק סימן תמח, הו"ד במדכי ב"ק רמז קנו): "כלומר שאם ראובן חייב למלוה של עובד כוכבים או ישראל, והלך אותו המלוה ותפש שמעון בן עירו ומשכנו בעבור ראובן, והלך שמעון ונתפשר עם זה המלוה ונתן לו כסף או משכון, אין ראובן חייב לשמעון כלום, כי המלוה הזה שלא כדין תפשו לשמעון, אלא ארנונא וגולגולת, פירוש, אא"כ תפשו גבאי המלך את שמעון בעבור ראובן בן עירו שהיה חייב ארנון וגולגולת, פירוש, מס קרקע שאוכל פירותיה או כסף לגולגולת", (וכ"כ עוד ראשונים), והיינו שארנונה ומס גולגולת הם חוב גמור ע"פ דין

תורה משום דדמ"ד, וחוב זה הוא בערבות מהאחד בעבור אחרים, (ודברי הירושלמי הדדית, וכמבואר בבבלי (ב"ק קיג:) שהובא נפסקו בשו"ע חו"מ סימן קכח סעיף ב, וסימן לעיל בסוגיא השישית, ולכן כדין תפסו שפח סעיף ו) ^ה.

ה. ואף שלקמן (פרק יד) הובאו מקורות לדדמ"ד ממדרשים, הרי נתבאר שם שמהמדרשים יש מקור רק לחיוב לשמוע למלך ולתת לו מיסים, אבל לחידוש של שמואל שדדמ"ד הוא חיוב ממוני, ויש כח למלך לקבוע מי בעל הממון, ולא רק חיוב לשמוע בקולו, וכפי שנתבאר בפרק יט, אין מקור במדרשים. אמנם בזהר הלשון "דינא דמלכותא דינא" מופיע כמה פעמים, במשמעות המקובלים כלפי הספירה האחרונה שהיא 'מלכות', ראוי לציין ללשון הזהר (משפטים כרך ב עמוד קיח.), "פתח רעיא מהימנא ואמר, אדנ"י שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך, אדנ"י בהפוך אתון דינ"א, ובגין דא אמרו מארי מתניתין דדמ"ד, והיינו שהזהר מגלה שהתנאים כבר עסקו במושג של דינא דמלכותא דינא.

פרק ב

שיטות הראשונים, ודמ"ד במלך ישראל
במטלטלין ובאר"י

א: שיטת הרא"ם שאין דמ"ד בארץ ישראל. ב: שיטת ר"ת שאין דמ"ד במלך ישראל. ג: ביאור מחלוקת ר"ת והרא"ם. ד: דמ"ד במטלטלין תלוי במחלוקת ר"ת והרא"ם. ה: סתירה בדעת הרשב"א סבר כרא"ם ופסק דמ"ד במטלטלין. ו: דעת הרשב"א הריטב"א והר"ן שמחמת שהמלך יכול לגרש מארצו יש דמ"ד גם במטלטלין. ז: סיכום

במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה".

שיטת הרא"ם שאין דמ"ד בארץ ישראל

ומבואר שהוקשה לרבי אליעזר ממיין שאם נאמר דמ"ד גם במלך ישראל, מה נפק"מ במחלוקת רב ושמואל (סנהדרין כ:), האם מלך מותר בכל האמור בפרשת מלך (שמואל א פרק ח), או מלך אסור, ולא נאמרה פרשת זו אלא כדי ליראם ולבהלם, דסו"ס המלך מותר מכח דמ"ד, ומכח זה הוכיח שבמלך ישראל לא נאמר דמ"ד, והטעם לפי שאינו יכול לגרש מאר"י, שאין אר"י שייכת למלך אלא לכלל ישראל.

שיטת ר"ת שאין דמ"ד במלך ישראל

שיטת רבינו תם (שו"ת תשובות בעלי התוספות סימן יב, ובקובץ שיטות קמאי נדרים כח.) שבמלך ישראל לא נאמר דמ"ד, וכל כח מלך ישראל משום פרשת מלך, לפי גדר פרשת מלך, וז"ל: "אין זה כמו שאמרתם, אלא דינא

איתא בגמרא (נדרים כח.) "אמר שמואל דינא דמלכותא דינא", וביאר הרשב"א (שם): "ופירשו בתוספת בשם ה"ר אליעזר ממיין, דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דמ"ד, ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם, שהארץ שלו היא, אבל במלכי ישראל לאו דינא, דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה, ואין בה למלך יותר מלאיש אחר, ותדע לך דהכי הוא, דהא איכא מ"ד (סנהדרין כ:). כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואמאי תיפוק ליה משום דדמ"ד, אלא דלא נאמרו דברים אלו במלכי ישראל, אלא במלכי האומות", וכ"כ הר"ן (שם) "וכתבו בתוספות דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדמ"ד, מפני שהארץ שלו, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל

בגמרא (ב"ק קיג:), וגדר זכות מלך גוי יתבאר בע"ה לקמן פרק ל).

והנה לשיטת רבינו תם מתיישבת שאלת רבי אליעזר ממיץ, שהקשה מאי נפק"מ במחלוקת רב ושמואל האם מלך ישראל אסור או מותר באמור בפרשה, תיפוק ליה משום דדמ"ד, כי לשיטתו אכן לא התחדש דדמ"ד במלך ישראל, ואין זה משום שבארץ ישראל כל בני ישראל שותפין, אלא שאין כח למלך ישראל בדדמ"ד דהוי כגזל לגביו, (אבל לשיטת ר"א ממיץ שהובאה ברשב"א ובר"ן הנ"ל, רק באר"י אין דדמ"ד, כי בה כל ישראל שותפין).

וב"ב הנימוקי יוסף (נדרים ו: ברי"ף) שבמלך ישראל לא התחדש דדמ"ד, ושעפי"ז מתיישבת שאלת התוספות הנ"ל, וז"ל: "והסכימו רוב המפרשים ז"ל דדוקא במלכי אומות העולם, ודינא דמלכותא דוקא כלומר חוקי המלך הקבועין במלכות ע"פ הגדולים, אבל דין שההגמון עושה מדעתו אינו דין, ומלכי ישראל אין דין דין אלא ע"פ התורה, דקי"ל (סנהדרין כ:). כל הכתוב בפרשת המלך בספר שמואל מלך אסור בוי, ולא אמרה תורה אלא ליראם ולבהלם שלא ישאלו להם מלך",

דמלכותא באומות העולם מיירי, אבל מלכי ישראל ומלכי בית דוד דנין אותו", כדמפרש בפרק כהן גדול, ואין יכולין לגזול, כלומר שלא כדין, ואפילו למאן דאמר כל האמור בפרשת מלך מותר בו (סנהדרין כ:), אין לך בו אלא חידושיו, ואת כרמכם יקח ונתן לעבדיו, אבל לעצמו להרבות לו הון ולהיות לו לגן ירק לא, כדאשכחן פרק הכונס (ב"ק ס:). בדוד שלא רצה אפילו לעשות לפרוץ לו גדר ומלחמה היתה, וכן בנבות, ואם תדחה בנבות מפני שזרע המלוכה היה, כדכתב אשר ירד שם לרשותו, ההיא דהכונס מורה גדול ונלמוד הימנו, ומקראות דהכונס מוכיחי דבין לרבי יוסי בין לרבי יהודה דפליגי בפרשת מלך, אלא ודאי דינא דמלכותא דינא אפילו בדברים דלאו דינא קא עבדי, דקטלי דיקלי לאו דינא (ב"ק קיג:), ובמלכי אומות העולם מיירי".

ונראה שיטתו שאין הדינים שווים, דמכח פרשת מלך לא הותר למלך ישראל אלא ליתן לעבדיו, אבל לא להרבות לו הון, וכן שאר ההגבלות שנאמרו בפרשת מלך (כמבואר פרק נ חלק א), אבל מכח דדמ"ד מותר למלך עכו"ם לקחת לעצמו ולהרבות הון, ושאר דברים שלמלך ישראל אסור, וכדאיתא

א. בב"ד, אם גזול ממון.

ב. כי פקידי המלך גבו את כל המס מאיש אחד בלבד, ושלחו אותו לגבות בחזרה את חלקו מכל בני העיר, ע"ש.

ג. מדבריו נראה דס"ל להלכה מלך אסור בו, ויתבאר בע"ה בפרק נ חלק א.

ד. מפשטות דברי הנמוק"י נראה שאם נפסוק דמלך ישראל מותר בכל האמור בפרשה, גם אמרינן בו דדמ"ד, ודבר זה צ"ב, דמה תלוי ענין זה במחלוקת האם מלך מותר בו או אסור בו, ונראה שכוונתו שאם היה מלך מותר בו, היה למלך ישראל כח כמו למלך גוי, ולא שאז אמרינן במלך ישראל דדמ"ד.

גם במאירי (נדרים כח.) יש משמעות שדדמ"ד תלוי האם מלך מותר בכל האמור בפרשה, וז"ל: "ודבר זה אין בו חילוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם, שהרי אף במלכי ישראל פסקנו בשני של סנהדרין, שכל האמור בפרשת מלך על יד שמואל הנביא מלך מותר בו, ובתוספות כתבו שלא נאמר כן אלא במלכי אומות העולם, אבל מלכי ישראל אין ידם תקפה לחדש בדינין כלום. והביאם לכך דעת האומר שכל האמור בפרשת מלך אף הוא אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואם כן תפוק ליה משום דדינא דמלכותא דינא, ואין צורך בכך, שהרי פסקנו כל שבפרשת מלך מותר בו", אלא שממה שכתב המאירי "והביאם לכך וכו'", מבואר שכוונתו מצד הראיה שהביא הרשב"א בשם תוספות, ולא מצד שהדינים תלויים זה בזה, וא"כ יש לפרש מה שכתב "ודבר זה אין בו חילוק וכו'", כלפי עיקר הדבר שיש כח למלכות, אך לא לומר שהדינים שווים במקורם ובגדרם, וצ"ע.

ומבואר בדבריו כסברת ר"ת שהחסרון במלך ישראל מחמת שצריך לדון כדיני התורה, ולפי זה ה"ה בחו"ל.^ה

עוד חידש ר"ת והו"ד בבית יוסף (חו"מ סימן שסט) מהרא"ש (נדרים פרק ג סימן יא'), שכאשר המלך לא משווה את דיניו בשווה על כל בני מלכותו, לא חל דמ"ד, וז"ל: "פירש רבינו תם הא דאמרו דמ"ד היינו דוקא כשהמלך משווה גזירותיו על כל בני מלכותו, אבל אם הוא משנה למדינה אחת לאו דינא הוא', כדתנן (גיטין נה:): לא היה סקריקון ביהודה וכו', ואינה נ"ל (-להרא"ש) ראייה, דהתם לא צוה המלך שיקחו הקרקע וכו', והיינו שהוקשה לר"ת מפני מה לא חל דין דסקריקון מצד דמ"ד, ולמה המשנה בגיטין דנה את הקרקע שלקח הסקריקון לקרקע גזולה, ומכח זה חידש שכאשר הגזירה לא שווה על כל בני המדינה, זה דינא דגזלנותא ולא דינא דמלכותא.

ובן כתב תלמיד רבינו פרץ (נדרים כח.) בשם האשר"י, וז"ל: "כתב ר"ת הא דאמר דמ"ד היינו דווקא כשהמלך משווה מדותיו

וגזירותיו על כל בני מלכותו, אבל אם הוא משנה למדינה אחת, לא דינא דמלכותא אלא גזילה דמלכותא, כדאמר בגיטין (נה:): לא היו סקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה, ומפרש דין סקריקון דאגב אונסא גמר ומקני, ואי לא משום דאניס לא קני, אע"פ שמצוות הקיסר היה, ואין נראה לי ראייה, דהתם לא צוה המלך שיקחו הקרקעות, אלא גזירה קמייטא הייתה כל דלא קטיל ליקטליה, ומציעתא כל דקטיל ליתיב ליה ד' זווי, הילכך איצטריך לטעמיה דאניס"ה, ולקמן (פרק ג) יתבאר כי מזה שהוכיח דינו מדין סקריקון שהיה באר"י, מוכח ששיטתו שדמ"ד נאמר גם באר"י, אלא שנאמר דווקא במלך גוי.

ביאור מחלוקת ר"ת והרא"ש

באור זרוע (ח"ג פסקי ב"ק, סימן תמז), מובאת שיטת ר"ת, ומחלוקת רבי אלעזר מין בארוכה, וז"ל: "ורבינו אליעזר בר שמואל" צ"ל ממיין כתב בפרק ארבעה נדרים אומר רבי' (והוא ר"ת הנ"ל), דלא אמרינן דמ"ד אלא כשהמלך משווה מדותיו על כל בני מלכותו, אבל אם משנה למדינה אחת, לא הוי דיניה

ה. ואף שגם הרשב"א (ב"ב נה.) והריטב"א (נדרים ו: ברי"ף), כתבו שמלך ישראל כפוף לפרשת מלך ישראל, והם סוברים כרבי אליעזר ממיין, שיש דמ"ד גם במלך ישראל אך לא באר"י, נראה שכל דבריהם (שם) דווקא בארץ ישראל שאין הקרקעות של המלך, אבל בחו"ל שגם למלך ישראל יש זכות בקרקע כמו למלך גוי, כח מלכותו תלוי באופן הסכמת העם, ולא בפרשת מלך ישראל, ודלא כר"ת דס"ל שגם בחו"ל מלך ישראל משועבד לדין תורה ולפרשת המלך, (ועיקר דין מלך ישראל בחו"ל יתבאר בע"ה לקמן פרק ג).

ו. לפנינו נמצא רק סיום הדברים, ונראה שהשמיטו הצנזור, גם הלחם רב (סימן קנז) הביא את דברי הרא"ש כמ"ש בבית יוסף.

ז. חיוב זה של השוות הכל בדמ"ד, הוזכר גם בהגהות מימוניות בשם ר"ת (גזילה פרק ה ס"ק ט). ח. לכאורה יש לעיין טובא בראיה שהביא ר"ת, שהרי לא אמר המלך כל דין לגבי הקרקעות, אלא שהתיר להרוג את הישראלים, ומה שזכה הסקריקון בקרקעות משום 'כיון דקטליה אגב אונסיה גמר ומקני' (כדי שלא יהרגנו), וכמבואר שם בגמרא, ובוודאי שאין זה דמ"ד להרוג לאחר שתמה המלחמה, (וע"ש בתוספות שזה היה נקמת הרומאים על הריגת עשו ע"י יהודה, ולכן הגזירה הייתה רק בארץ יהודה), אך מצאתי בתשובות הגאונים "גנזי קדם" (ח"ה תשובה יב) שכתב שללא דינא דמלכותא לא מהני היאוש של אגב אונסיה להיות הקרקע של השבאי, ונראה הטעם לפי שאין יאוש בקרקעות, אבל עדיין יש להסביר כי אם נאמר דין מהמלכות לגבי הקרקעות, למה דינא דמלכותא לחוד לא מזכה את הקרקעות לסקריקון וצ"ע, (וע"ע בפרק טז שיטת רבי משה ב"ר חנוך שדדמ"ד חל משום יאוש).

ט. בשיטה מקובצת (נדרים כח.) הובאו הדברים בשם "השיטה".

י. במרדכי השלם הושמט שדברים אלו נאמרו ע"י רבו של רבי אליעזר מין.

שכל הארץ למלך, והוא הדין בכל ההדיוטות שהם קצבו שלא יהנה אדם מארצם אלא בקצבתם, שדיניהם דין^י, ושמואל הא קמ"ל דכל הארץ למלך היא, והיינו דאמר בהגוזל בתרא דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, שהדקלים והקרקעות שלו הם, עכ"ל^י.

הנה הביא רבי אליעזר ממיץ את שני התשובות הנ"ל של רבינו תם גם יחד, א: דדמ"ד דווקא במשווה מידותיו לכל בני המדינה, והראיה מהמשנה בגיטין דלכך אין דדמ"ד ביהודה. ב: דדמ"ד דווקא במלך עכו"ם, אבל מלך ישראל אין דינו אלא כפי שנתבאר בפרשת מלך ישראל, ובזה יישב את השאלה מהגמרא בסנהדרין (דף כ:), דמאי נפק"מ במחלוקת רב ושמואל האם מלך מותר בו, והרי בלאו הכי דדמ"ד, אבל רבי אליעזר ממיץ ס"ל דדמ"ד מכח בעלות המלך על הקרקעות, ובזה יישב שני השאלות, א: לכן לא היה ביהודה דדמ"ד, כיון שבסקריקון אין הארץ שלהם, כי כאשר הכיבוש בגזל אין דדמ"ד^י, ב: בזה מיושבת הגמרא בסנהדרין כי למלכי ישראל באר"י אין דדמ"ד, כי אין הארץ שלהם, ולכן נחלקו אם מלך מותר

דינא, כדתנן בגיטין לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה, ומפרשין דין סיקריקון דאגב אונסיה גמר ומקנה, ואי לאו משום דאניס לא קני, ואע"ג שמצות המלך היתה, ובמלכי ישראל לא אמרינן דיניה דינא, כדאמרינן בסנהדרין לא נאמרה פרשת המלך בשמואל אלא ליראם ולבהלם, אבל המלך אסור בכל מה שאסור בפרשה, ואפילו למ"ד מלך מותר בו היינו דוקא באמור בפרשה, ולי נראה^י דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות ובמשפטים התלויים בקרקעות, כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, וכדאמרינן בחזקת הבתים דאריסתא דפרסאי עד ארבעין שנין, ואמר נמי דמלכא אמר דיהיב טסקא ליכיל ארעא, וגם כרגא דאקרקף גברא שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו, אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה^י, כי ההיא דסיקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה, ומלכי ישראל אין דיניהם דין, שארץ ישראל נתנה לכל אחד ואחד מישראל ואינה של מלך, אבל באוה"ע כן דינם

יא. לרבי אליעזר ממיץ.

יב. בשיטה מקובצת (גדרים כח). הגירסא "ושכבשו בגזל", ושם היינו הך ד"בגולה" זה "שאינו שלו", כלומר שהיא גזולה, אך עיין לקמן (פרק ג) דאפשר שיש נפק"מ בדיוק הלשון. יג. וז"ל: שו"ת מהר"ח (אור זרוע סימן רנג): "ואפילו לפירוש רבי אליעזר ממיץ זצ"ל שפירש דלא שייך דינא דמלכותא אלא בקרקע, מ"מ הרי הוא בעצמו פירש וז"ל גם בכרגא דאקרקפא דגברא שאומר לא יהיה בארצו אם לא יתן לי כך וכך עכ"ל, ר"ל דמסים הוו דינא דמלכותא". יד. ולכאורה היה נראה מלשון רבי אליעזר ממיץ שרק הארץ שבחרה במלך, היא בבעלות המלך, אבל כיבוש מלחמה לא מכניס את הארץ הכבושה תחת בעלות המלך, (ובענין ארץ כבושה ע"ע לקמן פרק סד), אלא שמפשוט הגמרא (גיטין לח. הו"ד בפרק יב) לגבי כיבוש מלחמה, מבואר שגם בארץ שנכבשת נאמר דדמ"ד, ע"ש בגמרא שע"י כיבוש סיחון לארצות מואב ועמון, קנה סיחון את ארצותם, וכ"כ הראשונים (שהובאו שם) כי גם בארץ כבושה נאמר דדמ"ד, ודוחק לומר שרבי אליעזר ממיץ נחלק על זה, ושם חילק בין במלחמה שנעשתה ללא הצדקה, שאז לא נקנית הארץ הנכבשת לכובש, אלא הכיבוש נחשב לגזל, לבין מלחמה צודקת שקונה הארץ הכבושה, וס"ל דהמלחמה של הרומאים נגד ישראל הייתה ללא הצדקה, שהרי עם ישראל לא באו לכבוש את ארצם, אלא שהרומאים רצו לשלוט על כל העולם, ומלחמה כזו לא מזכה הקרקעות ע"י הכיבוש, וכן מצאתי שכתב המחנה אפרים (עבדים סימן ג סד"ה וישראל) שמלחמה ללא הצדקה אין בה דין כיבוש מלחמה, והיא גזל גמור, (וכן פסק לדינא הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות ח"א סימן ריז) ולפירוש זה אתי שפיר הגירסא שהובא מהשיטה בדברי רבי אליעזר ממיץ "דכבשו בגזל".

דינא שיטות הראשונים דמלכותא יא

באמור בפרשה, משא"כ בחו"ל שהארץ של המלכים אמרינן דדמ"ד אפילו למלך ישראל, ויכול המלך לתבוע מיסים על הקרקעות, אפילו כדי להתעשר ולהרבות הון, (והם הדברים שהובאו בשמו ברשב"א ובר"ן הנ"ל).

וא"כ ר"ת מחמיר טפי, כי לשיטתו התורה הגבילה את כח מלך ישראל למה שמתבאר בפרשת מלך ישראל, וזה בין באר"י ובין בחו"ל, אבל לשיטת רבי אליעזר ממיץ באר"י שאינה של המלך נתנה התורה כח למלך באופן המבואר בפרשה, אבל במה שמלך ישראל כובש בחוץ לארץ הרי הוא כמלך גוי שזוכה בגוף קרקע הארץ, ובכחו לגבות מיסים שיש בהם כדי להתעשר, ולא מצאנו שהגבילה התורה את כחו, ועיין עוד לקמן בפרק ג'.

דדמ"ד במטלטלין תלוי במחלוקת ר"ת והרא"ם

עוד מבואר כי לדעת רבי אליעזר ממיץ שדדמ"ד מכח בעלות המלך בקרקע ארצו, אין דדמ"ד אלא במה שנוגע לקרקעותיו, אבל לא במטלטלין, וז"ל: "ולי נראה דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות ובמשפטים התלויים בקרקעות, כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, ... וגם כרגא דאקריף גברא שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו".

וב"כ הבית יוסף (שם) בשם הרא"ש (שם) ^{טו} בדעת רבי אליעזר ממיץ, וז"ל: "והרב רבי אליעזר ממיץ כתב דלא אמרינן דדמ"ד אלא דוקא בדינין התלויין בקרקע כמו מכס, שאומר המלך לא יעבור אדם בארצי אם לא

שיתן המכס, וכההיא דפרק חזקת (ב"ב נד:) מלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא, וגם כרגא דקרקפתא דאמר מלכא לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניו דין, דארצו הוא, ואף הדיוט שיש לו קרקע כך דינו שלא יהנה אדם מארצו אלא מדעתו ובקצבתו".

אמנם לדעת רבינו תם שאין כח דדמ"ד מחמת בעלות המלך על הקרקעות אין מקום לחלק בין מטלטלין לקרקעות, וכן משמע באור זרוע שקודם שהביא את דברי רבי אליעזר ממיץ על ר"ת, הביא את דברי הראב"ה (תלמידו של רבי אליעזר ממיץ) וז"ל: "כתב רבינו אבי העזרי ז"ל, יש מפרשים דדוקא בקרקע שייך למימר דדמ"ד, ויש אומרים אפילו בין שאר עניני ממון, ולא הכריע", וכן במרדכי השלם (ב"ק עמוד קפו) הובאו דברי הראב"ה קודם לדברי רבי אליעזר ממיץ, ומשמע שר"ת ורבי אליעזר ממיץ הם החולקים האם נאמר דדמ"ד במטלטלין.

והנה הרא"ש דחה את ראית ר"ת, שחידש שאין יכול המלך לקבוע דינים שאינם שווים, אבל אין הכרח דפליג עליה בדינא, אבל במחלוקת ר"ת ורבי אליעזר ממיץ האם דדמ"ד מכח בעלות המלך על הקרקעות, סתם כרבי אליעזר ממיץ, שדדמ"ד דווקא בקרקעות ולא במטלטלין, וא"כ ה"ה שדווקא בחו"ל ולא באר"י.

סתירה בדעת הרשב"א שסבר כרא"ם ופסק דדמ"ד במטלטלין

ולפי"ז הרשב"א והר"ן דס"ל כרבי אליעזר ממיץ (הו"ד בריש הפרק), ה"ה דס"ל שאין דדמ"ד אלא בקרקעות, אך קשה כי

טו. אמנם ברא"ש שלפנינו נשמט שאין דדמ"ד רק בקרקעות, אבל גם המהרש"ל (ב"ק פרק ו ס"ק יד ד"ה ונראה) הביא הרא"ש כהב"י.

בכל מקום פסק הרשב"א דדמ"ד גם לגבי מטלטלין.

א. וז"ל שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תתצה): "שאלת, במי שחייב עצמו לזון בת אשתו לאה ה' שנים, וחייב אביה של לאה עצמו לתת לזה כו"כ בכל שנה, בשטר עשוי בגופן של גוים, ומת אביה של לאה, וטוען בנו שאינו חייב, שלא חייב עצמו אביו לבעל אחותו אלא בתורת צדקה, ועוד דהשטר עשוי בגופן של גוים, ואמרינן פרק קמא דגיטין (דף י:) מתנה במאי קני בהאי שטרא, האי שטרא חספא בעלמא הוא. תשובה: הדין עם הנושא שטר העשוי בגופן של גוים דכשר, ואפילו עשוי במתנה, מדאמר פרק הגוזל בתרא (ב"ק קיג:) תדע דקטלי דיקלי וגשרי גשרי ועברין עליהו, ואפילו במה שאין תועלת למלך בדבר אמרינן דדמ"ד, כדמוכח בחזקת הבתים (דף נה.) הני תלת מילי אישתעי לי עוקבא ריש גלותא דינא דמלכותא דינא", והנה חיוב מזונות הוא כדין מטלטלין, ופסק דדמ"ד.

ב. שו"ת הרשב"א (ח"ב סימן ריג): "שאלת, ראובן היו לו חותמות מאבותיו, שנתן אדוננו המלך להם, ולזרעם אחריהם, ולבאים מכחם שני ליטרין בשר כבש בכל יום, או מחירם מבית מטבחים, מאותו שיש למלך על הקצבים היהודים. תשובה: ואם יטעון שהוא זכה משום דינא דמלכותא, שעושין ונותנין בחסד וקיים, אבל הוא אינו יכול להקנות לאחרים, אלא באחד מדרכי הקנינים של תורה, והוא זוכה, ואינו מזכה לאחרים, מ"מ חותם זה של המלכים, אינו שטר הקנאה שהמלך אינו מקנה בית המטבחים, וכן אינו שטר חיוב ושעבוד, אלא שטר חסד, וזכרון הבטחה שמבטיח לזה", הנה לא שלל את טענת דינא דמלכותא מצד שאין דדמ"ד במטלטלין, אלא משום שאין כאן דין אלא חסד.

ג. שו"ת הרשב"א (ח"ג סימן לד): "שאלת, מי שהלוה את חברו מנה, והחליף המלך המטבע במטבע אחר, ונפחת השני מן הראשון הרבה, שהמאה דינרים מן הראשונים שוין כמאה ושלשים מן האחרונים, והלוה טוען שאין עליו לפרוע אלא מן המטבע היוצא אחר שצוה המלך, והמלוה אומר שחייב ליתן לו כפי המטבע הראשון, כמו שכתוב בשטרו, ועוד שאינן שוין כל כך, הודיעני הדין עם מי. תשובה, ...ומ"מ, אם יש מאמר המלך בזה שוה שיגזור כמה יתן הלוה למלוה בהתחלף המטבע, נראה שהדין כמי שיגזור המלך, ולשעבר שאלתי חכמי העכו"ם, ואמרו שזה מחקי המלכות הוא, שיכול לומר: המטבע הזה יתחלף כן וכן, וכיון שכן קיימא לן דדמ"ד", והרי גם מטבעות הם מטלטלין, ולמה יהיה בהם דדמ"ד.

ד. שו"ת הרשב"א (ח"ו סימן רנד): "שאלת, מעשה היה בפירפנייאן בראובן שהשיא את בתו לאה לשמעון, והכניס לו עמה סך ממון בנידונא, וילדה לו בת, ואח"כ מתה לאה, ואחר זמן מתה ג"כ הבת שילדה לו, ועכשיו עמד ראובן ותבע בדיני הגויים, שיחזיר לו אותו ממון הנדונא, שהכניס לו עם לאה בתו, ...ואומר אני שכל הסומך בזה לומר שמותר משום דינא דמלכותא טועה, וגזלן הוא, וגזלה ישיב, וחס ליה דאפילו גזלה ישיב רשע מיקרי, כדאיתא (ב"ק דף ס:). ואם נאמר כן בטלה ירושת בנו הבכור דכל הנחלות, ותירש הבת עם הבנים, ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה, ומה לנו לספרי הקודש המקודשים, שחברו לנו רבי ואחריו רבינא ורב אשי, ילמדו את בניהם דיני הגויים, ויבנו להם במות טלואות בבית מדרסי הגויים, חלילה לא תהיה כזאת בישראל, ח"ו שמא תחגור התורה עליה שק, ובמ"ש דדמ"ד יגעתי הרבה שאמרתי אפשר דשמואל אמר כן כשהמלך רוצה שידינו בארצו חכמי הגויים, וע"ז הספרים שנתחברו להם...".

דינא שיטות הראשונים דמלכותא יג

ו. שו"ת הרשב"א (החדשות סימן קפט):
"שאלת, יעקב נשא לאה וכתב לה
בכתובתה סך ממון, והיה על יעקב נושים
הרבה...תשובה הדין עם ראובן התובע מכמה
טעמים, חדא שאין גוביינת הגזבר גוביינה
אלא גזילה, לפי שלא נשתעבדו לה נכסי
יעקב, אלא לכשתבא לגבות כתובתה על ידי
אלמנות או גרושין, אם כן הגזבר שהגבה לה
קודם לכן שלא כדין עשה, ודמ"ד אמרו, הא
שלא כדין לא אמרו, ועוד שאפילו הייתה...",
והנה גם בתשובה זו הרבה הרשב"א בטעמים
מפני מה אין כאן דמ"ד, ולמה לא כתב
בפשטות שאין דמ"ד רק בקרקעות, וסך
הממון שבכתובה הוא מטלטלין.

ז. שו"ת הרשב"א (החדשות סימן רס) וז"ל:
"שהשטר מדין תורה אינו קונה במטלטלין
לא בגוי ולא בישראל, אפילו הכי מכיון שנהגו
וקבעו אותם בדין, כל שמסתלק ממנו באותו
ענין קנה ישראל, ואין צריך לומר אם קבע דין
זה המלך דקנה, דהא קיימא לן כשמואל דאמר
דמ"ד", הנה גם כאן מפורש בדבריו לדון
דינא דמלכותא דינא במטלטלין.

ח. וכן מבואר להדיא בשו"ת הרשב"א (ח"ג
סימן סט, הו"ד בב"י חו"מ סימן קד) וז"ל:
"תשובה אם ראובן זה גבה מטלטלין מן
העכו"ם, הדין עם ראובן, בין שתאמר
שהלכה כשמואל דאמר דינא דמלכותא דינא,
בין שתאמר דלית הלכתא כותיה, ותדע דאי
דינא דמלכותא דינא הא כדין גבה בשטר
שחדש לו הפקיד, כדין הנהוג שם לחדשו
מדינא דמלכותא".

ט. וע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן ב) וז"ל:
"אבל מה שטען ששטר ההרשאה כשר,

ועיין שם שהאריך טובא לומר שלא שייך
בזה דינא דמלכותא, וטרח לבאר בכמה
דרכים, ולמה לא כתב בפשטות שדינא
דמלכותא נאמר דוקא לגבי קרקעות, ועוד
שאם דינא דמלכותא מוגבל רק לקרקעות, אין
חשש שיתבטל כל התורה כולה, דהרי
במטלטלין ידונו כדין תורה.

ה. שו"ת הרשב"א (החדשות סימן עד): "אמרת
על עניין המטבעות שפחתו יותר מחומש,
וגם הוקר השער מצד פחת המטבע, אמרנו
לדון בזה ע"פ ההלכה, אלא שיש מפטפט
בדבר משום דדמ"ד. תשובה: דין חלוף
המטבעות על ידי המלך לפחות או להוסיף
מדעתו, נתחלף הדין לפי צווי המלך או
סתמו, ולפי שאיני יודע המטבע שלכם אשר
צוה בו המלך בעניין השווי, אצטרך לחלק
הדינין, ולהודיעך בכל אחד דרך קוצר,
ותחילה אני אומר כי דמ"ד לומר דין חוקי
הממלכה, אבל לא דינא דמלכא, ואני שאלתי
את פי חכמי הגוים מה דין הממלכה בחלוף
המטבעות או בשויין, ואמרו כי מדין
הממלכה אם ירצה להחליף המטבע ולעשות
לו קצבה, לומר מטבע זה יתחלף בזהוב בכך
וכך, או שיהא חייב מטבע ראשון לחבירו
יפרע מזה כך וכך להוסיף או לפחות, כי זה
כולו מדין הממלכה, ...אבל אם קצב לו
קצבה, הכל לפי צויו, שכל זה נכלל בכלל
דמ"ד, וכן נהגנו אנו ודננו כשהחליף אדוננו
המלך המטבע הראשון במטבע היוצא היום,
ואז צוה שכל מי שחייב לחבירו מנה יפרע
חמשים מן המטבע היוצא עכשיו, וכן כתב
שווי ידוע בבא להחליפו על הזהב הזהוב, וכן
במטבע שלכם לפי דעתי הוא הדין והוא
הטעם", הנה גם בזה פסק לגבי המטבעות
שהם מטלטלין, דמ"ד¹⁰.

¹⁰. וכן מצאנו בתשובה אחרת (ח"ה סימן קצח) לגבי המטבעות, אלא שתשובה זו כבר מופיעה בבעה"ת
בשם הרמב"ן, ומוכח שהיא מהרמב"ן, ותמצאנה בשו"ת הרמב"ן מו, וע"כ לא הובאה הכא.

משום דדמ"ד, אעפ"י שיש מקצת מן הגדולים שסוברים כן, אין דעתי נוטה כך", בתשובה זו דן לבטל השטר מהרבה סיבות, ולא כתב בפשטות שרק במטלטלין נאמר דמ"ד.

י. וע"ע בשו"ת הרשב"א (המיוחסות כב) שדן לכאורה דמ"ד במטלטלין, ואף דאיירי בשטר שכתב גוי על ישראל, ואח"כ מכרו לישראל, ואפשר לומר שבזה כולי עלמא מודי שלגבי גוים יש למלך כח לקבוע דינים גם במטלטלים, מכח היותו המלך הקובע של החוקים לארצו, אך בשו"ת הרשב"א (הנ"ל) להדיא דן כח המלך משום דמ"ד, (והטעם שהוצרך לדמ"ד לפי שברוב הארצות הערכאות קובעים את הדינים, ואין זה מתפקיד המלך).

הרי מוכח כי דעת הרשב"א שגם במטלטלין אמרינן דמ"ד, וקשה שהרי לעיל נתבאר דשיטתו דכח המלך משום שהקרקעות שלו כרבי אליעזר ממיץ, ולשיטה זו אין דמ"ד אלא בקרקעות שהם של המלך, ואין לומר שבפירושו על הש"ס הביא הרשב"א את דעת התוספות, אך איהו גופא לא סבר כן, שזה דוחק גדול, ועוד שהרשב"א הביא את דברי בעל התוספות בתשובתיו, (ח"ב סימן קלד): "ומכל מקום זהו שורת הדין, ואי נמי בארץ ישראל דלא אמרינן בה דינא דמלכותא דינא, וכדעת קצת רבותינו הצרפתים ז"ל, לפי שארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו, להדיוט כמלך", ובמק"א (ח"א סימן תרלז): "עוד השיב דכל שלטון ישראל הממונה בעירו ומושל במקומו דינו דין, והוא בעירו בכלל דינא דמלכותא, כל זמן שעושה כחוקי מקומו, דומיא דמלך ממש, זה ברור, והראיה תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, כלומר הפקידים הממונים, ואף במלכי ישראל בחוצה לארץ, ודוקא בארץ שהיא ירושה לכל ישראל הוציאו רבותינו הצרפתים בנדרים", (ועיין עוד בתשובה ח"ו סימן קמט, ובתשובות המיוחסות סימן כב), הרי

שהרשב"א עצמו ג"כ סובר כהתוספות שאין דמ"ד בארץ ישראל.

ושאלה זו כבר הקשה הכנה"ג בשו"ת בעי חיי (ח"מ ח"א סימן רד, וכ"כ בכנה"ג

ח"מ סימן שסט הגהות ב"י ס"ק לג) וז"ל: "והיה נ"ל לומר שלא חלקו בין מלך ישראל למלך גוי, אלא לאותם הסוברים דלא נאמר דינא דמלכותא דינא אלא בקרקעות, מפני שהארץ שלו ויש לו בה ליטול הקרקעות, כמ"ש המרדכי (פרק הגזול ומאכיל), והרא"ש (פ"ד דנדרים), ומהרי"ק (שורש סו), דכיון דטעם דינא דמלכותא מפני שהארץ שלו, יוצא דמלך ישראל בא"י שאין הארץ שלו אין בו דינא דמלכותא, אבל אותם הסוברים דאפילו דמ"ד אפילו בשאר דברים, והביאו דבריהם המרדכי בפרק הנזכר, ומהרי"ק בשורש הנזכר, אין חילוק בין מלך גוי למלך ישראל בא"י דבכולהו דמ"ד, איברא שמדברי רוב הפוסקים מתבאר דמ"ד אף בדברים שאינם קרקע, וכן הביא המרדכי שם בשם רבינו פרץ, וכ"כ הרשב"א ז"ל בתשובה הנזכרת, וכן פסק בספר המפה (כלומר הרמ"א, וכפי שיתבאר בע"ה בפרק מא), ומזה יתבאר לך שמה שכתבתי שלא חלקו בין מלך ישראל למלך גוי אלא למ"ד דדינא דמלכותא לא נאמר אלא בקרקע, ליתא, שהרי הרשב"א מהסוברים דמ"ד אפילו לשאר דברים שאינם קרקע, ואף על פי כן חילק בין מלכי גוים למלכי ישראל".

שיטת רשב"א ריטב"א ור"ן שיש
דמ"ד גם במטלטלין מוכח שיכול
לגרש מארצו

ונראה ליישב שהרשב"א סובר כרבי אליעזר ממיץ רק בכך שדמ"ד הוא מכח בעלות המלך על הארץ, אבל במה שכתב רבי אליעזר ממיץ שלכן "לא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות ובמשפטים התלוים בקרקעות", נחלקו עליו הרשב"א והר"ן, וס"ל שמכח

בעלות המלך על ארצו, יכול המלך לחייב לעשות את דיניו גם במטלטלין, דאם לא יעשו כרצונו יכול לגרשם מארצו.

ובן מדויק בלשון הרשב"א: "ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם שהארץ שלו", ולשון הר"ן "ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ", כלומר דמי שמהגר מארצו אין כלפיו דינא דמלכותא דינא, אך כל מי שרוצה להיות בארצו חייב לקבל דינו, ולקמן פרק ד' נבאר בע"ה למה מכח 'אגרש אתכם' מחויבים לקבל את דינו.

ובן כתב הריטב"א (יבמות מו.) לגבי זכות המלך למכור לעבד מי שלא משלם מיסים, וז"ל: "ופשיט ליה, דמכירת הגזבר מכירת עבד גמור, כי המלך קנאם במלחמה, ועל מנת כן הניחם בארצו", שאם לא יפרעו המס שיוכל למוכרם לעבדים, הילכך הרי הם עבדים גמורים, וצריכים גט חירות ממנו כדין עבד שגופו קנוי", והיינו שכח המלך משום שיכול לגרש מארצו, ולכך בשו"ת הריטב"א (סימן ע) דן חוב כתובה בדדמ"ד, אף שחוב כתובה הוא מטלטלין ע"ש"ה.

אבל לשון הרא"ש (שם): "דאמר מלכא לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדינו דינא שארץ שלו היא, ואף הדיוט שיש לו קרקע כך דינו, שלא יהנה אדם מארצו אלא מדעתו ובקצבתו", וכן לשון האור זרוע (שם) והמרדכי השלם (שם): "דהוא הדין בכל

הדיוטות שבעולם, שאם קצבו שלא יהנה אדם בארצם אלא בקיצבתם, שדיניהם דין", ומשמע שאין למלך כח לכופ לעשות כל חוקיו גם בנוגע למטלטלין, מכח שהארץ שלו ויכול לגרשם מארצו, כי מה שהמלך הבעלים על הקרקעות, זכותו לדרוש שישלמו לו מיסים בעבור הקרקע, וכן יכול לומר למי מוסר הקרקעות שלו, ולכן במטלטלין אין דדמ"ד.

סיכום:

א: שיטת רבינו תם והנמוק"י: דדמ"ד לא נאמר רק למלכי אומות העולם, אבל מלך ישראל כפוף לפרשת מלך ישראל, ולא הותר לו מה שהותר למלכי האומות, אלא כפי המבואר בפרשת מלך ישראל (שנתבאר בפרק נ חלק א), ולכן אין חילוק בין א"י לחו"ל, כיון דתמיד אין למלך ישראל לדון בדיני הגוים.

ב: שיטת רבי אליעזר ממיץ והרא"ש: דדמ"ד שייך גם במלך ישראל, ודלא כר"ת, והמקור לדדמ"ד משום בעלות המלך על הקרקעות, ולכן רק בעניני קרקעות יש דדמ"ד, ולכן באר"י לא שייך דדמ"ד, שהרי באר"י אין המלך בעלים על הקרקע, כי אר"י שייכת לכל ישראל"ה, אבל במטלטלין אין דדמ"ד.

ג: שיטת הרשב"א והר"ן והריטב"א: כרבי אליעזר ממיץ שהמקור לדדמ"ד משום בעלות המלך על הקרקעות של הארץ, אך מכח זה שהארץ של המלך חייבים לקיים את דיני המלך גם במטלטלין, שיכול המלך לומר אם לא תקיימו כל דיני אגרשכם מן הארץ.

יז. ואין לדחוק שלשון זה לאו דווקא, שהרי נראה להדיא שנקט לשון רבו הרשב"א, שהכל מצד כוחו לגרש מארצו.

יח. אבל אין להביא ראיה מהריטב"א (ב"ב לה:): בשם רבו הרא"ה, שיש דדמ"ד בחזקת חלון שבין אדם לשכנו, שיש לומר שהזכות לפתוח בחצר חלון הוא חלק מזכויות האדם בקרקע, (ובקונטרס דין ממון הגוי פרק ז יתבאר בע"ה שגם לרא"ש יש בחזקת חלון דדמ"ד, ע"ש).

יט. בפרק יא ס"ק א הוכח בע"ה מרש"י, והר"י מלוניל, והתספות ר"ד, דס"ל שלא רק בקרקעות מהני דדמ"ד.

פרק ג

דדמ"ד במלך ישראל בחו"ל ומלך גוי
באר"י

א. בפרק הקודם נתבאר כי לשיטת ר"ת מלך ישראל דינו כמבואר פרשת מלך ישראל, וכל דדמ"ד נאמר דווקא במלך גוי, ואין בזה הבדל בין אר"י או חו"ל, אבל לשיטת רבי אליעזר ממין וסיעתו גם מלך ישראל אמרינן דדמ"ד, אלא שבאר"י אין דדמ"ד, ונפק"מ למלך ישראל בחו"ל דאמרינן בו דדמ"ד, עוד נחלקו במלך גוי באר"י, שלשיטת ר"ת גם באר"י שייך דדמ"ד, אבל לשיטת הרא"ם אין באר"י דדמ"ד, לפי שאין למלכים בעלות על אר"י, וא"כ ה"ה למלך גוי.

ב. וכן מוכח משו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרלז) שלמלך ישראל יש דדמ"ד, ורק בארץ ישראל אין דדמ"ד, וז"ל: "עוד השיב דכל שלטון ישראל הממונה בעירו ומושל במקומו דינו דין, והוא בעירו בכלל דינא דמלכותא, כל זמן שעושה כחוקי מקומו, דומיא דמלך ממש, זה ברור, והראיה תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, כלומר הפקידים הממונים, ואף במלכי ישראל בחוצה לארץ, ודוקא בארץ שהיא ירושה לכל ישראל הוציאו רבותינו הצרפתים בנדרים", (הו"ד בכנה"ג חו"מ סימן שסט הגהות ב"י ס"ק לג).

א. בפרק הקודם נתבאר כי לשיטת ר"ת מלך ישראל דינו כמבואר פרשת מלך ישראל, וכל דדמ"ד נאמר דווקא במלך גוי, ואין בזה הבדל בין אר"י או חו"ל, אבל לשיטת רבי אליעזר ממין וסיעתו גם מלך ישראל אמרינן דדמ"ד, אלא שבאר"י אין דדמ"ד, ונפק"מ למלך ישראל בחו"ל דאמרינן בו דדמ"ד, עוד נחלקו במלך גוי באר"י, שלשיטת ר"ת גם באר"י שייך דדמ"ד, אבל לשיטת הרא"ם אין באר"י דדמ"ד, לפי שאין למלכים בעלות על אר"י, וא"כ ה"ה למלך גוי.

א. בפרק הקודם נתבאר כי לשיטת ר"ת מלך ישראל דינו כמבואר פרשת מלך ישראל, וכל דדמ"ד נאמר דווקא במלך גוי, ואין בזה הבדל בין אר"י או חו"ל, אבל לשיטת רבי אליעזר ממין וסיעתו גם מלך ישראל אמרינן דדמ"ד, אלא שבאר"י אין דדמ"ד, ונפק"מ למלך ישראל בחו"ל דאמרינן בו דדמ"ד, עוד נחלקו במלך גוי באר"י, שלשיטת ר"ת גם באר"י שייך דדמ"ד, אבל לשיטת הרא"ם אין באר"י דדמ"ד, לפי שאין למלכים בעלות על אר"י, וא"כ ה"ה למלך גוי.

א. תשובת ר"ת הובאה בתחילת הפרק הקודם.

ב. גם בקובץ ישורון (חלק טו סימן כא) הובאו דברים אלו מהג"ר שלמה זלמן אוירבך זצ"ל.

דינא דר"מ בארץ ישראל דמלכותא יז

ביאר הטעם דווקא באר"י משום שהיא ירושה לנו מאבותינו.

גם בלשון הר"ן דבריו הם דוחק, ובפרט בלשון הרשב"א מקור דברי הר"ן, (וכבר רמז על הקושי בלשון הרשב"א המעדני ארץ שם ס"ק יא) וז"ל הרשב"א (נדרים כח:): "ופירשו בתוספת בשם ה"ר אליעזר ממין, דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דדמ"ד, ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם, שהארץ שלו היא, אבל במלכי ישראל לאו דינא, דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה, ואין בה למלך יותר מלאיש אחר, ותדע לך דהכי הוא, דהא איכא מ"ד (סנהדרין כ:): כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואמאי תיפוק ליה משום דדדמ"ד, אלא דלא נאמרו דברים אלו במלכי ישראל אלא במלכי האומות", וז"ל הר"ן (שם): "וכתבו בתוספות דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדדמ"ד, מפני שהארץ שלו, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה", ולעת עתה לא ראיתי מי שלמד כדבריו בר"ן וברשב"א, וכן כתב בדרכי חושן (ח"א עמוד שצב) שגם לר"ן במלך ישראל אמרין דדמ"ד.

ובמנחת שלמה (שיעורים מהגר"ר שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, נדרים כח.) כתב על הר"ן הנ"ל, וז"ל: "גם יש לדון במלך ישראל בחו"ל אם נוהג בו דדמ"ד, כיון שבזה לא שייך טעמו של הר"ן 'שארץ ישראל כל ישראל שותפין בה', וחושבני שגם מלך ישראל בחו"ל חייב לקבוע חוקים לפי דין תוה"ק, ואם אין

ולפי"ז נראה דמ"ש 'לפי שא"י כל ישראל שותפין בה', אין כוונתו דוקא על א"י ממש, אלא כל מין כיבוש של מלך ישראל, שאין המלך חשיב ממש כבעלים, דשפיר צריך להנהיג מלכותו עפ"י התורה, אלא שעדיין יש להסתפק דאפשר שבא"י ממש, אפילו מלך עכו"ם לאו בעלים הוא כלל על גירוש ישראל מן הארץ, כיון שהארץ היא של ישראל ולא של עכו"ם, ולא אמרין כלל בא"י דדמ"ד".

בלומר שלשון שלשון 'כל ישראל שותפין בה', זה לאו דווקא עם ישראל בארץ ישראל, וה"ה לכל הגוים בארצם, כי אין הארץ ממש של המלכים, (וכפי שיתבאר בע"ה לקמן בפרק ח), אלא שאצל מלך גוי שלא נצטוו בדיני התורה, די בזכות שיש לו בקרקע ארצו כדי לכפות את דין המלכות, אבל מלך ישראל שמחוייב בדיני התורה, אינו יכול לבטל דיני תורה, כי אין זכותו בקרקע הארץ כממון גמור שלו שיהיה ראוי לקבוע דיני מלכות כרצונו, ולכך התורה חייבה אותו בהגבלות של פרשת מלך ישראל.

אמנם משו"ת הרשב"א שהובא לעיל מוכח שבחוץ לארץ אמרין דדמ"ד במלך ישראל, וכן מדויק עוד בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן קלד) וז"ל: "...ומכל מקום זהו שורת הדין, ואי נמי בארץ ישראל דלא אמרין בה דדמ"ד, כדעת קצת רבתינו הצרפתיים ז"ל, לפי שארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו, להדיוט כמלך, אבל עכשו שיש למלכי האומות בנו מלוכה... דינא דמלכותא דינא", וממה שכתב "וא"נ בארץ ישראל" משמע כי בחוץ לארץ גם במלך ישראל אמרין דדמ"ד, וגם להדיא

ג. ודוחק לומר שכוונתו בארץ ישראל שגם למלך גוי אין דדמ"ד, כי את מלכי הגוים הזכיר רק בהמשך דבריו שכתב "אבל עכשו שיש למלכי האומות וכו'", ומשמע שקודם לכן איירי במלכי ישראל לחוד, וכתב כי בארץ ישראל אין בהם דדמ"ד.

קובעם ע"פ דין תורה אין להם ערך", ומלשון זה הוא נראה כמסתפק בדבר.

ונראה שעיקר מה שנכנס בדוחק זה משום שנתקשה, והרי מלך ישראל מצווה לפרשת מלך ישראל, ומסתבר שהגבלות פרשה זו נאמרו גם במלך ישראל שבחור"ל, ועוד שכח מלך ישראל לקבוע תקנות דיני הממונות שלא כדיני תורה, זה רק במקום צורך בתיקון מדיני, ובוודאי שגם בחור"ל אין לבטל דיני תורה שלא במקום הצורך, ולכן ביאר כי אין כוונת הר"ן לארץ ישראל כי אם למלך ישראל, וכן נראה מהמשך דבריו (ס"ק יא ד"ה והנני) שדייק כדבריו מהרמב"ן (ב"ב נה.) והנמוק"י והמאירי (גדרים כח.), שכתבו שכח מלך ישראל מוגבל למבואר בפרשת מלך ישראל, ולא תלו הדבר דבארץ ישראל.

מיסים מכח הבעלות של המלך בקרקע הארץ, אבל דבר ברור שגם בחור"ל אין כח למלך ישראל לקבוע דיני תקנה דיני הממונות ולבטל דיני תורה, אלא רק במקום הצורך, ולא מבעי לשיטת הרא"ם שכל כח המלך רק במה שנוגע לגביית מיסים תמורת השימוש בארצו, אלא גם לשיטת הרשב"א שמחמת שיכול לגרש מארצו, על כל הגר בארצו לקבל על עצמו את דינו, הרי אסור למלך לצוות לבטל דיני תורה שלא במקום הצורך, וכמבואר בפרק נ חלק ב, ואפילו שאדם פרטי יכול לקבל ע"ע את דיני הערכאות, וחלה קבלתו, ובי"ד דנים כדיני הערכאות, קבלה כללית לבטל דיני תורה לא מהני, וכמבואר בשו"ת הרשב"א (ח"ו סימן רנד) הו"ד לעיל (פרק ב בראיות מהרשב"א ס"ק ד).

מלך גוי באר"י

ג. המעדני ארץ (ח"א פרק כ ס"ק ח-י) הסתפק האם מה שנאמר שבאר"י אין דמ"ד הוא רק במלך ישראל, אבל במלך עכו"ם אמרינן דמ"ד גם באר"י, כיון שמלך גוי קונה את הארץ בכיבוש מלחמה הארץ שלו לגמרי, ותלה דבריו בחקירה האם קנין כיבוש מלחמה של מלך גוי מהני לקנות קרקעות דארץ ישראל, והביא הרבה ראיות ומקורות מהראשונים והאחרונים.

וי"ש לדון בדבריו, כי אפשר שענין דמ"ד לא שייך לשאלה האם כיבוש מלחמה באר"י פועל קנין למלך גוי, שאף אם יש קנין בכיבוש מלחמה, היינו דווקא בדברים שהמלך מתכוון לזכות בהם ע"י כיבוש המלחמה, אבל רכוש פרטי שהמלך משאירו בבעלות הפרטית של

אולם כבר נתבאר כי לדעת הרא"ם כח מלך ישראל בחור"ל אינו מוגבל לפרשת מלך, כי כיון שזוכה בגוף הקרקע הרי הוא כהדיוט, שיכול לתובע דמים עבור השימוש בקרקע, וכל ההגבלות של פרשת מלך ישראל נאמרו דווקא באר"י, שם אין למלך זכות בקרקע כי כל ישראל שותפין בה, וכן מבואר בשו"ת הרשב"א שהובא לעיל שכתב להדיא כי בחור"ל גם למלך ישראל יש כח כמלך גוי, ומשא"כ לדעת רבינו תם שכח המלך אינו מחמת הבעלות על הקרקעות, וא"כ אין לחלק בין אר"י וחור"ל, אלא בכל מקום מלך ישראל מוגבל למבואר בפרשת מלך.

אולם גם לשיטת הרא"ם שיש דמ"ד למלך ישראל בחור"ל, כל זה דווקא בחיוב

ד. וכדברי הרמב"ן (ב"ב נה.) כתבו גם שאר הראשונים שם, והתמיה היא שהביא את דברי האור זרוע (ח"ג פסקי ב"ק, סימן תמו, הו"ד בפרק ב), שציין שהוא פתח כי כח מלך ישראל מוגבל לפרשת מלך ישראל, וסיים שבאר"י לא אמרינן דמ"ד, ונראה שהביא זה כמקור לומר שאין הדבר תלוי באר"י רק במלך ישראל, אולם כבר נתבאר בפרק הקודם כי השיטה הראשונה באור זרוע זו שיטת ר"ת, שסבר כי הכל תלוי במלך ישראל, ונחלק עליו רבי אליעזר ממין שדווקא באר"י אין דמ"ד כי כל ישראל שותפין בה.

דינא דר"מ בארץ ישראל דמלכותא ימ

האזרחים, אין בזה דין קנין כיבוש מלחמה, כי המלך וויתר על זכותו בקנין כיבוש מלחמה בקרקעות אלו.

אבל בעלות המלך על הקרקעות מכח דדמ"ד, היא בעלות שלטונית כללית ולא בעלות פרטית^ה, ואע"פ שהמלך לא מתכוון לזכות ברכוש הפרטי של האזרחים בקנין כיבוש מלחמה, ואין למלך קנין גמור בממון זה, יש למלך בעלות הכללית על כל קרקעות ארצו, אך בעלות כללית זו אינה סותרת את הקנין הפרטי, שיש לכל אדם בקרקע הנמצאת ברשותו.

וא"כ אע"פ שיש למלך גוי קנין כיבוש מלחמה באר"י כמו בשאר בארצות, ואם חפץ הגוי בקרקע הרי היא נקנית לו בשעת המלחמה ע"י קנין כיבוש מלחמה, הבעלות הכללית על קרקעות אר"י לא נמסרה למלכים, ואפילו לא למלך גוי אלא רק לעם ישראל, ודדמ"ד מחמת הבעלות הכללית של המלך על ארצו, וא"כ מקרקעות שלא נתכוון המלך לזכות בהם בקנין רגיל בשעת כיבוש המלחמה, אינו יכול לגרש^ו.

ד. ובמעדני ארץ (שם) כתב לבאר שבזה נחלקו ר"ת ורבי אליעזר ממיץ, שהובא לעיל (פרק ב ס"ק ד), שר"ת הביא ראיה מסקריקון, דלמה לא יהיה בסקריקון דין דדמ"ד, ולמה נחשב לקרקע גזולה, ומבואר שר"ת סבר שכיבוש מלחמה מהני באר"י לגוי, אבל רבי אליעזר ממיץ כתב: "ולי נראה דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות, ובמשפטים התלויים בקרקעות,

כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, ... שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא ודיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו, אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה (ויש גורסים בגולה)^י כי ההיא דסיקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו, לאו כל כמיניה למיגזליה", וגרס 'שכבשו בגולה', וע"כ פירש שהטעם רבי אליעזר ממיץ משום שאר"י של עם ישראל, ולא מהני בה כיבוש מלחמה.

וי"ש לעיין דלעיל נתבאר (פרק ב) דשיטת ר"ת שדדמ"ד לא תלוי בבעלות המלך על הקרקעות, וא"כ גם אם כיבוש מלחמה לא מהני, צריך להיות דדמ"ד, גם מה שהוכיח מלשון רבי אליעזר ממיץ "שכבשו בגולה", אמנם בשיטה מקובצת כן היא הגירסא, אבל המקור לדברי השיטה הוא מהאור זרוע, ובו הגירסא היא "שכבשו בגולה", ומלשון זה נראה שגם בכל הארצות הוא כן, ולא דווקא באר"י, שבארץ כבושה אין כלל דדמ"ד, באם העם לא מקבלים עליהם מרצון את המלך הכובש, והיינו טעמא שאף שכיבוש מלחמה קנין גמור, אין זה קנין כללי רק קנין פרטי, ולכן אם המלך השאיר הקרקע ביד המחזיק, או שחזר והקנה הקרקע לאיש אחר, הקרקע היא בבעלות המוחלטת של אותו האדם, ולא נשאר למלך דבר בקרקע זו, וחיזוק לכך שגירסא זו עיקר, כי גם בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קי) הגירסא שכבשוה בגולה, ודלא כגירסת השיטה מקובצת.

ה. ובפרק ח הו"ד דברי שו"ע הרב, שבעלות כזאת יכולה להתקיים רק מכח המצב של מלך ונתינים, וא"א להקנות בעלות כזו למי שאינו מלך.

ו. ואע"פ שהאזרחים משתמשים ברחובות העיר, ואת הרחובות בוודאי המלך השאיר ברשותו, עכ"פ עיקר דדמ"ד תלוי במה שהעם מקבלים עליהם את עול המיסים מתוך הבנה שזה זכות המלך (כפי שנבאר בע"ה בפרקים ד, ה, טו) כיון שגרים בארצו, לזה צריכים שיהיה למלך בעלות בעצם הקרקע שהם חיים בה, ולא די במה שיש למלך בעלות של קנין כיבוש מלחמה ברחובות העיר.

ז. בשיטה מקובצת הגירסא היא "ושכבשו בגול", ועיין לקמן דאפשר שיש נפק"מ בדיוק הלשון.

לקנות פירות מסתם גוי, משום דחזקה כל מה שהוא בידו, שלו הוא, שקנה בדמים מישראל או מן המלך שכבש את הארץ, דכיבוש הוא קנין בדמים, ולא שהוא גזל בידו, עי"ש, (וזה דלא כמ"ש התוי"ט בעדיות פ"ח, דבחזקה שהחזיקו מיד מלך פרס, לא אתא כיבוש ומבטל לחזקה ועל לקחתה מדינו לא מצאנו בה נבואה מפורשת, ולפיכך שלא כדין נטלוה מדינו, ואין קרקע נגזלת).

ובן נכתב בהכרעת הדין (עמוד 376): "יש מחלוקת בין הראשונים אם גם בארץ ישראל חל הכלל דמ"ד, מחלוקת זו היא רק בזמן שהשלטון בא"י הוא בידי יהודים, אבל כשהארץ כבושה בידי זרים אין הבדל בינה לבין ארצות אחרות".

אבל לפי מה שנתבאר לעיל גם אם כיבוש מלחמה מהני באר"י, אין זה מהני לגבי דמ"ד, ומה שהביאו מהמהרי"ט לחלוק על התוי"ט, בענין זה יש אריכות גדולה במעדני ארץ הנ"ל מהרבה מקורות, ועיין גם בדבר אברהם (ח"א סימן י) ועוד.

ה. וכן העלה לדינא בדרכי חושן (ח"א עמוד שצב) וז"ל: "ובפשטות לשון הר"ן הוא שגם גוי לא יועיל בא"י, מפני שלא קיבלו דמ"ד, אלא במי שמגיע לו בדין ולא בגזלנותא, וגם בזמן הזה יהא שלא כדין, דהרי לא זכו הגויים בכיבוש מלחמה, דא"י היא מתנה לאברהם, ולא נפקע בכיבוש, וכמו שהארץ בחזו"א (שביעית סימן כא ס"ק ב"ה, גם מהחידושי הרי"ם (גיטין לו.) עולה כי גם למלך גוי באר"י אין בעלות על הקרקעות, (אלא מוחזקות בפועל, מחמת הכפיה על חיוב המיסים) ^ב.

ובפסקי דין רבניים (ח"ו עמוד 382) בפסק דין מהג"ר יצחק נסים זצ"ל, הג"ר בצלאל זולטי זצ"ל, והג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל כתבו: "אכן במקרה שלפנינו שמעשה ההעברה נעשית בשנת תש"ג, בזמן שא"י היתה כבושה תחת שלטון המנדט, הרי י"ל דאליבא דכו"ע יש תוקף לרישום במשרד ספרי האחוזה, עיין מוהרי"ט (ח"א סימן מג) במ"ש לפרש הירושלמי ספ"ט דשביעית, דאין לחוש

ח. גם המעדני ארץ הביא שם את הראיה שאר"י מתנה שניתנה לאברהם אבינו, ע"ש באריכות.
ט. החידושי הרי"ם דייק מהגמרא (ב"ב ח.) שלמדה לפטור ת"ח מחיוב מיסים, מהמלך כורש הפרסי, שפטר את הת"ח שבאר"י מחיוב המיסים, כי יש בכח מלך גוי באר"י לגבות מיסים, ומשמע בדבריו כי זה גם לדעת הר"ן שאין למלך בעלות בקרקע באר"י, וצ"ע כי הר"ן כתב שחיוב המס הוא מחמת בעלות המלך על הקרקעות, ובמחידושי הרי"ם מבואר כי גם למלך גוי אין בעלות בקרקע אר"י.

פרק ד

בירור שיטת הרשב"א

האם דדמ"ד מכח שיכול המלך לגרש מארצו או גם מצד קבלת העם

א. כתב הרשב"א (נדרים כח.) ז"ל: "דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דדמ"ד, ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם, שהארץ שלו היא, אבל במלכי ישראל לאו דינא, דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום, לפי שאר"י כל ישראל שותפין בה, ואין בה למלך יותר מלאיש אחר", וכן לשון הר"ן (שם) "דדדמ"ד מפני שהארץ שלו, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה".

ב. ולכאורה נראה שטענת המלך שאם אדם לא עושה כרצונו, הרי הוא גוזלו במה שגר בארצו, וקשה שלפי"ז עולה שמי שכבר נתחייב במיסים, ומבקש עכשיו לצאת מן הארץ, לא יוכל המלך לחייבו במיסים, דאע"פ שכבר נתחייב מקודם לכן כיון שיוצא מארץ המלך, שוב אין גוזלו, ואין לומר ששאני מיסים שגם הרשב"א מודה שלא יכול לברוח, כי החיוב בהם מצד עצם בעלות המלך על הקרקעות, שהרי הר"ן והרשב"א כתבו את הטעם של אגרש מן הארץ על הסוגיא (נדרים כח.) ושם הנידון בחיוב המיסים*.

ואף שכתב באור זרוע (ח"ג פסקי ב"ק סימן תמז), "שאדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה", וכן כתב בשיטה מקובצת בנדרים (שם), היינו דווקא למי שלא בא לגור בארצו כלל, אבל מי שכבר גר, כבר נתחייב במיסים, ולא יכול עתה לצאת מן הארץ ולהפטר מהמיסים, שכבר נתחייב בהם, וכן כתבו הראשונים (ב"ב ח.) בסוגיא "דדמי כלליא

ובן כתב בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן סד), "כל בני המדינה מתמשכנין על כל אחד ואחד מבני המדינה בערכין, על הכרגא ועל הטסקא, שכך דעת המלך שכל בני המדינה יהיו אחראין זה ע"ז, אם ירצו לישב בארצו", וכן כתב הריטב"א בחידושיו שם (יבמות מו.), "ופשיט ליה דמכירת הגזבר מכירת עבד גמור, כי המלך קנאם במלחמה, ועל מנת כן הניחם בארצו, שאם לא יפרעו המס שיוכל למוכרם לעבדים, הילכך הרי הם עבדים גמורים, וצריכים גט חירות ממנו כדין עבד שגופו קנוי", ומכל לשונות אלו נראה שהוא כמו תנאי שנותן

א. ועיין גם בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרסד) וז"ל: "אבל ממלכה אל מלכות אחר אין למלך רשות לחלק ולשעבד, אלא שיכול לגזור שלא יחזור ולא יתעסק שום אדם בארצו אלא אם כן יתן כך וכך, וכענין המכסים ושאר החוקים שיש למלך על הסוחרים הנכרים בסחורות שהם סוחרים בארצו, ומשמע מדבריו שלא חייב על עצם השימוש בארצו, וכמו כל הדיוט שיכול לחייב על עצם השימוש ברכושו, רק מצד "שיכול לגזור".

דשו על טבריה", שהבורח עדיין נשאר חייב במסים.²

ועוד קשה שמצאנו בגמרא (יבמות מו. וב"מ עג: ויתבאר בע"ה בארוכה בפרק יב), שהמלך יכול לשעבד לעבדות את כל מי שלא שלם מיסים, ולטעם הרשב"א קשה, דהרי לעולם יוכל העבד להפטר, בטענה שאין למלך זכות בו, כי רוצה לצאת מארצו, ודוחק להעמיד כשרוצה להשאר בארצו, דהרי הפתח לפניו פתוח, ולמה לא יעדיף חיי בן חורין במקום אחר ע"פ חיי עבדות.

עוד קשה שאם הטעם לדמ"ד מכח שיכול לגרש מן הארץ, כיצד אמרינן דדמ"ד משנה את עצם הבעלות של הממונות כמו שמוכח בגמרא בב"ב (נד:), והרי אין כאן אלא חיוב לעשות כרצון המלכות (עיין בפרק יט שם נתברר בע"ה יסוד זה).

ג. ומכל זה נראה שדמ"ד אינו משום שאם לא עושים כרצון המלך, אסור לגור בארצו משום איסור גזל, אלא שמחמת זכותו של המלך על ארצו, בני העם מבינים ומסכימים שזכות המלך לדרוש מהגרים בארצו לקיים את דינו, (כל שאין בהם משום דינא דגולנותא), וא"כ דדמ"ד מכח קבלת העם על עצמם לדיני המלכות, ולכך חל דדמ"ד כדין גמור על יושבי ארץ המלך, (כלומר שאין הדבר תלוי בכחו של המלך להכריח את העם לעשות רצונו, אלא אדרבה האנשים מסכימים מדעתם לעשות כרצונו, ועל דעת כן באו לגור ארצו).

וז"ל שו"ת הרשב"א (ח"ו סימן קמט): "וכל שהלוח מודה שחייב, יכול המלך לחדש השטר, ואין הלוח צ"ל כתבו, כי זה מחק המלכות בדיניהם, הרי הוא דין גמור, וכמ"ש נכסי הגר הרי הן כמדבר, ואע"פ שהראשון

נתן מעות, וקרקע נקנה בכסף, מלכא אמר לא ניכול ארעא אלא בשטרא, וכן כל כיוצא בזה כאותם שאמרו באריסא דפרסאי ובטסקא, והטענה בזה לפי שהארץ של מלך היא, ומי שבא לגור בארץ ע"ד כן הוא בא".

ובן כתב ברשב"א (יבמות מו.) לגבי זכות המלך למכור לעבד מי שלא משלם מיסים, וז"ל: "ואי לאו דמסתפינא אמינא דישראלים נינהו, והיינו דקאמר דמשתעבדי בהו עבידתא יתירתא, וכתוב לא תעבוד בו עבודת עבד, ומיהו אינשי דלא מעלו הוו, ובעא מיניה אי בעי גיטא דחירותא, כיון דגבאי המלך מוכרין לו, ופשוט ליה דמוהרקינהו דהני בטפסאי דמלכא מנח, דעל דעת כן הן באים לדור בארצו, וכאלו לקחם במלחמה, שיש לו בהן קנין גוף, דכתיב וישב ממנו שבי, וזה שמכרן לו גופן קנוי לו כעבדים עבריים, שנמכרו לו ע"י גבאי המלך, וכי נפקי גיטא דחירותא הוא דצריכין".

ומשמע שכח המלך משום הסכמת וקבלת בני העם מרצונם לחוקי המלך, וזה דומה למה שיתבאר בע"ה (לקמן פרק ז) דשיטת הרשב"ם וסיעתו שהעם עצמם מקבלים עליהם מרצונם את דין המלכות, (ובפרט שיש תועלת בכוחה של מלכות, דאלמלא מוראה של מלכות איש רעהו חיים בלעוהו, וכן שבהרבה מדיני המלכות יש תקנה לסדר במדינה), אלא שלהרשב"א מחמת שיש למלך זכות בקרקע, בני העם מבינים ומסכימים, שכדי לגור בארצו יש עליהם לעשות את דין המלך, משא"כ להרשב"ם שאין הסכמת בני העם לדין המלכות תלויה בזכות המלך בארצו, וכפי שיתבאר בע"ה (שם).

ד. אמנם א"כ יש סתירה בדעת הרשב"א בטעם דדמ"ד, שבחלק מהמקומות מבואר

ב. ועיין בפרק סג שם הובאה הסוגיא דבב"ב (דף ח.), ושיטות הראשונים לגבי חיוב הבורח במיסים.

דינא שיטת הרשב"א דמלכותא בג

בדבריו הטעם משום שהמלך כופה שאם לא יעשו רצונו, יגרשם מן הארץ, ובמקומות אחרים כתב הטעם משום שהעם מקבל ע"ע את דיני המלכות.

שוב ראיתי במק"א שהרשב"א (שו"ת המיוחסות סימן כב) מחבר שני הסברות יחדיו, וז"ל: "ועוד דכל שיש טעם במה המלך מצוה, ומנהיג דבר לתקון הנהגת המדינה, יכול הוא לומר ממון שראוי להיות לזה מן הדין יהא לחבירו, ולא אמרינן חסנונותא הוא ולא דינא, אלא כשנוטל בלא טענת דיני המלכות, וכ"ש במדינות שהארץ כולה שלו, ויכול הוא לעשות בה חוקים כמו שירצה, שע"מ כן הוא מחלקה להם (וזה עולה כטעם של תנאי לגור בארצו), ועל פי חקי המלך קבלוה יושביה (וזה עולה כטעם של קיבלו ע"ע את דינו) וכל שכן כשהכריזו, ויש כח למלך להפקיע ממון בכי הא, דתקוני מדינה הם, ואפילו ישראל תיקנו והנהיגו בו בכמה מקומות, ועושים מעשה בכל יום", ומבואר להדיא בתשובה זו את שני הטעמים הנ"ל, ונראה דסבר כשני הטעמים.

ה. ובביאור צירוף שני הטעמים: דכיון שהמלך בעלים על הארץ, ומקפיד שלא

יגור בארצו מי שלא עושה כדינו, בני העם הגרים בארצו מקבלים עליהם את דינו, גם אם לא מחמת רצונם העצמי, מחמת שהם מבינים ומסכימים שזכות המלך לדרוש זאת כיון שהוא הבעלים על הארץ.

ואין אדם נאמן לומר דגור בארץ המלך בגזלה ולא קבל ע"ע את דיני המלכות, דהאומר כן דומה לעושה קנין, ואומר שלא התכוון להחיל את הקנין, שוודאי שהקנין שעשה מחייבו לגמרי, (דברים שבלב אינם דברים כשהמעשה מכחישם), וה"ה דלגור בארץ של המלך, הרי הוא כקנין להתחייב בדיני המלכות.

עוד מקבלים ע"ע הגרים בארץ המלך להיות ככבושים במלחמה, לגבי כח המלך לשעבדם לעבדות באם לא ישלמו המיסים, וכמבואר ברשב"א ובריטב"א שהו"ד לעיל (וע"ע בפרק יב), אך לדמ"ד במטלטלין אין צריך לטעם שקיבלו עליהם להיות ככבושים במלחמה, ודי בהסכמת בני העם לדיני המלך כדי שיהיה להם זכות לגור בארצו, שלא נזקקו הראשונים לטעם דכיבוש מלחמה אלא לעשות לעבד גמור, (וכמו שיתבאר בע"ה בפרק יג).

ג. ומה שכתב 'וכ"ש', ולא כתב כן כעיקר, אע"ג ששיטתו שכח המלך מבעלותו בקרקעות, כן דרך הראשונים לפעמים, שאף שסוברים כצד אחד, יראו פנים לפסקם גם לפי דעות אחרות, והתחיל בסברת החולקים, כי הוא תנאי בסיסי גם לשיטתו שיהא דין המלך דין הוגן, שאין למלך סמכות לקבוע דין שאינו הוגן, דהו"ל דינא דגולנותא.

ד. ואף שאפשר לדחות שמה שכתב שגם העם מקבל ע"ע החוקים, אין כוונתו שהקבלה מחייבתם, אלא שלכן אין דין המלכות דינא דגולנותא, וכמו שכתב אח"כ 'וכ"ש שהכריזו', וכוונתו דכיון שהכריזו לא הוי דינא דגולנותא, אלא שכיון שכבר הובא מדבריו שני לשונות, גם לשון של קבלת העם וגם של כפית המלך, נראה דס"ל ששני הטעמים נצרכים, וכנ"ל.

פרק ה

בירור שיטת הרא"ם והרא"ש

האם דדמ"ד מכח שהארץ של המלך או בצירוף עם קבלת העם

אח"כ לעשות קנין, בוודאי היה מפרש דעתו, ובפרט שהרא"ש ראה את דברי רבינו יונה בב"ב ורגיל להביאם, וכן ראה את דברי הרשב"א במסכת גיטין שהביא מש"כ רבינו יונה, וא"כ ממה שהשמיט שצריך אח"כ קנין, משמע דלא ס"ל הכי.

ב. ובטעם הדבר יש לומר, דגם הרא"ש וסיעתו ס"ל דיש קבלה מהעם לקיים הוראות המלך, במה שנוגע לקרקעות ארצו, אלא שסבר שאף שקבלת העם מהני, אין העם מרבה ליתן כח למלכות, דאע"פ שבכח המלך לגרש מארצו, אין זה סיבה מספקת שיקבלו בני העם על עצמם את כל דינו גם לגבי מטלטלין (וכשיטת הרשב"א), אלא רק בנוגע לקרקעות שהם עצמם של המלך, וראוי לעשות בקרקעות המלך כרצונו.

ובן נראה שהרי שיטת רבי אליעזר ממיץ (אור זרוע ח"ג פסקי ב"ב, סימן תמז, הו"ד לעיל פרק ב), שאין דדמ"ד בארץ כבושה, "והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו, אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה, כי ההיא דסיקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה", ולכאורה כיון שזוכה בקרקע ארץ כבושה מכח

א. בגמרא ב"ב (נד:) מבואר שאין דינא דמלכותא דינא רק חיוב לשמוע בקול המלכות, אלא שכאשר המלכות נותנת לאדם ממון, הממון נעשה שלו, אף שלא נעשה קנין המועיל בדיני התורה, אלא כמו שדין התורה קובע למי שייך הממון, ולא רק למי צריך ליתן הממון, כך גם דינא דמלכותא קובע למי שייך הממון, ולא רק למי צריך ליתן הממון, (עיי' בפרק יט שם נתבאר בע"ה ענין זה ע"ש).

ולפי"ז יל"ע לשיטת רבי אליעזר ממיץ הרא"ש וסיעתם, שהטעם לדדמ"ד מכח בעלות המלך בקרקע, דאה"נ שהמלך הוא הבעלים, ויכול לתת את קרקעות ארצו למי שירצה, או להפקיע מהבעלים את זכותם בקרקעות ארצו, אבל מניין יש כח למלך לקבוע למי שייך הקרקע גם ללא מעשה קנין, דבשלמא להפקיע מהבעלים י"ל דכיון שיש למלך בעלות כללית יכול להפקיע בעלות פרטית^א, אבל כיצד יקנה ללא מעשה קנין.

ואין לומר דאה"נ דעת הרא"ש שדינא דמלכותא מהני להפקיר ולא להקנות, וכשיטת רבינו יונה (עליות דרבינו יונה ב"ב נה. והרשב"א גיטין י:), דהרי הרא"ש סתם דבריו (גיטין י: ב"ב נד:), ואם היה סובר שאין די בהפקעת המלך כדי לזכות בקרקע, אלא צריך

א. וכפי שיתבאר בע"ה בפרק כב.

דינא בירור שיטת הרא"ם והרא"ש דמלכותא כה

המיסים, ובשלמא לגבות מטלטלין בעד השימוש בקרקע המלך אתי שפיר שהרי זכות המלך לגבות מיסים בעבור השימוש בקרקע ארצו, אבל כיצד יכול לשעבד מטלטלין, והרי על מטלטלין לא חל שיעבוד חובות, ובשלמא אם יש דמ"ד במטלטלין, אפשר לומר שמלך שאני, שמשעבד גם מטלטלין, ומכח זה חידש דאה"נ לדעת הרא"ש אמרינן דדמ"ד גם במטלטלין.

ו"ז: "ובמרדכי פרק הגוזל בתרא כתב דשמואל אשמעינן דהקרקע היא של מלך ודדמ"ד, ממילא משתמע דגם יחיד שיש לו קרקע יכול לגזור שלא יהנו ממנה עד שיתנו כך וכך, ונראה לפ"ז הא דאמר ב"ב נד: מלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באגרתא, וכן הא דאמר שם בדף נה. אריסא דפרסאי מ' שנין, וכן הא דאמר גיטין י: בשטרות העולין בערכאות כשרין מדינא דמלכותא, משום דאין המלך מקנה לעולם גוף השדה, אלא מקנה לכל יחיד לזמן, וכל זמן דבעי לאפקועי מיניה מפקע, והוי כדגמר זמנו, ולפ"ז אין השני קונה בד"ד בלא קנין, שאין נפקותא בין יחיד למלכותא, ועפ"ז כתב בתשובת מהר"י (הור"ד בב"י סימן שסט) שאין דדמ"ד אלא בקרקע, מיהו תימא דהא אמרינן ב"ב נה. דאפילו שערי דכדא משתעבד, ואמר דאין הבכור נוטל פי שנים משום חוב המלך, אלמא איכא דדמ"ד אף במטלטלין, וכמו שפירשו הראשונים טעם דמקרי ראוי (לגבי בכור) דהמלך מפקיע מיד מדדמ"ד, (דשיעבוד דדמ"ד הוא שיעבוד חזק, וזה ראה שגם במטלטלין אמרינן דדמ"ד), ומאן דפליג התם, משום דסבר דלא משתעבד (המטלטלין לחיוב המסים), אבל אי משתעבד איכא דדמ"ד, וכן נדרים כח. אמר דדמ"ד במכס של פירות, מיהו י"ל שנוטלין בשביל הדרך שנותנין להן".

וע"ז כתב לתרץ: "ואפשר שאין דדמ"ד אלא על נכסים, ולא על הגוף להטיל חוב (רק משום מצוה לשמוע דבר המלך ולחפץ בשלמו) לזה

קנין כיבוש מלחמה, מה שנא ארצו כבושה מארצו שלו, ולהנ"ל אתי שפיר, כי גם לשיטתו אין די בבעלות המלך על הקרקעות מכח הזרוע, וצריך להגיע להסכמת וקבלת העם, וא"כ יש לומר כי בכלל הקבלה לקיים את דיני המלך.

והיינו שלדעת הרשב"א העם מקבל ע"ע את חוקי המלכות כהנהגה בארץ, ולדעת הרא"ש אין העם מקבל את חוקי המלך כהנהגה בארץ, אלא רק בנוגע לקרקעות שהם של המלך, וכיון שקיבלוהו ע"ע יש כח לחוקי המלך כדיני התורה לקבוע מי הבעלים אף ללא קנין, וכפי שנתבאר טעם הדבר באריכות בפרק טו ע"ש, ולקמן יתבאר (פרק ו) שהקרקעות של המלך מכח הסכמת העם ליתנם לו, ולכך אף שהקרקע שלו וזכותו של כל אדם לעשות ברכושו כרצונו, כיון שהעם הוא המקנה את הקרקע למלכים, יש לומר שלא הקנו העם למלך אלא לגבי דינים ומסים ישרים, אבל לא לעשות דינא דגזלנותא, ע"ש.

ג. בחזו"א (חו"מ ליקוטים טז ס"ק י) נתקשה בשיטת רבי אליעזר ממיץ, א: גם אם המלך בעלים על קרקע ארצו, סו"ס כיון שכבר הקנה לפלוני הקרקע, כיצד יוכל שוב להפקיע ממנו הקרקע, וכתב לתרץ שהמכירה של המלך היא רק הקנאה לזמן, ולכן יכול לחזור ולהפקיע, (ובפרק כב יתבאר בע"ה ענין זה). ב: עוד הקשה שאף אם נאמר שהמלך מקנה לזמן, סו"ס כיצד נותן המלך את הקרקע לתושב ללא קנין (וכמו שהקשנו לעיל), ומזה הוכיח דאה"נ שיטת הרא"ש כרבנו יונה, שאין דדמ"ד מהני אלא לאפקורי, אולם לעיל נתבאר דמסתימת הרא"ש לא נראה כן, וכן הוכח בע"ה באריכות לקמן (פרק יט ס"ק ז), וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, וע"כ צ"ל כמש"כ לעיל שהעם מקבל על עצמו את רצון המלך כחוק לגבי קרקעות. ג: עוד הקשה שמהגמרא (ב"ב נה.) נראה דיש למלך כח בדדמ"ד גם לשעבד מטלטלין לחוב

דין, שארץ ישראל נתנה לכל אחד ואחד מישראל, ואינה של מלך, אבל באוה"ע כן דינם שכל הארץ למלך, והוא הדין בכל ההדיטות, שהם קצבו שלא יהנה אדם מארצם אלא בקצבתם, שדיניהם דין, ושמואל הא קמ"ל דכל הארץ למלך היא, והיינו דאמר בהגוזל בתרא דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, שהדקלים והקרקעות שלו הם, עכ"ל.

הרי מפורש בדבריו כדברי התרומת הדשן שהכל שיטה אחת, ולפי"ז קשה קושיית החזו"א על הרא"ש וסיעתו, מהא דמבואר בגמרא (ב"ב נה.) 'דשערי בכדי' משתעבד למלך בדינא דמלכותא, והרי אע"פ שיכול המלך לחייב בתשלום מיסים על הקרקעות, כיצד משעבד בדמ"ד מטלטלין, והרי במטלטלין אין דמ"ד להרא"ש וסיעתו, (שיטת הרא"ש מהאור זרוע הנ"ל, וגם נקט את לשון האור זרוע, וכפי שהו"ד בפרק ב).

ה. אמנם ע"פ מה שנתבאר לעיל אתי שפיר, דכיון שהעם קיבל ע"ע את הוראות המלך במה שנוגע לקרקעות, ה"ה שהעם נתן כח למלך גם לגבי המטלטלין, במה שנוגע לבעלות המלך על הקרקעות, כגון לגבות מיסים בתמורה לקרקעות שלו, אבל לגבי ענינים אחרים אין למלך זכות במטלטלין.

ו. שוב מצאתי בספר המחלוקת לבעל שלטי הגיבורים², שכתב בדעת הרא"ש שכאשר המלך מתנה שלא יגור בארצו אלא מי שעושה רצונו, אמרינן דמ"ד גם לגבי מטלטלין, וע"כ הקשה על מהרי"ק (שורש טז) שכתב שאין דמ"ד בדבר שהוא על הגברא, והעלה לחלק בין אם המלך צווה שרק מי שיעשה דבר פלוני יוכל לגור בארצו, או שצווה לעשות דבר פלוני, אבל לא תלה בכך את זכות הישיבה

פירשו דהקרקע שלו, וממילא המכס שהוא מטיל זוכה מעיקר הדין ככל חוב, אבל מודים דיש כח בד"ד להפקיר ולהפקיע כרבינו יונה.

ואפשר דסבירא ליה שהמרדכי סובר שגם במטלטלין אמרינן דמ"ד, ומה שכתב בגביית המיסים מצד 'הקרקעות' אינו בדווקא, והכוונה שכל מה שנוגע לממונות יש בעלות למלך, והוא הדין למטלטלין, ומה שכתב דהקרקע של המלך, לאפוקי שאין חיוב הגוף, ודלא כתשובת התרומת הדשן, שהובאה בבית יוסף (סו"ס שסט).

ד. אמנם ראוי להעיר שהחזו"א ראה את המרדכי בדפוס שלפנינו, ושם חסר הרבה, אך במרדכי השלם (מהדורת מכון ירושלים), מבוארים הדברים בשלמות, שדברי המרדכי הם מהאור זרוע (הו"ד בפרק ב ס"ק ד) עם שינויים קטנים, ומבואר ששיטת המרדכי שרק בקרקעות יש דינא דמלכותא ולא במטלטלין וכהאור זרוע, וכמש"כ בתרומת הדשן הנ"ל בדעת המרדכי.

וז"ל המרדכי השלם: "ולי נראה³ דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות, ובמשפטים התלויים בקרקעות, כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, וכדאמרינן בחזקת הבתים דאריסתא דפרסאי עד ארבעין שנין, ואמר נמי דמלכא אמר דיהיב טסקא ליכיל ארעא, וגם כרגא דאקריף גברא, שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו. אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה, כי ההיא דסיקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה, ומלכי ישראל אין דיניהם

ב. לרבי אליעזר ממין.

ג. חלק חו"מ, בביאורו אימתי חל דמ"ד.

דינא בירור שיטת הרא"ם והרא"ש דמלכותא בז

ובשיטה מקובצת, נראה שאין דמ"ד אלא בקרקעות, וז"ל: "דלא אמרינן דיניה דינא, אלא בקרקעות ובמשפטים התלויים בקרקעות", גם לא מצאתי לע"ע כדבריו בשאר האחרונים.

סיכום, א: גם לרבי אליעזר ממיץ וסיעתו יש בדמ"ד קבלת העם לקבל חוקי המלכות לגבי הקרקעות להיותם לדין, ולכך חל רצונו של המלך גם ללא מעשה קנין, ב: גם לשיטתם יכול המלך לשעבד מטלטלין במה שנוגע לבעלות המלך על הקרקעות, כגון גביית מיסים על המגורים בארצו.

בארצו, וכתב שמהרי"ק איירי באופן השני, אבל יודה שבאופן הראשון יהיה דמ"ד במטלטלין לדעת הרא"ש.

והנה דברי ספר המחלוקת דומים לשיטת הרשב"א והריטב"א (שנתבארו בע"ה בפרק ב) שמחמת שהמלך יכול לגרש מארצו אמרינן דמ"ד גם במטלטלין, אלא ששיטת הרשב"א שהעם מקבל על עצמו את כל מה שהמלך מצווה גם בענייני מטלטלין, ולא רק כאשר המלך מתנה את הזכות לגור בארצו בקיום החוק, אבל מפשטות לשון רבי אליעזר ממיץ כפי שהובא באור זרוע

פרק ו

מקור זכות המלך באדמת ארצו

(עיין בפרק יג שכן מתבאר בראשונים), וא"כ חוזרת השאלה מפני מה הקרקעות הם של המלך.

ובן יש להוכיח ממש"כ הרשב"א והר"ן שדדמ"ד במטלטלין משום שהארץ של המלך ויכול לגרשם (הו"ד בפרק ד), ולדברי החזו"א קשה תיפוק ליה שגם במטלטלין יש כיבוש מלחמה, ולמה נדון רק מצד שהארץ למלך, הרי המטלטלין עצמם כבושים במלחמה, ולכאורה משמע דהראשונים לא למדו כהחזו"א במקור זכות המלך בקרקעות ארצו^א.

עוד מבואר בסוגיות הש"ס ובראשונים שגם למלך יש הגבלות בדדמ"ד, כי המלך ג"כ כפוף לדיני המלכים, ואינו יכול לקבוע דינים שהם דינא דגזלנותא, והנה אם דדמ"ד מחמת שהקרקעות הם ממש של המלך מכח הכיבוש מלחמה, למה לא יוכל לעשות בקרקעותיו כרצונו, וכמו כל אדם שעושה ברכושו כרצונו, ומה שיך לומר על חוקי המלך שהם דינא דגזלנותא^ב, ובהכרח שאין

שיטת הדב"א והחזו"א דהארץ של המלך מכח כיבוש מלחמה, ודלא כהראשונים

א. האחרונים דנו בשאלה היסודית, מנין למלך כל קרקעות ארצו, בדבר אברהם (ח"א סימן א ענף ב ס"ק ה ד"ה ובמש"כ) כתב שכאשר העם כבשו את הארץ, וזכו בה בקנין מלחמה, הקנו את הקרקעות למלך, ובחזו"א (ליקוטים טז ס"ק ט) כתב: "ובטעם דדדמ"ד משמע דהוא כעין קנין מלחמה, דילפינן (גיטין לח.) דנכרי קונה, וה"נ כח המלכות תמיד על מה שהיא שולטת, וכן קבלו רז"ל", ומבואר דלא ס"ל כהד"א מצד הכיבוש הארץ, אלא שעצם המציאות של מלך שליט בארצו, זה ככיבוש מלחמה כלפי הגרים בארצו, ומלשונו 'על מה שהיא שולטת', משמע בכל זמן וזמן.

אמנם מדברי הראשונים לכאורה משמע איפכא, דדין קנין כיבוש מלחמה למלך, מכח שהקרקעות של המלך, ולא שהקרקעות של המלך בגלל כיבוש מלחמה,

א. אבל לשיטת הדבר אברהם לא קשה, כי המטלטלין שבאו לארץ אחרי הכיבוש מלחמה, ואין בהם זכות למלך, ולכן צריכים להגיע במטלטלין לזכות המלך לגרש מפני זכותו בקרקע הארץ.
ב. גם הטור שלכאורה סבר כדעת אביו הרא"ש כי דדמ"ד מחמת הבעלות של המלך על קרקעות ארצו, כתב (סימן שסט): "וכתב הרמב"ם בד"א במלך שטבעו יוצא באותן הארצות, והסכימו עליו שהוא אדוניהם והם עובדים לו, אבל אם אין טבעו יוצא, הרי הוא כבעל זרוע לכל דבר הוא ועבדיו", וא"כ מוכח דבעינן מלך בהסכמת העם, ואע"פ שדי בהסכמתם לבעלות המלך על הקרקעות, ומדוע כתב שהסכימו גם לעבוד את המלך, ונראה טעמו כי רק כאשר קיבלוהו כשאר המלכים אמרינן שגם הקנו לו את הקרקעות, ואולי אפשר לומר כי אינו סובר כשיטת, וסבר כשיטת הרמב"ם שנתבארה בפרק ח, וצ"ע.

דינא זכות המלך באדמת ארצו דמלכותא כמ

ג. ומלשונות הפוסקים נראה דס"ל שכח המלך בקרקעות מהסכמת העם, ולהדיא כתב כן ביש"ש (ב"ק פרק ו ס"ק יד) וז"ל: "נראה, אף שיכול ליקח הקרקע שלו, ולא מיקרו גזילה אלא דינא, מ"מ היכא שלוקח כל ממונא, כגון מטלטלים, בכה"ג לא אמרינן דינא דמלכותא, כי לא נתנו לו בני המדינה היתר ליקח כל אשר לו בעבור שהולך ממנו, אם לא בתים ושדות, ולא מטלטלים, כי הקרקעות סברא נותנת שהן שלו כי לו הארץ, אבל לא הממון שיגע ומצא, כי מאין הוא לו", ומדבריו עולה שהעם מקנים הקרקעות למלך, כי כן הסברא אומרת שהארץ ראויה למלך, אבל במטלטלין אין דמ"ד, כיון שאת המטלטלין אין העם מקנים למלך.

ד. וכן משמע ברמב"ן (ב"ב נה.) שכתב, וז"ל: "אלא שנראין הדברים דכי אמרינן דמ"ד כגון הדינין הידועין למלך בכל מלכותו, שהוא וכל המלכים אשר היו לפניו הנהיגו הדברים, והם כתובים בדברי הימים ובחוקי המלכים, אבל מה שהמלך עושה לפי שעה, או חוק חדש שהוא עושה לקנוס העם במה שלא נהגו בימי האבות, חמסנותא דמלכא הוא, ואין אנו דנין באותו הדין", ולשיטתו אזיל שדמ"ד משום שהעם מקבל על עצמו את חוקי המלכים מרצונו, (וכפי שיתבאר בע"ה בפרק ז), וע"כ כתב הרמב"ן שרק את חוקי המלכים הנודעים העם מקבל על עצמו, ולא את החוקים חדשים.

כח המלכות נחשב בעלות גמורה, שיוכל לעשות ככל שירצה, אלא נמסר לו כח להנהיג את ארצו בדרך ישרה בלבד.

כיצד זכה המלך בקרקע הארץ

ב. אפשר לבאר בשלשה אופנים מנין למלכים קרקע ארצם, א: בהסכמת העם שיהיה למלך עליהם¹, הם מקנים לו גם את קרקעות ארצם, כי כן דרך המלכים שהארץ שלהם, ב: משום דינא דבני נח לתת למלך כח ושלטון על קרקעות ארצו², ג: כאשר בני העם מקבלים על עצמם מלך, התורה נותנת לו בעלות על ארצו.

אמנם הבעלות על הארץ לא ניתנה למלך להיות קניינו פרטי, שיוכל לעשות גם דינא דגזלנותא, אלא כדי שיכול לקבוע דינים ישרים, לטעם א הנ"ל: משום שהעם לא נתן למלך כח בקרקע לגבי דינא דגזלנותא, לטעם ב: משום שמדיני בני נח אין כח למלך בארץ לגבי דינא דגזלנותא, לטעם ג: משום שהתורה לא נתנה למלך כח בארץ לגבי דינא דגזלנותא, (בחלק ד יתבאר בע"ה גדר דינא דגזלנותא).

וע"ע באברבנאל שכתב (דברים פרק יז, ד"ה ההקדמה האחת) "וגם אלו (המלכים) לא נמנו, כי אם בדרך אמונות לעבוד את העם, והם נעשו אדונים כאלו נתן השם יתברך להם את הארץ ומלואה, ויורישוה לבניהם אחריהם, ולבני בניהם עד עולם, כאלו היה קרקע שקנה בממונו".

ג. וכמו שמוכח מדין מוכס העומד מאליו שאין דינו דין, וכמבואר בגמרא (נדרים כח. ובב"ק קיג.).
ד. לכאורה יש להעיר על זה דשיטת הרמ"א (שו"ת סימן י), שבני נח מצווים לעשות כדין התורה, וא"כ יש לברר תחילה האם התורה מוסרת את הארץ למלכים, אבל רוב האחרונים פליגי (עיין בקונטרס דין ממון הגוי ריש פרק ה) דהתורה רק קבעה שעל הגוים למנות להם אנשים שיקבעו להם דינים, אך על הגוים לקבוע בעצמם דינים אלו, וא"כ אע"פ שבעלות המלך על הקרקעות מדיני בני נח, דיני בני נח עצמם הם מהסכמת העם לקבוע לתת את הארץ למלך, (אבל מה שהגוים קובעים בדיני בני נח שצריכים לשמוע לקול המלך, אין זה מחייב את ישראלים).

גם הרשב"א^ה והריטב"א^א והר"ן^ב (ב"ב נה.) ובעוד מקומות) הסכימו שאין למלך כח לקבוע דינים חדשים, ויש לעיין דלשיטתם שדדמ"ד מחמת בעלות המלך על הקרקעות, למה לא יוכל המלך לקבוע איזה דין שירצה, ואם לא יגרשם מן הארץ, ומה שנא דינים חדשים מדינים ישנים, ובהכרח שגם לשיטות שדדמ"ד מכח בעלות המלך בקרקעות, זכות המלך בקרקעות מחמת הסכמת העם ליתנם למלך, ונתינת העם היא רק כלפי הנהגה ראויה של המלך, ולא שיקבע המלך חוקים חדשים או דינא דגזלנותא, שאין זכות המלך בקרקעות מוחלטת להיותם לגמרי שלו כשאר בני אדם ברכושם, אלא מכח הסכמת העם, והם לא נתנו הארץ למלך גם לגבי חוקים חדשים.

ובן מצאתי בתשובת רבי נחמיה (מרכי נחמיה תלמיד הרא"ש, שהשיב לרבי יעקב בעל הטורים ורבי יהודה בני הרא"ש, נדפסה בזכרון יהודה סימן ק) ז"ל: "דלא מתקרי דינא דמלכותא אלא חמסונתא דמלכא, שלא אמרו דינא דמלכא, אלא דינא דמלכותא, ואפילו דינא דמלכותא לא אמרו אלא בחוקי מלכות, ואפילו בחוקים נמי, דוקא שיעשה בהורמנא דכולא מלכותא, ושיהיה שוים לכל, כדאיתא בנדרים גבי נודרין לחרמים ולמוכסין...".

וא"כ מפורש בדבריו הטעם מצד שהעם מאציל למלך כח, וזאת באופן מוגבל

דהיינו רק לדיני המלוכה המקובלים בארצם 'בהרומנתא דכולא מלכותא', ולא לפי שרירות לב המלך, ובוודאי שלא לעשות דינא דגזלנותא, ואע"ג דשיטת הרשב"א והרא"ש שכח המלך מצד שיכול לסלק מארצו, וכן ס"ל לרבי נחמיה תלמידו, (וכמו שכתב בסיום דבריו), ובהכרח יש לומר שגם לשיטתם שכח המלך מצד שיכול לגרש מארצו, אין הארץ עצמה שייכת למלך אלא רק מכח הסכמת העם, ולכך זכות המלך בארצו מוגבלת רק כפי הסכמת העם למלך.

ה. והנה לגבי ארץ ישראל כתבו הראשונים שאין למלך בעלות על הארץ, לפי שאר"י לא ניתנה למלך אלא לכל עם ישראל, ובשלמא לפי הצד השני שהתורה היא הנותנת את הארץ למלך אתי שפיר, שאר"י לא נתנה התורה למלך, אבל לצד שהעם נתן את הארץ למלך, יש לעיין למה עם ישראל שונה מכל העמים שאינו נותן ארצו למלך, ונראה ליישב דהטעם שהעם נותן את הארץ למלך, מפני שכן ישר בעיני העם שהארצות שייכות למלכים, אבל אר"י שהיא ירושה מה' לעם ישראל, אין סברא ליתנה למלך, ולכן כח מלך ישראל באר"י, הוא רק מכח פרשת מלך ישראל¹.

ו. כנביא ירמיהו (פרק כז פסוק ד) יש משמעות שהמלך זוכה בקרקעות מן התורה, "וצוית

ה. וז"ל חידושי הרשב"א (ב"ב נה.): "אלא שכך הסכימו כל המחברים וכל המפרשים, דלא אמרו דדמ"ד אלא בדברים שהם חוקי המלכים, אבל שהמלך נוטל בזרוע אינו דין, שחוקי המלכים ידועים ומוסכמים".

ו. ועיין בספר תורת משה לחת"ס (במדבר פרק טז פסוק יג) שכתב וז"ל: "כתוב בהפטרות 'והנה בא נחש בני עמון', נראה כי הר"ן כתב (נדרים כח.) דוקא דינא דמלכותא גוים דינא, משום שהארץ שלו, אבל מלך ישראל אין הארץ שלו, אין לו לחקוק חוקים כרצונו ע"ש, והיינו דבתורה כתיב 'והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויבך ואמרת אשימה עלי מלך', וכיון שהניח ה' מכל אויב ונכבשה הארץ לפניכם, אז אין למלך לשפוט כלל כי אם משפטי ה', ולהקים דבר התורה הזאת, אבל ישראל בימי שאול ראו כי נחש מלך בני עמון בא עליהם, נתיאשו מישועת ה', ובקשו מלך ללחום, א"כ הארץ נכבשה לפניו ולא לפניכם, ע"כ אמרו חנה לנו מלך ככל הגוים לשפוטנו, ויהיה דינא דמלכותא דינא", אולם למעשה הגם שנתמנה מלך לעם ישראל, כתבו הראשונים שבמלך ישראל אין דין דדמ"ד, ונראה הטעם משום שהארץ שייכת במהותה לעם ישראל, ואין נפק"מ בזה שמלך ישראל כבשה מידי מלך גוי.

דינא זכות המלך באדמת ארצו דמלכותא לא

הסדר של העולם ראוי שתהיה הנהגה שתארגן את בני האדם, ולכן נתחדש ענין המלכות, וסמכות המלך לעשות הנהגה ישרה לטובת אנשי מקומו, וכל מלך נקבע למנהיג של מקום מסוים, ולכן המקום הוא של המלכות לצורך ההנהגה, והמקומות נחלקו בין המלכים לאיזה מלכות והנהגה הם שייכים, אבל האנשים והמטלטלים יכולים לעבור מהנהגה להנהגה, ולא ניתנו התושבים למלך כקנין, אלא המקום נמסר למלך לבעלות כללית לצורך הנהגתו.^א

וממהות המלכות הוא שיהיה מורא המלכות על העם, שהרי ללא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, (וכמבואר באבות פרק ג משנה ב'), וממורא זה גם להיות המלכים בעלי שליטה מלאה על כל הנתון להנהגת המלכות, והמקום של הארץ הוא הניתן להנהגת המלכות.^א

ובן מצאנו לענין תפקידה של המלכות בספר שמואל (ח"ב פרק ה פסוק א) "ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה, ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו, גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו, אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל, ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל, ואתה תהיה לנגיד על ישראל", (ושם פסוק יב) "וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל, וכי נשא ממלכתו

אתם אל אדניהם לאמר, כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדניכם, אנכי עשיתי את הארץ את האדם ואת הבהמה אשר על פני הארץ, בכחי הגדול ובזרוע הנטויה, ונתתיה לאשר ישר בעיניי, ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי", אלא שאפשר לומר שרק לנבוכדנאצר נתנה התורה הארצות לבעלות פרטית,^ב ועכ"פ נראה דשייך ענין של בעלות פרטית למלך בארצו.

וע"ע בפירוש המלבי"ם למגילת אסתר (פרק א פסוק א) שכתב וז"ל: "והנה בין שני מיני הממלכות האלה, חמשה הבדלים: המולך ממלכה מוגבלת. המלך היה שומר המדינה, והיה ראש המדינה לעשות משפטיהם, וללחום מלחמתם וכל עניניהם, והם משועבדים לו לדברים הצריכים לצורך הכלל, כמו המס וכדומה, אבל המולך ממלכה בלתי מוגבלת בחזקה, כמו סנחריב ונבוכדנאצר, המדינה היתה משועבדת אליו, וכולם היו נחשבים עבדיו, והיה לו רשות לעשות בהם כחפצו, כאשר יעשה האדון בעבדו מקנת כספו", וע"ש עוד במה שחילק בין מיני הממלכות.

הטעם שהארץ קנויה למלכים

ז. ויש לבאר מה הטעם שהתורה או העם הקנו את הארץ למלך, ונראה שלצורך

ז. גם ממה שהקדים שה' ברא הכל, נראה יותר לומר כי הנתינה היא לקנין, ולא רק להנהגה.
ח. אמנם צריך טעם לחלק, ושמה מחמת שה' נתן לו את המלוכה כשכר על ג' פסיעות שפסע לכבוד ה'.
ט. כפי שנתבאר בפרק ג שמלך יש בעלות כללית בארצו, ובעלות כללית אינה סותרת את הבעלות הפרטית, ע"ש.

י. וז"ל הגמרא (ע"ז ד.): "דבר אחר מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות, כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, והיינו דתנן רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו".
יא. ומה שכתב התוספות (ב"ק נח. ד"ה א"ג) וז"ל: "אומר ר"י שאם בא ישראל וקנאו מיד השר מחזירים לבעלים ונוטל מה שהנהגו, דאין זה דינא דמלכותא אלא גזילה, כי ראינו במדינה שסביבותינו שמשפט היהודים לעמוד כמו פרשים בכל מקום שירצו, ובדין מלכותא היו תופסין שלא יחזיק המושל בנחלת היהודים כשיצאו מעירו, וכן היו נוהגין בכל ארץ בורגוניא, ואם יש שר שבא לשנות את הדין, ולעשות דין לעצמו, אין זה דינא דמלכותא, שהרי זה הדין אין הגון כלל, ורמיא למוכס שאין לו קצבה", וכן הוא בתשובת ר"י

ולאנשי המלחמה כפי מה שירצה, ומניח לעצמו כפי מה שירצה, ובכל אלו הדברים דינו דין, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה', שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו", וכ"כ בספר החינוך (מצוה תצו) על כל כח המלך וז"ל: "וכל הדברים האלו הכל לטובת העם ולתועלתם"^{יב}, הרי שהנהגה שיש למלך זכות לבעלות, כי יש בזה תועלת לעם כשהמלך טוב ודורש טובת עמו, ונראה שע"כ הסכימה התורה שהארץ שייכת למלך.

בעבור עמו ישראל", ונראה שמהות תפקיד המלך לרעות את העם, ולעזור לעם מול האויבים החיצונים, וכל כח המלכות "וכי נשא מלכותו" הוא לצורך שני דברים אלו, ואפשר שלצורך זה הקנו התורה או העם את הארצות למלכים.

ובן מבואר בספר ישעיהו (פרק לב, פסוק א) "הן לצדק ימלך מלך", ופירש רש"י (שם) "הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק", וכן פירש באלשיך (שם) "שע"י מוראת מלכות יעשו העם צדק", וכן משמע מלשון הרמב"ם (מלכים פרק ד הלכה י), "כל הארץ שכובש הרי היא שלו, ונותן לעבדיו

הזקן (סימן קנ) ובהגהות מיימוניות (גזלה ואבדה פרק ה הלכה יג) ובמרדכי (ב"ק רמז ס), וברא"ש (ב"ק פרק ו סימן ז) אין הכוונה שהמלכות יכולה לאסור על מי שאינו יהודי או פרש, לצאת מארצה, אלא שהמלכות יכולה לגבות את הקרקעות של היוצא מארצה, אבל האנשים עצמם חופשים לצאת מן הארץ. יב. החינוך שולח לעיין במק"א (מצווה עא) שם ביאר התועלת שיש לעם במינוי מלך, כי עדיף מלך שטועה לפעמים, מאשר עם מחולק וללא הנהגה, ומפאת זה חיזקה התורה את כחו של המלך, ע"ש.

פרק ז

שיטת הרשב"ם והרמב"ן וסיעתם

ז"ל מטין, שאמר דינא דמלכותא, כל מסים וארנוניות ומנהגן של משפטי המלכים שרגילין להנהיג במלכותם, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלין עליהם ברצונם חוקי המלך ומשפטיו, ומבואר דס"ל בביאור הרשב"ם כטעם השני, שהעם מקבל את הדינים שיש בארץ, ולא שמקבלים את המלך עצמו, ולכן לא יכול המלך לחדש דינים חדשים, כי דינים אלו לא קיבלו על עצמם, דאם נאמר שהבין ברשב"ם מטעם שקיבלו את המלך כמלך, מה הביא ראיה מהרשב"ם שלא יוכל המלך לחדש דינים חדשים, ולמה לא יוכל המלך שקבלוהו העם לתקן דינים חדשים.

עוד עולה מדבריו שאין לפרש בדעת הרשב"ם כשיטת הרשב"א², שאם הטעם לדדמ"ד כיון שהמלך בעלים על הארץ, כל הבא לגור בארצו מקבל ע"ע כל דינו, א"כ ה"ה שיש להם לקבל את הדינים החדשים שקובע המלך דמאי שנא, ולכאורה עולה דלא צד אחד בדבר אברהם (ח"א סימן א) שכתב לומר שדעת הרשב"ם כשיטת הרשב"א, ובאמת שכן מדויק בלשון הרשב"ם: "מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך", שמקבלים את

א. כתב הרשב"ם (ב"ב נד: ד"ה והאמר שמואל) וז"ל: "כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים, שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, והלכך דין גמור הוא, ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל", ואפשר לבאר דבריו בכמה דרכים. א: דין המלך דין, משום שהעם מסכימים לקבל על עצמם את המלך, שכל מה שיאמר המלך כך יעשו³, (וכשיטת הרמב"ם שנבארה בע"ה בפרק ח). ב: דין המלך דין, משום שהעם מקבלים על עצמם את הדינים של המלך, כלומר את החוקים שיש בארץ זו, ולא את המלך עצמו. ג: בגלל שהם באים לגור בארצו, הם מקבלים על עצמם את כל הדינים שלו, (וכמו שנתפרש בדעת הרשב"א בסוף פרק ד ע"ש).

ב. הרמב"ן (ב"ב נה.) דן האם מלך יכול לחדש על בני מלכותו דינים חדשים, והכריע שאינו יכול, והביא ראיה לדבריו מהרשב"ם הנ"ל, וז"ל: "וכיון שכן אם יש מלכות שבאה לשנות את הדין, ולעשות דין לעצמה, אין זה דינא דמלכותא, ... גם דברי הרב רבינו שמואל

א. וכן משמע במעדני ארץ (ח"א סימן כ ס"ק יג).
ב. ואין להקשות ממש"כ הרשב"א (שו"ת ח"ה סימן קצח) להביא ראיה שאין יכול המלך לחדש דינים מדברי הרשב"ם, והרי שיטת הרשב"א שדדמ"ד הוא מפני שיכול לגרשם מארצו (כפי שנתבאר בע"ה בפרק ד), ואין מביא הרשב"א ראיה לדבריו מדברי רשב"ם שחולק עליו, דבאמת תשובה זו אינה מהרשב"א, אלא מהרמב"ן, והיא נמצאת בשו"ת הרמב"ן (סימן מו), והיא תשובה ששלח הרמב"ן לבעה"ת, וכמבואר בבעה"ת (שער מו חלק ח).

חוקי המלך ולא את המלך עצמו, ועוד שהרי בא לבאר מה מקור הדין של דינא דמלכותא דינא, ואם כוונתו כהרשב"א, העיקר חסר מן הספר, והוא ענין בעלות המלך על קרקע ארצו, (ובפרט שדרכו לבאר היטב, ולא היה מקצר בעיקר הטעם).

ובן נראה גם דעת הרמב"ן עצמו, דביבמות (דף מו.) מבואר שיש למלך זכות למכור לעבד את מי שלא משלם מיסים, ולגבות מדמי מכירתו את חוב המיסים, וביאר הרמב"ן (שם) שכח המלך למכור לעבדות משום שכן קיבלו בני העם על עצמם שיהיה זכות למלך למוכרם, וז"ל: "ויש לפרשה משום דקנין המלך עדיף דמשוי להו עבדים בלא טבילה, משום דכיון דמקבלים הם מלכותו ומקבלין הם גזרותיו, הרי הם כנמכרים לדעת עצמם, והוה ליה גוי גופיה, והיינו דקאמר מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח", ודוחק לחלק ולומר שדבריו נאמרו רק לגבי עבדות, ולא לגבי חיוב מיסים, א: שהוא כל שכן, דאם לעבדים יכול למוכרם, כל שכן שיכול לקבוע להם חוקים. ב: שכתב "ומקבלין גזירותיו", ומשמע את כל דיניו, וא"כ עולה דשיטת הרמב"ן כהרשב"ם.

ומנהגות של משפטי מלכים, שרגילים להנהיג במלכותם, דינא, שכל בני מלכות מקבלים עליהם ברצונם חוקי המלך ומשפטיו, הלכך דין גמור הוא".

ובן מבואר דעת מהר"ח אור זרוע (מהר"ח אור זרוע סימן פ) ממה שכתב שאין המלך יכול להוסיף על המס יותר מהמקובל בארצו, כי יותר מכך לא קיבלו העם ע"ע, ולמד דין זה מהרשב"ם, ומשמע שלמד שהעם מקבלים ע"ע את עצם המיסים והדינים הקיימים בארץ, שאם כוונת הרשב"ם שהעם מקבלים את המלך ע"ע, מדוע לא יוכל המלך להוסיף על שיעור המס כל שאין במס משום דינא דגזלותא, וז"ל: "ואם אחר כך רצה המלך לשנות לפחות לזה ולהוסיף לזה אין זה דינא דמלכותא, כי רשב"ם זצ"ל פירש, דדמ"ד, כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, הלכך דין גמור הוא עכ"ל, וזה לא קבלו שיגבו המס לפי דעתו, אלא שכל אחד יתנו לפי ממונו, שכן הנהיג הוא ושלפניו כל הימים".

ד. וכן למד תשב"ץ (ח"א סימן קנח) בדעת הרשב"ם, וז"ל: "ומ"מ אע"ג דקי"ל דדמ"ד בכל ענין וכמש"ל, אפ"ה לא אמרינן הכי אלא בדברים שהם ידועים שהם מדיני המלכות, וחקים שחקקו להם כבר, וכגון ההיא דאמרינן בפרק חזקת (ב"ב נה.) דאריסא דפרסאי ארבעין שנין, שכן הוא חק קבוע מצד המלכות, שאין חזקה מועלת אלא עד מ' שנין, ...וכן כל כיוצא בזה, ממכס וכריתת ארזים

ג. גם באור זרוע מתבאר כהרשב"ם (גיטין סימן תשה) וז"ל: "דשאני התם שהשטר מתנה זה נכתב בערכאותם ע"פ ערכאות, ומלכא אמר דכל שטר שיכתב ע"פ ערכאות על הקרקע, אפילו כי האי גבי ביה, דדמ"ד, דהואיל וגזירתא דמלכותא היא הכי קיבלו עליהו, כדפירש רבינו שמואל זצ"ל בפרק חזקת הבתים, דינא דמלכותא כל מסים וארנוניות

ג. אבל ברשב"א (שם) תלה לשיטתו את קבלת העם במה שהם באים לגור ברשותו, וז"ל: "פשט ליה דמוהרקניהו דהני בטפסא דמלכא מנח, דעל דעת כן הן באים לדור בארצו וכאלו לקחם במלחמה", וכעין דבריו כתב הריטב"א (שם) וז"ל: "כי המלך קנאם במלחמה, ועל מנת כן הניחם בארצו, שאם לא יפרעו המס שיוכל למוכרם לעבדים, הילכך הרי הם עבדים גמורים", והוא לשיטתו כהרשב"א (וכמו שנתבאר בסוף פרק ב ע"ש).

דינא שיטת הרשב"ם והרמב"ן דמלכותא לה

ספריהם, אלא מחמת דין גמור הוא, סתם הדברים הרי הוא כקבלוה עליהם".

וז"ל רבי שלמה ב"ר יעקב דקרקשונה בשאלתו מאת הריב"ם בביאור גדר דדמ"ד (תשובות חכמי פרוניציה סימן מח): "ואולי יתכן לומר כי מה ששם המלך חק בארץ, כל אנשי המדינה יקבלו עליהם בתנאי גמור בכל עניניהם ומשאם ומתנם, והוי תנאי בדבר שבממון ותנאו קיים, אף על פי שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה".

ו. אלא שיש לדון לשיטתם, האם האנשים מקבלים ע"ע רק את החוקים הראויים והישרים, ולא את החוקים שאינם ראויים, או שכל אדם מכיר בכך שאין אפשרות שכל אדם יקבע לבדו, מה לדעתו חוק ישר וראוי ומה חוק גרוע, וכפי שכבר כתב הסמ"ע (סימן ט ס"ק א) "משום דחמדת ומשיכת האדם אחר הממון הזהיר באזהרה כפולה, וכתב מאד מאד", כי אם כל אחד יחליט בכל פעם מה לדעתו ישר, התוצאה תהיה בהכרח שכל הארץ תחרב, וע"כ מקבלים על עצמם את כל החוקים, מלבד החוקים שהכל מודים בהם שהם חוקים גרועים, והם בכלל דינא דגזלנותא, וצ"ע".

ועיין בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קי), שכתב וז"ל: "ובפרק חזקת הבתים כתב רבינו אבא מארי זצ"ל דדמ"ד, פירש רבינו שמואל לעיל כל מסים וארנונות ומנהגות של משפטי מלכים, שרגילים להנהיג במלכותא, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי

לתקן גשרים, כדאיתא בפרק הגזול ומאכיל (ב"ק קיג:), שהם חוקים קבועים וידועים למלך בכל מלכותו דיניה דינא, וכ"כ הראשונים ז"ל, וטעמו של דבר שכל העם הם מקבלים עליהם כל מה שהנהיג המלך בכל מלכותו ברצונם, וכיון שקבלו עליהם הרי הוא דין גמור, וכ"כ הרשב"ם בפירושו, וז"ל כל מסים וארנוניות ומנהג כל משפטי המלכים שרגילים להנהיג במלכותם, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם ברצונם חקי המלך ומשפטיו, והילכך דין גמור הוא, ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ המלכות הנהוג בעיר משום גזל", הנה מבוארת דעתו בדעת הרשב"ם שהיסוד 'כיון שקבלו עליהם הרי הוא דין גמור', היינו שקבלוהו ע"ע את הדין הנמצא כבר בארץ לדין גמור, ועיקר הדגש הוא על קבלת הדין, ולא על קבלת המלך, ולכך דינים חדשים לא קבלוהו ע"ע, וכנ"ל בשיטת הרמב"ן.

ה. גם מצאתי בשו"ת בעלי התוספות (סימן קל) בתשובה לרבי יצחק ב"ר אהרן, שלמד כרשב"ם, וז"ל: "ולפי זה נראה לומר דכל מתנות שלנו (לאו) גזילא דמלכותא הן, רק דינא, דעל מנת כן מתיישבין תחת השרים, שיהא גופם וממונם כרצון המלך, לגבות מהן כפי רצונו", הרי שדנו דדמ"ד מצד הקבלה של העם לחוקי המלכות, ולא מכח זכות המלך בקרקע ארצו, וכן נראה מלשון המאירי (ב"ב נה). שלמד כהרשב"ם, וז"ל: "למדת שהדין שהמלך חוקק בפרט בנימוסיו על הכל בשוה, ואינו מחדשו לאחד בפרט דרך תואנה וכעס, וכן שאינו בא עליו מחמת

ד. ומלשון הרשב"ם: "שרגילים להנהיג במלכותם", למד הרמב"ן שדינא דגזלנותא לאו דינא, וכמבואר בפרק ל.

המלך ומשפטיו, הלכך דין גמור הוא עכ"ל, ובהגוזל בתרא פירשתי, עכ"ל רבינו אבא מארי זצוק"ל, וגם זה אין שייך כאן, שאין שום אדם מקבל ברצון ליתן ממונו להציל סחורתם ויינם של העירוניים, ולבנות חומות ומגדלים לעיר שאינה צריכה כל כך, וכ"ש שהיהודים לא קבלו כלום עליהם מרצונם, לשנות מנהג אבותיהם הקדושים, ומנהג כל ישראל שאנו יודעים ומכירים, דהא קמן קודם שנכנסו העירוניים למבוי של היהודים לשמור הבתים, לא נתנו מן הבתים, אם העירוניים לא רצו להאמין היהודים

בשבועה, ובזה כפו אותם ליתן כרצונם, אין זה דין, ומבואר בדבריו שבחוקים שאינם מתקבלים על הדעת, אין בני העם מקבלים על עצמם.

סיכום: שיטת הרשב"ם, הרמב"ן, האור זרוע, מהר"ח אור זרוע, המאירי, רבי יצחק ב"ר אהרן מתשובות בעלי התוס', שהמקור לדדמ"ד משום שבני העם מקבלים על עצמם את דיני המלוכה מרצונם לדין גמור, ולא מטעם שקיבלו על עצמם את המלך עצמו.

פרק ח

שיטת הרמב"ם וסיעתו

א. כתב הרמב"ם (גזלה ואבדה פרק ה הלכה יח) וז"ל: "במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות, שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדונייהם והם לו עבדים, אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזול בעל זרוע, וכמו חבורת ליסטים המזויינים שאין דיניהן דין, וכן מלך זה וכל עבדיו כגזול לכל דבר", ודברים אלו הובאו בטור (חו"מ סו"ס שסט) ובשו"ע (שם ס"ק ב), ומפשטות לשונם משמע שדדמ"ד מהני מכח קבלת המלך, ולא מחמת קבלת דיני המלכות, ולכאורה קבלת העם מהני משום שכן חידשה התורה, שלמלך הרצוי על העם יש כח דדמ"ד, כי כן ראוי להיות כח ביד המלך לתקנת ארצו ועמו, (ודלא כשיטת הרשב"ם והרמב"ן שנתבארו בפרק הקודם).^א

ב. וכן משמע בשלטי הגיבורים (כ"ב כט. מדפי הרי"ף) שהביא לשון הרמב"ם הנ"ל, וכתב על דבריו: "ומכאן יש להביא ראיה למלך שגזל ארץ ומדינה ממלך חבירו כנהוג, ובחזק יד הוא מולך עליהם, והעם לא קיבלהו עליהם למלך, אלא שבכוח הוא מולך עליהם, ועשה מקום ליהודים שיבאו לדור שמה, שאין חוקיו חוקים, כי אין דינא דמלכותא, מאחר שאין טבעו יוצא באותן הארצות, ולא קיבלהו עליהם למלך, וכן כל כיוצא בזה שהוא שלטון בזרוע", ומבואר בדבריו שפירש ברמב"ם שצריך שהעם יקבל ע"ע את המלך, ושיהיה מלך ברצון העם ולא בכח הזרוע.

ג. וכן מבואר בשו"ע הרב (גזילה סעיף טו), שכתב דאע"ג דקי"ל שהפקעת הלואתו מותרת, ולכך אם מכר המלך את זכות גביית המכס לגוי, אין חייבים לשלם מכס למוכס הגוי, מטעם דהפקעת הלואתו שרי, אם המלך גובה המכס לעצמו אין התר דהפקעת הלואתו, לפי שכל ממון הנמצא במדינה בחזקת המלך, וא"כ מי שבא להבריח המכס הוא כגזול ממון המלך, ולא רק כמפקיע הלואתו, וז"ל: "שהמלך מוחזק הוא במה שמגיע לו מעבדיו, הואיל והסכימו עליו בני אותה הארץ, וסמכה

ובן מבואר בביאור הגר"א (חו"מ סימן שסט ס"ק ט) שהמקור לדברי הרמב"ם ממגילה (דף יד:), שדוד רצה להרוג את נבל, משום דהחשיבו למורד במלכות, אך אביגיל אמרה לדוד כי עדיין לא יצא טבען בעולם, ומחמת זה אין אתה נחשב למלך, וא"כ נבל אינו מורד במלכות, הנה מבואר בגר"א שאין מלך ללא הסכמת העם.

^א. אמנם א"כ עולה ששיטת הטור דלא כאביו הרא"ש (שיטת הרא"ש נתבארה בפרקים ב ה), ושמא י"ל דגם לדעת הרא"ש רק מחמת שבני העם מקבלים ע"ע את המלך כשאר המלכים, אמרינן שהקנו למלך את קרקע הארץ כשאר המלכים, אלא שא"כ אין ראיה שהרמב"ם נחלק על שיטת הרא"ש, אך סתימת הפוסקים ששיטת הרמב"ם שונה, וכמבואר לקמן.